

בין המערכות 20

ינואר – פברואר 2023

יוצא לאור על ידי "מערכות", בית התוכן המקצועי של
צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

<https://www.maarachot.idf.il/>

תוכן עניינים:

תור הזהב הביטחוני ותהליך שקיעתו/אלוף ד"ר יעקב בנג'ו, אל"ם נירי ינאי, רס"ן יונתן נבו/12.01.2023

הפלישה הרוסית לאוקראינה – כישלון ההרתעה בראי התיאוריה הרציונלית/סא"ל מ', סא"ל אורן חזן/09.02.2023

התפקוד השישי: הגנת הכוח – התפקוד החסר בלוחמת היבשה/סא"ל (מיל') אורן האס/15.02.2023

מי שלא מעז/סרן (מיל') גל פרל/21.02.2023

השפעת התאוריה הצבאית הרוסית על בניין הכוח/ד"ר אייל ברלוביץ'/24.02.2023

תור הזהב הביטחוני ותהליך שקיעתו

אלוף ד"ר יעקב בנג'ו , ראש אג"ת

אל"ם ניר ינאי, רמ"ח תא"ס באגף אסטרטגיה

רס"ן יונתן נבו, רמ"ד בין-לאומי במחלקה לתכנון אסטרטגי 12.01.2023

האיום המוגבל סיוע אמריקני אתוס פריווילגיות ביטחוניות

ישראל הייתה בתור זהב ביטחוני והוא איננו עוד. יתרונותיה האסטרטגיים החדשים הם תשתית לנקודת איזון מחודשת, אך אינם מבטלים את ההבנה כי אנו במציאות חדשה ומאתגרת. על מקבלי ההחלטות לפעול כבר היום ולהחליט, בתנאי אי-ודאות, לאיזו סביבה אסטרטגית יש להתכונן

צה"ל בתרגיל משותף עם צבאות זרים, ובכללם של איחוד האמירויות, 2021. צילום: מתוך חשבון הטוויטר של חיל האוויר

"לא החזק ביותר או החכם ביותר הוא ששורד, אלא זה המגיב יותר לשינויים" (צ'ארלס דרווין, מוצא המינים)

ישראל ניצבת בפני עידן ביטחוני חדש, שנוצר משינוי חריף ויסודי במאפייני המערכת הגאואסטרטגית הקודמת. העידן החדש מאתגר ובעל סיכונים חמורים מאלה שידענו בארבעת העשורים האחרונים. בלב השינוי – כרסום עמוק בשלוש "פריווילגיות"¹ אסטרטגיות שאפיינו את העשורים הקודמים, ושזכותן חווינו "תור זהב" ביטחוני: פריווילגיות האיום המוגבל, פריווילגיות ההגמוניה האמריקנית ותמיכתה האיתנה בישראל ופריווילגיות האתוס המשותף.

מרבית ממדי השינוי אמנם מוכרים וממשיכים מגמות קיימות, אך הבשלת המגמות והתחדדות הזיקות ביניהן יוצרות את השינוי האיכותי. זיקות אלה הן שיגדירו את הבעיה האסטרטגית העדכנית – השילוב בין האיום החיצוני המחמיר והממושך מצד "איראן רבתי" – מעצמה וכוח אזורי נחוש בגיבוי רוסיה – ובין היחלשות הלכידות הישראלית והתערעורת העוצמה והגיבוי של המשענת האמריקנית. בתנאים אלה היכולת להתמודד עם האיום החיצוני תדרוש מחירים גבוהים ותהיה אתגר בין־דורי לכושר הנשיאה וליציבה האסטרטגית של ישראל.

במקביל למגמות אלה, ישראל התחדשה גם בעוצמות חשובות, שאומנם לא מצמצמות באופן ניכר את גודל הסכנה, אך הן בעלות פוטנציאל להוות משקל נגד – שת"פ אזורי מתחזק ונכסיות בין־לאומית גוברת בתחומי הביטחון והאנרגיה. עוצמות אלו, יחד עם מעמדה הביטחוני, הטכנולוגי והכלכלי הנוכחי, ממצבות את ישראל כמעצמה אזורית, אולם התועלת הצבאית מהשת"פ האזורי בשלב זה היא עדיין בחזקת פוטנציאל.

בראייתנו, "תא השטח" הביטחוני חדש זה, יבשיל ויגיע למלוא עוצמתו רק במעלה העשור. כדי לצלוח את המבחן האסטרטגי ארוך הטווח כשידנו על העליונה, יש לזהות תחילה את השינוי ולהתארגן בזמן. לנוכח הזמן הדרוש להיערכות בבניין הכוח, רתימת שותפים ולקביעת מדיניות ויישומה – על מקבלי ההחלטות לפעול כבר היום, ולהחליט בתנאי אי־ודאות לאיזו סביבה אסטרטגית יש להכין את ישראל וצה"ל בתוכה.

במאמר זה נפרט את הפריויולגיות שהתמוססו ואת היתרונות האסטרטגיים החדשים, וננסה לעמוד על הבעיה האסטרטגית העדכנית. כך ננסה להניח את קווי המתאר לאותה הסביבה שיש להיערך אליה.

התמוססות הפריויולגיות ואובדן

מראשית שנות ה־90 של המאה ה־20, נסיבות אסטרטגיות חריגות הקנו לישראל יתרונות חריגים או פריויולגיות, והביאו לכדי תור זהב ביטחוני, לפחות במונחים מקומיים. תור זהב זה ניכר לא רק בביטחון. הירידה באיום הביטחוני, לצד העומק האסטרטגי שהקנתה ארצות־הברית, באו לידי ביטוי גם בהשקעה הולכת ופוחתת בביטחון ביחס לתוצר, ובאקלים כלכלי נוח יותר להשקעות ופיתוח. מצב זה תרם לצמיחה ושגשוג, ולהתייצבותה של ישראל בשורה ראשונה של מדינות המערב (OECD). עם זאת, פריויולגיות אלה מתמוססות כיום: איתנות המשענת האסטרטגית הולכת ונשחקת וכך גם הסולידריות הלאומית והעוצמה הפנימית. מגמות אלה מקשות על התמודדותנו עם כוח אזורי נחוש ועם מעצמה כמו איראן. המשמעות היא שצפויה תקופה ממושכת, כמה עשורים, של איום עמוק על חוסנה ושגשוגה של ישראל, ואף איום קיומי במקרה שאיראן תתגרען.

תרשים 1: שלוש הפריויולגיות ותהליך שחיקתן לצד היתרונות האסטרטגיים החדשים

הראשונה: פריויולגיות האיום המוגבל – וקיצה

"גייסתי שישה צבאות מחוץ לשטחה של איראן ויצרתי מסדרון באורך 1,500 ק"מ וברוחב 1,000 ק"מ, כל הדרך עד לחופי הים התיכון" (גנרל גולם עלי רשיד, מפקד ח'תאם אל-נביא²)

עם הקמתה התמודדה ישראל עם סכנת פלישת צבאות ערב קרובים ורחוקים, כולל כוחות משלוח. חתימת הסכם השלום עם מצרים (1979) הביאה לצמצום סיכון זה, בעיקר לנוכח מרכזיותה של מצרים במערכה הערבית נגד ישראל. קריסת הגוש הסובייטי, שתמך במדינות ערב מבחינה מדינית וצבאית, שחיקת הצבא העיראקי במלחמת המפרץ הראשונה (1991) והסכם השלום עם ירדן (1994) צמצמו את הסיכון שצבאות ערב יפלושו לישראל והרחיקו את תרחישי המלחמה, קל וחומר את תרחיש הקיצון של "חזית מזרחית".

החל ב-1991 התמודדה ישראל בעיקר עם ארגוני טרור במעגל ראשון במערכה חד-זירתית, כגון חזבאללה ברצועת הביטחון וארגוני הטרור הפלסטיניים.³ מלחמת המפרץ השנייה⁴ (2003) אף העצימה את יתרונות ישראל במאזן הצבאי, משום שכוחות אמריקניים התייצבו בהיקפים נרחבים במזרח התיכון. ביטוי לכך ניכר בהשקעה בביטחון ביחס לתוצר. אם בעבר נעה ההשקעה בביטחון בין 10%–30% מהתמ"ג (1967–1993), תור הזהב הביטחוני אפשר לישראל להפחית את ההשקעה עד ל-5% כיום, כלומר מסדר גודל דו-ספרתי לחד-ספרתי.⁵ ב-1971 אמר משה דיין בשבתו כשר הביטחון של ישראל כי: "אין להניף שני דגלים – את דגל הביטחון ואת דגל התיקונים הסוציאליים",⁶ מתוך כוונתו להשקיע בביטחון. בשלושת העשורים האחרונים נראה כי ישראל הצליחה להניף את הדגל השני והנטל היחסי של הביטחון הלך ופחת.⁷ במהלך השנים הצטרפה איראן, כמדינה חדשה, למעגל האיומים. האיום יוחס בראש ובראשונה לתוכניתה הגרעינית, לצד הכוונת טרור ומימונו. לעומת הסיכון שבהתגרענותה, היחס לאיום הצבאי הישיר מאיראן היה מועט בשל סבירות נמוכה למלחמה ישירה (איראן תעדיף מלחמת שלוחים), ובשל מגבלות האיום הישיר ביחס ליכולות שבידי השלוחים במעגל הראשון. כך למשל נכתב בתר"ש "גדעון" (2015–2018): "בעקבות הירידה במעמדו של האיום המדינתי ובעוצמתו [...] צמיחתם של ארגונים היוצרים איומים בעלי מאפיינים חדשים [...] המשך התעצמות ארגון חזבאללה [...] ועלייה באיומי נשק תמ"ס [...] נוסף על כל אלה ניכר תפקידה השלילי של איראן כגורם כוח משפיע המנהל מלחמה בידי שלוחים נגד ישראל [...] העצמת האיום התת-קונוונציונלי [...] לירידה באיום הקונוונציונלי".⁸

תר"ש "תנופה" (2019–היום) שימרה למעשה מסקנה זו במסגרת "תפיסת ההפעלה לניצחון", שבמרכזה צבאות טרור נתמכי איראן מבוססי תמ"ס. יש שראו באיום היווצרות של "טבעת אש" איראנית, בוודאי ככל שפרויקט הדיוק שלהם יצליח.⁹ בהתאם, צה"ל נדרש להיערך למערכות מוגבלות, חד-זירתיות בעיקרן, במסגרתן יש לו עליונות בכל ממדי הלחימה, תוך ניסיון לתחם את מחיריה. במאמרם של אלוף תמיר ידעי ותא"ל ערן אורטל אפשר למצוא תיאור דומה: "תנאים משופרים מאוד לטובת ישראל, שמצאה עצמה עומדת מול ארגוני טרור נחותים ממנה צבאית, ללא איום מיידית של מלחמה בחזית שנייה ושלישית". כמו כן השילוב בין איומים מסוג זה ובין עוצמתו של צה"ל אפשרו דפוס של "מלחמות שפע".¹⁰ במהלך השנים חלו שינויים בהנחות, ונראה כי החיכוך הישיר עם איראן בממדים השונים – קינטי, סב"ר וספקטרום – הלך וגבר. איראן אף הגבירה את תוקפנותה, והחלה לפעול התקפית משטחה נגד סעודיה,¹¹ עיראק, מדינות המפרץ¹² ואף ישירות מול ישראל.¹³ במקביל פיתחה איראן את יכולותיה העצמאיות. נוסף על שיפורים במערכי הטק"ק, בנתה מערך הגנ"א ומערך מל"טים רחב והרסני, הנעזר היום באוקראינה כ"מעבדה אופרטיבית" לבחינת יכולות ותפיסות הפעלה. לפיכך, הן הסבירות לעימות ישיר והן מחיר הטעות מהיערכות חסרה אליו עלו מאוד.

לצד האיום הישיר מאיראן גבר ממד נוסף באיום – התחזקות שיתוף הפעולה המבצעי בין איראן לכוחותיה השלוחים, וקידום רעיון הרב-זירתיות. איראן ניצלה את חוסר היציבות בעולם הערבי כדי לבנות צבאות ומיליציות חמושות באזור ולחזקם – בתימן, בעיראק בלבנון ובסוריה. איראן פועלת לבסס את הזיקות בין שלוחיה, במקביל לקשרים עצמאיים שהם יוצרים זה עם זה. לאלה מצטרף סיכון ביטחוני פנימי למהומות בערים מעורבות, והתקוממות באיו"ש במהלך מלחמה. במהלך מבצע "שומר החומות" (2021) קיבל צה"ל הצצה אל מתאר לחימה רב-זרתי שכזה, שהמחיש במעט את סכנת התלכדות הזירות, ואל הסכנה הכרוכה בו – מירושלים ואיו"ש לרצועת עזה, פנים ישראל, כטב"ם ממדינת מעגל שני, ירי רקטי מלבנון ואתגרי גבול.

איראן היא יריבה במשקל כבד גם ללא שלוחים. כאן נכון להזכיר כמה ממאפייניה המרכזיים:

1. אידאולוגיה מהפכנית שיעית כמנוע מרכזי למשטר האייתולות.
2. תודעה היסטורית עמוקה של מעמדה האזורי כאימפריית עבר וכמעצמה אזורית בהווה.
3. יכולת למצות את הגאוגרפיה, אוצרות הטבע וכושר הייצור המקומי לכדי עומק אסטרטגי.¹⁴

4. דיפלומטיה צבאית ואזרחית מפותחת למרות הסנקציות שהוטלו עליה עם המערב (אירופה וארצות־הברית) והמזרח כאחד (רוסיה וסין).

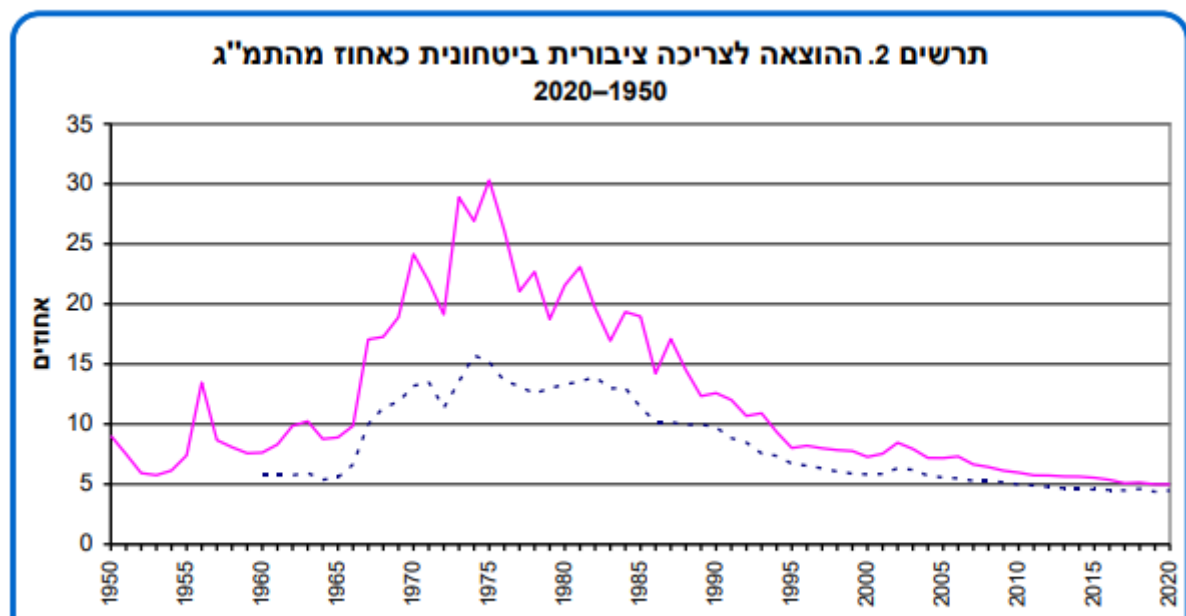
5. טכנולוגית צבאית ואזרחית מתקדמת באופן יחסי למערב, לבטח בסוגיות צבאיות.

6. מנגנוני ביטחון מגוונים בדגש על הצבא ומשמרות המהפכה.

7. יכולת צבאית ממשית לפגיעה חמורה במדינות המרחב ובתשתיות לאומיות בדגש על תשתיות הנפט, שלפגיעה בהן השלכות אסטרטגיות ברמה הבין־לאומית.

האיום שמציבה איראן פועל בשלושה רבדים: הרובד האסטרטגי. אפשרות להתארכות הלחימה ומורכבות במנגנון הסיוע בשל אפשרות לגיבוי מדיני לאיראן מצד רוסיה וסין; שיקולי שחיקת הרתעה אזרחית ביום שאחרי; שאלת האמון בצה"ל ויכולתו לספק ביטחון בכל תרחיש ועוד.¹⁵ אפשרות זו שונה במהותה מהתפיסה הביטחונית של ישראל, החותרת לסיום מהיר של המלחמה על בסיס העתקתה לשטח האויב והכרעת כוחו הצבאי. הרובד הגאוגרפי. מלחמה בטווחים ארוכים של למעלה מ־1,500 ק"מ, שבהם נדרש מאמץ רב כדי להביא את העוצמה הרב־ממדית של צה"ל לשדה המערכה, הקינטית והלא קינטית, ולקשור אותה באופן ישיר לתוצאים אסטרטגיים רצויים תוך כדי תיחום המערכה. הרובד האופרטיבי. הלחימה מצד איראן ושלוחיה תבוא לידי ביטוי בהיקף ובאיכות של אש מגוונת (טילים, כטמ"מים), התקפות סב"ר וספקטרום לתווך הישראלי ובמאמץ הגנתי המאופיין בהגנ"א חזקה בתווך בין ישראל לאיראן, שימוש בכוחות מיוחדים, הגנה קרקעית חזקה, פיזור מרכזי הכובד של האויב ואף חסינותם (תת־קרקע) ועוד.

התמשכות המערכה תציב אתגר לרציפות התפקוד הצבאית והאזרחית על כל נדבכיה, לצד פוטנציאל להיקף נפגעים והרס רב.¹⁶ מבחינת איום הייחוס וההישגים הנדרשים מצה"ל במלחמה, אין מדובר ב"עוד מאותו הדבר", אלא בשינוי עמוק במערכה ברמה האסטרטגית וברמה האופרטיבית. לכל אלה נוספות שתי פריווילגיות משנה (בשפה אחרת – יתרונות אסטרטגיים), המשפיעות על הסביבה האסטרטגית וניזונות ממנה: פרויקט הגרעין האיראני, שטרם הבשיל לכדי גרעין צבאי, ועוצמת החיכוך הנמוכה במב"ם ובבט"ש. איראן עדיין אינה מדינה גרעינית, וזהו יתרון אסטרטגי לביטחון הלאומי. עם זאת, פרויקט הגרעין האיראני נמצא, במצב מתקדם מאוד.¹⁷ התקרבות והתבססות זו רלוונטית גם בהינתן תרחיש חזרת המעצמות "להסכם הגרעין" לנוכח שקיעת ההגבלות בסוף העשור. בהתאם, ישראל נדרשת להמשיך ולקיים כושר פגיעה וסיכול של התוכנית מעבר להיערכות למערכה רב־זירתית.

נטל הביטחון בישראל. מקור: הלמ"ס

פריווילגיית משנה נוספת השייכת למרחב האיום הצבאי, ושנראה כי היא גם הולכת ודועכת, היא עוצמת החיכוך הנמוכה בבט"ש ובמב"ם, והיכולת לצמצם את ההשקעה בתחומים אלה. בשנים האחרונות הפכה המב"ם "ממונולוג לדיאלוג" – פיגועי גבול, תקיפות סב"ר, פיגועים בחו"ל, שיגורי כטמ"מים לעבר ישראל ועוד. מציאות זו של התפתחות "בט"ש עד מעג"ש",¹⁸ גם אם בהיקפים נמוכים ומשתנים, מחייבת היערכות מתאימה. כאשר המערכת היריבה מתחזקת אסטרטגית וצבאית, הרי שהיא עלולה לנסות ולהרחיב לעצמה

את דרגות החופש במב"ם ההדדי. לפיכך יש להביא בחשבון מערכה מתמשכת ורב־ממדית בין ישראל ל"איראן רבתי" כחלק מהמציאות האסטרטגית והאופרטיבית בשנים הבאות.¹⁹

השנייה: פריווילגיית התמיכה וההגמוניה האמריקנית – ושחיקתה

"המחויבות שלנו לישראל היא מחויבות ממושכת וחזקה כברזל" (גנרל לוי אוסטין, מזכיר ההגנה האמריקני)

לתמיכה ולגיבוי האמריקניים כמה רבדים: רובד ישיר, מדיני²⁰ ובטחוני,²¹ ורובד עקיף של עיצוב הסביבה האסטרטגית במזרח התיכון.²² רבות הנבואות על המגמות ועתיד היחסים בין ארצות־הברית לישראל, אולם בסוגיה הביטחונית אפשר לקבוע בהערכה שמרנית יחסית כי מערכת הביטחון וצה"ל לא ייהנו בעתיד מהמעמד הנתמך שנהנו ממנו בעבר. מעמד זה נשען על הדומיננטיות האמריקנית בעולם בכלל, על החשיבות של המזרח התיכון עבור ארצות־הברית, ועל תמיכת הציבור והמערכת הפוליטית האמריקנית בישראל. שלושת הגורמים הללו צפויים להיות מאותגרים משמעותית בראייה קדימה.

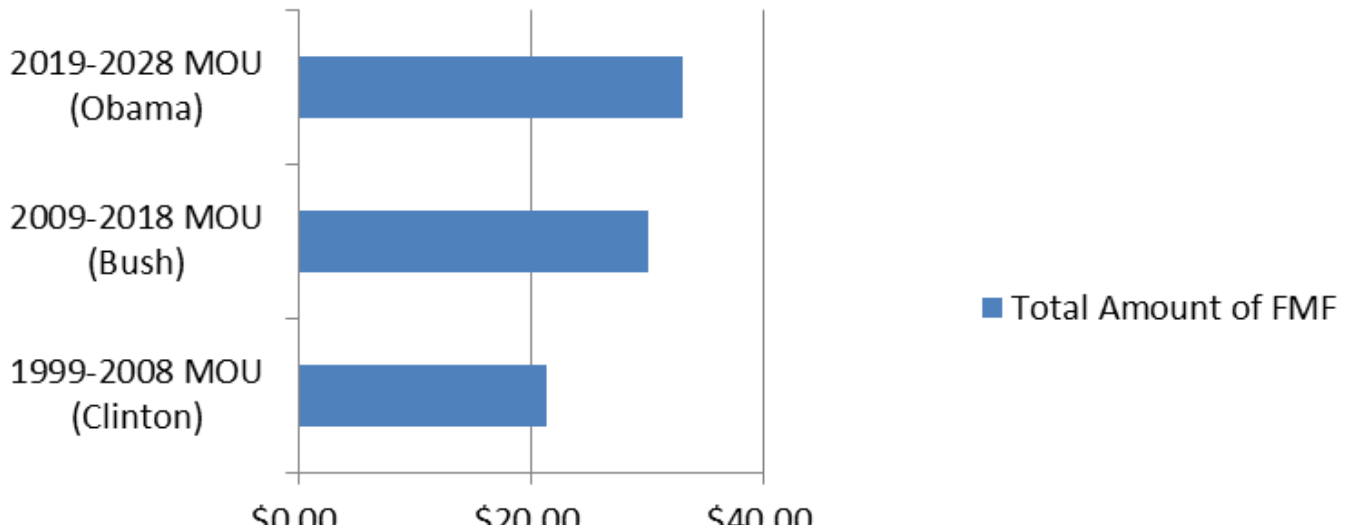
התמוססות הפריווילגיה נובעת משלושה תהליכים מקבילים: ראשית, עוצמתה היחסית של ארצות־הברית בעולם נפגעה. מעולם חד־קוטבי בהגמוניה אמריקנית שהתקיים לזמן קצר בשנות ה־90, עברנו לעולם שבו יש איום ממשי על ההגמוניה האמריקנית, אם בשל מעצמה מתחרה החותרת להגמוניה (כגון סין), ואם בשל זעזועים מדינתיים, תת־מדינתיים או אפילו גלובליים שיכרסמו בעוצמה היחסית האמריקנית. בתנאים אלה יתקשה כל ממשל אמריקני בעתיד, בעל גישה חיובית לישראל ככל שתהיה, להעביר היקפי סיוע גדולים כמו בשנים האחרונות, בלי שהם יהיו קשורים באופן ישיר להתמודדות עם שחיקת ההגמוניה האמריקנית.²³

שנית, אחרי שני עשורים שבהם החזיקה ארצות־הברית מאות אלפי חיילים באופן קבוע במזרח התיכון, תוך שהיא נלחמת שתי מלחמות כחלק ממלחמה גלובלית נגד הטרור, המזרח התיכון תופס מקום מצומצם יותר בחשיבתה האסטרטגית והצבאית. לצד המשך חשיבותה של אירופה, בפרט לנוכח המלחמה באוקראינה, המרחב האינדו־פסיפי הולך ותופס בכורה בחשיבה האסטרטגית ובסדר העדיפויות האמריקני. מנגד הולכים ויורדים בסדר עדיפויות זה איומי הטרור מהמרחב, ומצטמצמת (אך לא מתבטלת) התלות של ארצות־הברית בנפט מהמזרח התיכון בשל עצמאותה האנרגטית.²⁴

שלישית, התמיכה בישראל בציבור האמריקני ובמערכת הפוליטית האמריקנית ניצבת בפני אתגר הולך וגדל.²⁵ בעוד ישראל עדיין זוכה להיקפי תמיכה והזדהות גבוהים מאוד בציבור, דווקא בקרב הדור הצעיר ניכרת ירידה בהיקף ההזדהות.²⁶ בסוגיות רבות התמיכה הדו־מפלגתית בישראל הולכת ונשחקת. שחיקה זו בולטת הן מצד שמאל, על רקע עלייתם של פוליטיקאים פרוגרסיביים המתנגדים לישראל ואינם רואים בה עוד בעלת ברית ערכית, והן מצד ימין, על רקע התגברות מגמות של בדלנות והתנגדות לכל סוג של סיוע זר. כאשר מצרפים את כל אלה לעובדה שישראל כבר לא נתפסת כמדינה הזקוקה לסיוע כדי להגן על קיומה, אלא כמעצמה טכנולוגית ואזורית (Startup Nation), גובר הסיכון שהנדיבות האמריקנית שהתקיימה במהלך 30–40 השנים האחרונות תצטמצם. למעשה מזכר ההבנות הנוכחי על הסיוע הביטחוני בין ישראל וארצות־הברית כבר מבשר מגמה זו, שכן בסיומו (2028) לא ניתן יהיה להמיר כספי סיוע לשקלים לטובת תמיכה בתעשיות הביטחוניות הישראליות. זאת אלא אם ארצות־הברית תראה בישראל וביכולותיה מרכיב חיוני באסטרטגיה הגלובלית שלה.

לצד תהליכים אלה יש לומר כי אומנם מזהה התרחקות בין ישראל וארצות־הברית במישור הערכים המשותפים ובהקשרי חשיבות המזרח התיכון בראייה הגלובלית, אך מנגד מזהה גם התרחבות האינטרסים שלהן במזרח התיכון, בייחוד בכל הנוגע לחשיבות הטכנולוגיה בתחרות בין המעצמות ולתפקיד המייצב של ישראל במזרח התיכון לפי ראיית ארצות־הברית.

Total Amount of U.S. Military Aid Pledged to Israel in MOUs

הסיוע האמריקני לישראל במגמת עלייה החוצה ממשלים (ללא הצגת שינוי בתמהיל הפנימי של הסיוע, בדגש על צמצום כספי ההמרות בהסכם הסיוע האחרון). מקור: Congressional Research Service.

השלישית: פרווילגייית האתוס המשותף ויכולת הגיוס הפנימית – ושחיקתה

"ממצאי מחקר זה מלמדים כי ישנה תביעה הולכת ומתחזקת מקבוצות שוליים אזרחיות [...] וחברתיות [...] לקבל הכרעה שלפיה יבוטל בהדרגה מודל שירות החובה [...] תביעה זו מתקרבת [...] למרכז הפוליטי והחברתי ההגמוני" (ד"ר אסף מלחי, בקיעים בקונצנזוס)²⁷

יסוד חשוב ביכולתה של ישראל להוציא את האסטרטגיה שלה אל הפועל בעשרות השנים הראשונות לקיומה היה לכידותה, חוסנה ונכונותה של החברה הישראלית לשאת בנטל הדרוש לטובת המענה הביטחוני – ובכלל זאת הנכונות לשירות צבאי, עלויות הביטחון הגבוהות והנכונות להעניק למערכת הביטחון משקל כבד בקבלת ההחלטות בסוגיות ביטחון לאומי. אתגר שימור מגמה מסוג זה במשך זמן הוא מרכיב מובנה וקיים בכל חברת שפע. אולם כעת נראה שלישראל נוספו אתגרים רבים שיקשו עליה לשמר את לכידותה ואת מרכיב העוצמה הנובע מאופי היחסים בין החברה הישראלית לצבאה: שינוי דמוגרפי המוביל בתורו לשינוי אתוס וערכים ("ארבעת השבטים"); שחיקת הלכידות החברתית והממלכתיות; קושי לשמר את מודל "צבא העם"; חלופות תעסוקתיות טובות מבחינה חברתית וכלכלית ביחס לשירות בצה"ל ובמערכת הביטחון; היחלשות המעמד הציבורי של צה"ל ומערכת הביטחון במערכת הפוליטית והציבורית; ושינויים בסביבה הטכנולוגית והתקשורתית מאתגרים את יכולת הפיקוד של המפקדים הבכירים.²⁸

כל אלה משנים את החברה הישראלית מחברה בעלת זרם מרכזי איתן, סולידריות ומגויסות גבוהים לחברה מקוטבת יותר ובעלת בסיס הסכמה ואתוס מצטמצמים, ועם נכונות פוחתת לנשיאה בנטל הביטחון.²⁹ תמורות אלה, אשר בין היתר פוגעות בתפקוד המוסדות הפוליטיים, בשילוב עם הנכונות הפוחתת לשאת בעלויות הביטחון הגבוהות, הפכו לאתגר עבור יכולת קבלת ההחלטות, כושר העמידה והחוסן.³⁰

ביטוי מוחשי מאוד ניתן לכך בשורת אירועים בשנים האחרונות. האתגר ללכידות הצבא וליכולת הפיקוד של הדרג הבכיר נבחן בשורת פרשיות,³¹ שבהן הצבא והמפקדים הבכירים עמדו במקדו של לחץ וביקורת עמוקים, תוך טענה על נתק בינם ובין הלוחמים בקצה. חוקרים כינו אירועים אלה "נורת אזהרה לטלטלה ביחסי צבא-חברה בישראל".³² אתגר מוחשי אחר נבע מהשלכותיו של המשבר הפוליטי בישראל בשנים האחרונות על יציבות השלטון ובאופן עקיף גם על תהליכי ההצטיידות ובניין הכוח של צה"ל כמו גם הדימוי של ישראל כלפי חוץ. בעוד צה"ל אינו יכול לעסוק באירועים אלה ישירות, הם השפיעו באופן יסודי על

היערכותו בשנים האחרונות.³³ ביטוי ניכר נוסף הוא אתגר העמידה ביעדי הגיוס,³⁴ המצריך פתרונות יצירתיים,³⁵ שחלקם נמצאים במתח זה עם זה. אולם השינוי היסודי יותר מתחולל דווקא בקריאות לעדכון האמנה החברתית הבאה לידי ביטוי במודל "צבא העם", אשר יעמידו בספק את נכונות החברה הישראלית לשמור על מודל הגיוס הקיים – מודל שאפשר לצה"ל להצטיין בתחומים טכנולוגיים מסוימים בעלות נמוכה יותר מצבאות אחרים.³⁶

בעוד ניבוי מגמות חברתיות הוא מעשה מורכב התלוי במשתנים רבים, שלוש הנחות עבודה צריכות לבוא בחשבון בתכנון עתידי: ראשית, בעוד החברה הישראלית חיה תחת איום חריף וגובר על העורף לצד סיכון במלחמה רב־זירתית ממושכת, אין כיום בישראל תחושה יום־יומית של איום ביטחוני חמור. מצב זה מקטין את הנכונות להתגייסות לאומית רחבה לטובת המדינה וצורכי הביטחון ויוצר מתח חריף בין "ציפיות" הציבור לאופן התפתחות מלחמה עתידית,³⁷ ובין מה שצפוי במלחמה שכזו.

שנית, האתגר לשכלל את מודל כוח האדם של צה"ל פוגש סביבה פוליטית וחברתית מורכבת מאוד, בראשה הקריאה הציבורית והפוליטית לעבור למודל של צבא מקצועי, באופן שיפגע בחלק מיתרונותיו המובנים של צה"ל, בדגש על איכות המרכיב האנושי. חלק מההשתנות הנדרשת עבור צה"ל כרוך באיזון בין היתרונות החברתיים והצבאיים שמודל "צבא העם" הביא עימו, ובין הקושי הגובר לשמור עליו והציפייה למצוא מודל אחר.

שלישית, מעמדו של צה"ל מול הציבור והמערכת הפוליטית צפוי להיות מאתגר יותר מאי פעם. הציפייה ממנו לשקיפות, יעילות ותפקוד מקצועי לא בהכרח תניב נכונות לעיסוק שיטתי וענייני בבעיות הצבא ואתגריו, או במיקוד הביקורת להיבטים בונים.

השבעה בכותל המערבי, 2019. כעת נראה שלישראל נוספו אתגרים רבים שיקשו עליה לשמר את לכידותה ואת מרכיב העוצמה הנובע מאופי היחסים בין החברה הישראלית לצבאה. צילום: אתר צה"ל

הזיקות בין אובדן הפריבילגיות והבעיה האסטרטגית העדכנית

"האתגר האחרון, המורכב ביותר, הוא האתגר שבתוכנו – השסע העמוק המתפתח בתוך החברה הישראלית על דמותה וצביונה של המדינה. מהמודיעין [...] ניתן לומר [...] [כי הדברים] מהווים זריקת עידוד למדינות ציר הרשע" (רון בר, ראש השב"כ)

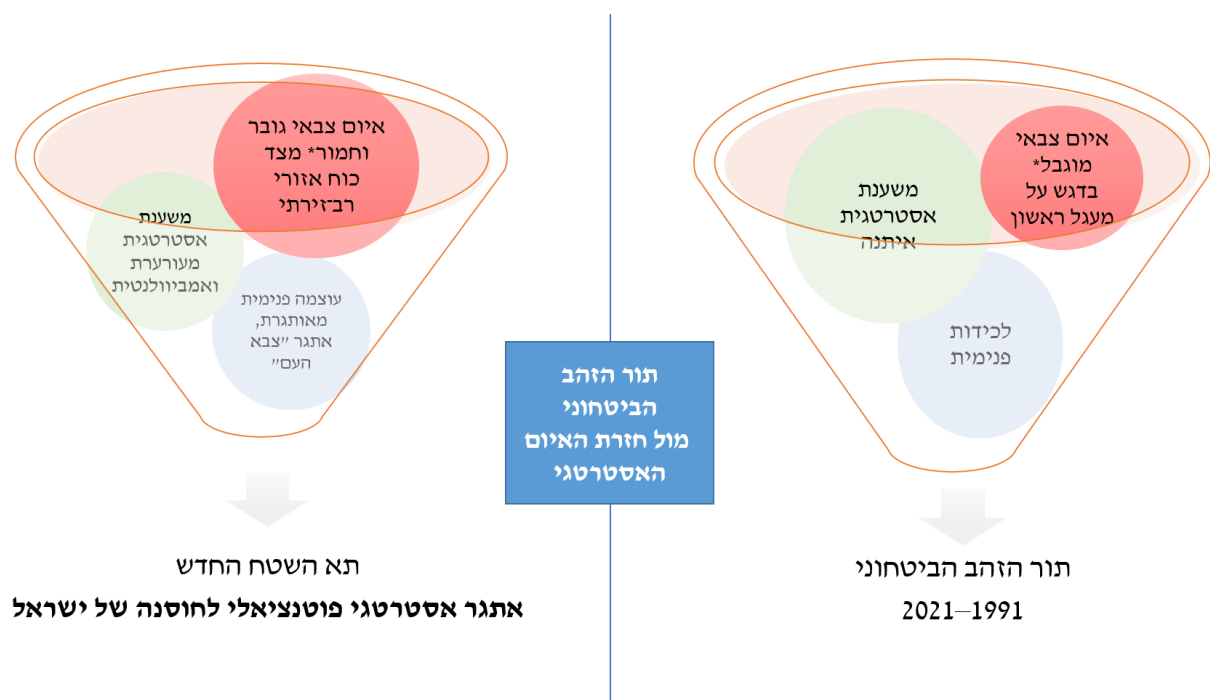
הזיקות בין הסיכונים צפויות להגדיר מחדש את הבעיה האסטרטגית הביטחונית לעשורים הבאים. זיקה ראשונה קיימת בין היבטי החוסן והלכידות הפנימיים לנכונות יריבים להילחם בישראל. תחושה גוברת

במערכת היריבה כי ישראל היא "קורי עכביש"³⁸ לנוכח פגמי לכידות וחוסן, יכולה לייצר בקרבם תעוזה ולעודד אותם להתמיד באסטרטגיית התשה, תוך הנחה כי עוצמת ישראל היא רק דימוי חיצוני המסתיר חברת שפע שאינה נכונה להילחם.³⁹

זיקה שנייה קיימת בין שחיקת הגיבוי האמריקני ובין יכולתה של ישראל להתמודד עם השתנות הפריוילגיה הראשונה – היערכות לעימות רב־זירתי עם "איראן רבתי". האתגר האיראני צפוי להתנהל כתחרות אסטרטגית ולהימשך שנים ארוכות. היכולת לעמוד בתחרות זו, תוך שימור עליונות והרתעה לאורך זמן, מניעת התגרענות צבאית וניצחון במלחמה – מחייבת סיוע וגיבוי אמריקני רציף ומשמעותי. זאת בוודאי בהנחה שאנו רוצים לשמר ריסון משאבי בהשקעות המדינה בביטחון על מנת לאפשר צמיחה וחוסן חברתיים. חשיבות התמיכה האמריקנית כבר הוזכרה, אך נדגיש כי מדובר בסיוע מבניין הכוח ועד גיבוי בזמן לחימה: מניעת התרחבות המערכה, סיומה בתנאי ישראל ושיקום לאחריה.

זיקה שלישית קיימת בין הרכיב הפנים־ישראלי והתמיכה האמריקנית, בייחוד בכל הנוגע לערכים המשותפים ולחוסן הכלכלי של ישראל (אפשר כי צמצום התמיכה האמריקנית גם יפגע בביטחון משקיעים בישראל). חברה מקוטבת יותר מתאפיינת בדרך כלל גם בהתגברות קולות קיצוניים יותר, ואלה עלולים לייצר אנטגוניזם בקרב גורמים בארצות־הברית, החווה בעצמה תהליך דומה, ובכך להאיץ את ההתרחקות ביניהן.

יכולתה של חברה להתמודד עם אתגרים חיצוניים, תלויה במקורות עוצמה פנימיים וחיצוניים. לכידות פנימית, סולידריות, אמון ציבורי ותפקוד אפקטיבי של הרשויות הם תנאי חיוני להצלחה. הדבר נכון גם בכל הנוגע לתמיכה חיצונית – משאבית, טכנולוגית ובעיקר מדינית. החברה הישראלית, שנשענה על רוב בעל אתוס משותף, שקיימה את "צבא העם" והייתה בעלת אמון גבוה במוסדות המדינה – הולכת ומשתנה. התמיכה האמריקנית האיתנה הולכת ונשחקת. במצב כזה ההתמודדות האסטרטגית מול "איראן רבתי" מאתגרת יותר.

תיאור הבעיה האסטרטגית והגורמים לשקיעת תור הזהב ולהיווצרות מרחב מאתגר יותר ברמה האסטרטגית־ביטחונית

יתרונות אסטרטגיים צומחים

לצד אותן פריוילגיות דועכות, השנים האחרונות זימנו לישראל שורת יתרונות אסטרטגיים חדשים. עדיין אי אפשר לדעת כיצד הן ימשיכו ללוות את ישראל, אבל נכון יהיה להסתכל עליהן כבסיס חשוב להשתנות הנדרשת לטובת התמודדות עם אתגרי הביטחון.

המישור האזורי: שיתוף פעולה, נכסיות וארכיטקטורות

לאחר תהליך איטי של עשרות שנים שהגיע להבשלה בהסכמי אברהם (2020), שינו שורת מדינת באזור את יחסן לישראל.⁴⁰ מדינות המפרץ עשו זאת בשל הפנמה של עוצמת האיום האיראני, פוטנציאל השינוי ביציבה

האסטרטגיה והאופרטיבית האמריקנית, ובשל החשש שהן לא יעמדו באתגר לבדן. שיתוף הפעולה הגובר עם מדינות אלה מניב עבור ישראל יתרונות אסטרטגיים חשובים: עוצמה כלכלית ומסחרית, שיפור במעמד המדיני וכמובן פוטנציאל הרכש הביטחוני.⁴¹

וכפועל יוצא שימור יתרונות האיכות של צה"ל. כמו כן, שיתוף הפעולה הצבאי עצמו עולה מדרגה בזכות המעבר של צה"ל לאחריות פיקוד המרכז האמריקני (Centcom).⁴² פרסומים אחרונים מעידים על אפשרות של גיבוש ארכיטקטורות ביטחוניות, כגון שותפות בהגנה אווירית אזורית,⁴³ וכן על מפגשי בכירים.⁴⁴

שיתוף פעולה צבאי-ביטחוני מסוג זה מרחיב את העומק האסטרטגי של ישראל. להתפתחות יתרון זה משקל רב יותר מהתרומה הצבאית הישירה למערכת הביטחון. הוא משרת אסטרטגיה אפשרית להרתעת איראן, לתיחום גבולות השפעתה וחופש הפעולה שלה, ואולי אף לאתגר אותה ממרחבים אחרים. כל אלה כיווני פעולה שלא היו אפשריים בעידן הביטחוני הקודם, שבו ישראל מיקדה את מאמציה הביטחוניים בהגנת הגבול ובמוכנות למלחמה. שיתופי פעולה אזוריים יוכלו להיות מקור עוצמה חלופי ופיצוי חלקי להרתעה שמקורה בנוכחות האמריקנית. עם זאת, הם לא יוכלו בשום שלב להחליף את הצורך של ישראל להגן על עצמה בעצמה בתרחישי מלחמה. כמו כן, מדובר בתהליך הנמצא בחיתוליו, התבגרותו צפויה לארוך זמן, והיא נתונה לסיכונים רבים במנעד שבין יציבות המשטרים עצמם בשל מתחים פנימיים קשים, דרך השנאה הציבורית במדינות אלה לישראל ועד לסוגיות ממשיות הנוגעות למדיניותן מול האיום האיראני.

המישור הגלובלי: נכסיות ישראלית ביטחונית ואנרגטית לאירופה

מלחמתה של רוסיה באוקראינה יצרה משבר רב-ממדי (כלכלי, מדיני וכמובן ביטחוני) שהוביל לשינוי תפיסתי כולל.⁴⁵ המדינה המרכזית המגלמת את השינוי היא גרמניה, שמנהיגיה חותרים לשינוי יסודי בתפיסת הביטחון הלאומי ולהתעצמות צבאית בקנה מידה גלובלי בתמיכה רחבה של הקשת הפוליטית. בעוד המלחמה באוקראינה היא טרגדיה אנושית ואיום עמוק על הסדר הבין-לאומי, כמו גם על אינטרסים ישראלים, השינוי המתחולל באירופה הוא הזדמנות. ישראל נתפסת כשחקן ערכי ונכסי לאינטרס הליבה האירופי, דבר שיאפשר להרחיב את המשענת המערבית ואף ירכך את הסלידה האירופית מעוצמה צבאית ונכונות להגנה עצמית. כמו כן, נוצרת הזדמנות הנובעת מהשקעות אירופיות ביטחוניות ושיתוף פעולה צבאי שסייעו לישראל בשימור היתרון האיכותי ויקרינו עוצמה. ביטוי בולט לכך הוא התפקיד העקיף שישראל עשויה למלא במסגרת ההגנה האווירית באירופה, אם תמומש עסקת חץ 3 המתוכננת עם גרמניה.⁴⁶

ליתרון האזורי והגלובלי נוסף גם מרכיב אנרגטי: תגליות הגז במזרח הים התיכון העניקו לישראל נכס כלכלי וביטחוני. המשבר הנוכחי באירופה בהיבטי האנרגיה מחזק עוד יותר את הנכסיות הישראלית ומשמש מנוף לשיפור בביטחון הלאומי. מנוף זה כבר הוליד שיתופי פעולה נרחבים עם מדינות באגן המזרחי של הים התיכון (מצרים, יוון וקפריסין) ויצר חיבור למדינות נוספות במרחב, כולל שילובה של ישראל בפורום הגז.

עוצמתה הטכנולוגית של ישראל והרלוונטיות שלה לתחרות המעצמות

הטכנולוגיה היא אחד ממגרשי התחרות האסטרטגית בין ארצות-הברית לסין (ובין מדינות בכלל). מוסכמה רווחת היא כי ישראל נתפסת כשחקנית חשובה שיכולה להרים יותר ממשקלה בתחום החדשנות והטכנולוגיה. יתרון זה כבר בולט בתפיסת הנכסיות של ישראל בעיני ארצות-הברית, כפי שבאה לידי ביטוי ב"הצהרת ירושלים" (2022) ובדיאלוג האסטרטגי שהתפתח בעקבותיה.

לנוכח כל אלה אפשר לטעון כי ישראל צומחת ועולה בעשור האחרון למעמד של מעצמה אזורית בעלת נכסיות גלובלית גוברת: עוצמה כלכלית, נכסיות אנרגטית, עוצמה טכנולוגית, עוצמה מדינית (כולל במרחב האזורי) ועוצמה צבאית המתבטאת בהרתעה חזקה, חופש פעולה ויכולות, טכנולוגיה ומודיעין נכסיים. מקורות העוצמה הללו הם איזון אסטרטגי ונקודת פתיחה נוחה להשתנות מול האתגרים. למשל מול שחיקה במרכיב הערכים המשותפים עם ארצות-הברית, גוברת תפיסת נכסיות ישראל במזרח התיכון ובתחומי הטכנולוגיה. מול שינוי היציבה האמריקנית במזרח התיכון והתגבשות "איראן רבתי", עומדת גיבושה של ארכיטקטורה אזורית תחת מטרייה אמריקנית. מול תמיכה אפשרית של סין באיראן עומדת חשיבותן של מדינות המפרץ עבור סין. יחסיה של ישראל עם מדינות אלה מאפשרת בכך איזון נוסף. היקפי הייצוא הביטחוני לאירופה (ואסיה) עומדים מול שחיקה אפשרית ביתרון האיכותי לנוכח המגמות.

שאלות מנחות לאסטרטגיה ביטחונית עדכנית

לנוכח החיבור בין הפריוויילגיות הדועכות ובין היתרונות החדשים נניח סימני שאלה שהמחליטים נדרשים להתעכב עליהם בתכנון המדיניות ובגיבוש התר"ש הבאה.

* מיקוד איום הייחוס. האם נכון לכוון את בניין הכוח למלחמה רב־זירתית מתואמת בתכלית ובמאמצים מצד מערכת יריבה הכוללת את איראן גופא, או דווקא למלחמה בזירה עיקרית אחת במקביל לאתגרים ספורדיים מזירות נוספות?

* האם על המערכה המתמשכת להיות חלק ממתארי הייחוס לבניין הכוח או שמא הפעלת הכוח תתבסס על הכלים שייבנו למלחמה? כאמור, בכל דרך יש להמשיך ולקיים יכולת לבלימת התגרענות איראן.⁴⁷

* ההישג הנדרש. כיצד יש להגדיר את ההישג הנדרש עבור מתארים אלה? האם נכון לשמר הגדרות של דירוג אסטרטגי וסימולטניות אופרטיבית?

* באיזו גישה אסטרטגית יש לנהל את ההתמודדות עם איראן: דחיקה ובלוימה (Containment), הפסקת מתיחות (Détente), תחרות אסטרטגית או מערכה להכרעה (דחיפה להחלפת המשטר)?

* שאלת התפיסה העצמית: האם ישראל היא מעצמה אזורית? אם כן, כיצד נדרש לפעול כדי לחזק מעמד זה וכיצד הדבר בא לידי ביטוי?⁴⁸

* שאלת העומק האסטרטגי וההסתמכות העצמית. עד כמה יש להסתמך על הגיבוי האמריקני בשגרה (בניין הכוח) ובמלחמה (אספקת מלאים, סיוע בהגנה, תמיכה במועצת הביטחון)? האם אפשר להתבסס על השותפויות האזוריות בשגרה ובחירום לטובת עומק אסטרטגי בהגנה?

* אורך הנשימה. האם על צה"ל להיערך למלחמה ארוכה, גם אם עדיין יחתור למערכה קצרה? כיצד על המשק להיערך לכך?

* מיקוד בניין הכוח. מהי היחסיות הנדרשת בין הגנה להתקפה;⁴⁹ בין חיל טק"ק⁵⁰ ומיקוד חיל האוויר במעגל הראשון ובין מיקוד חיל האוויר במעגל שלישי ובניית יכולת אש ומודיעין ליבשה.⁵¹

* כיצד משמרים בידול בין זירות במלחמה. האם באמצעות הרתעה והעברת מסרים בתרחיש הסלמה או שמא אפשר להחליש זיקות בין זירות כבר בשגרה?

* כיצד משמרים את הגיבוי האמריקני לאורך זמן ומהו המרכיב הצבאי הכרוך בכך?

* שאלת מודל השירות. האם יש לחתור לשימור מודל "צבא העם", להרחיבו למודל שירות לאומי לכלל או לשנותו לכדי צבא מקצועי (מלא או חלקי)?

אחרית דבר

מראשית ימיה, עברה ישראל שני תאי שטח אסטרטגיים־ביטחוניים: הראשון, תקופת איום הפלישה מצד צבאות ערב הנתמכים על־ידי מעצמת־על (ברית המועצות) ובניית החברה הישראלית. השני, תקופת העימות המוגבל, איום על אורח החיים ותחושת הביטחון מצד ארגוני טרור הנתמכים על־ידי איראן בבניין כוח. נזכיר כי בתקופה זו התמודדה ישראל גם עם צמיחת איומי נב"ק (עיראק, לוב, איראן וסוריה), ומצב זה צפוי להימשך. האיום המוגבל, למעט תקופת האנתפאדה השנייה, הבשיל בהדרגה למערכה של אש כנגד ערי ישראל, בניסיון לייצר הישגים תודעתיים ולהימנע מהפסד. ישראל נהנתה מגיבוי אמריקני ועוצמה פנימית. זהו תור הזהב הביטחוני שבמהלכו יכלה ישראל לצמוח כלכלית ולעמוד באתגרי הביטחון.

כיום נמצאת ישראל בפתחו של תא השטח השלישי, אשר נוצר משינוי משולש במערכת האסטרטגית: ראשית, התפתחותה של איראן ממרכיב של גיבוי בבניין כוח לארגוני הטרור לתמיכה בהפעלת כוח, בין באמצעות יועצים, ושיתוף ביכולות צבאיות משלימות, ובין בהפעלת כוח ישירה, ולכך מצטרף הסיכון הגובר למלחמה רב־זירתית ממעגל שלישי ועד ראשון (ואף פנימי). שנית, השתחררותה של איראן ממרחב הבידוד שאפיין אותה והפיכתה לשחקן עם עומק אסטרטגי מעצמתי (בתמיכת רוסיה). שלישית, הגם שנוסף לצה"ל נכס חדש של שת"פ אזורי שמלוא הפוטנציאל שלו עדיין לא ידוע, הרי שאבני הגיבוי והעוצמה של ארצות־הברית והעומק של העוצמה הכלכלית והחברתית הישראלית מאותגרות כפריוויילגיות מאפשרות.

ומהם סיכוניו של תא השטח החדש? ניסוח אפשרי אחד ניתן למצוא בדבריו של ד"ר דן שיפטן: "גורמי הביטחון [...] ערים להבדל בין מאפייניה הצפויים של מלחמה אזורית [...] ובין כל מלחמה אחרת מאז קום המדינה [...] לא מדובר באיום על עצם קיום המדינה, אך בתנאים הדרושים למדינה מפותחת במאה הנוכחית, מדובר באיום על סיפור ההצלחה של ישראל".⁵² זהו ניסוח מתון לדפ"א אסטרטגית־ביטחונית

אפשרית. את הדפ"א האסטרטגית המסוכנת נכון בראייתנו לנסח כך: אתגר לאומי כולל, ⁵³ הנובע מהשילוב שבין האיום ועומס הלחץ החיצוני – העימות האסטרטגי ואף המלחמה עם "איראן רבתי" – בין היחלשות הפנימית הנובעת מכרסום בלכידות ובמגויסות הלאומית ובין היחלשות המשענת האסטרטגית החיצונית. הסכנה – פגיעה בצמיחה הפנימית ודחיקתה של ישראל ממעמדה האזורי, הצרת חופש פעולתה והצבת איום נזק חמור עליה ובעתיד אולי אף החזרת הרעיון האזורי לאי-ההשלמה עם קיומה. ⁵⁴ משמעות השינוי היא תקופה ממושכת (עשורים) בתנאי איום עמוק על חוסנה ושגשוגה של ישראל, אשר בהינתן התגרענות איראנית עשוי אף לגדול למדרגה של איום קיומי.

בכל דרך, יש להפנים את ההבנה כי ישראל הייתה בתור זהב ביטחוני והוא איננו עוד. היתרונות האסטרטגיים החדשים שציינו הם אכן תשתית לנקודת איזון מחודשת, אך אינם מבטלים את ההבנה כי אנו במציאות אסטרטגית חדשה ומאתגרת הרבה יותר. בראייתנו, תא השטח החדש יבשיל ויגיע למלוא עוצמתו רק בהמשך העשור. מאידך, בעוד "העתיד" מגלה את פניו אט-אט, על מקבלי ההחלטות לפעול כבר היום ולהחליט, בתנאי אי-ודאות, לאיזו סביבה אסטרטגית יש להכין את ישראל. תקוותנו כי השאלות יסייעו למקבלי ההחלטות וכי ניסוח הדפ"א האסטרטגיות הביטחוניות לתא שטח חדש זה יעמדו כתמרורי אזהרה למקבלי ההחלטות. ובנימה אישית, כולנו תקווה כי סיכונים אלה לא יתגשמו.

אנחנו רוצים להודות באופן מיוחד לד"ר דן שיפטן על הערותיו המחכימות.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

שרי הביטחון של ישראל וארצות-הברית חותמים על הצהרה לשימור היתרון הצבאי האיכותי, אוקטובר 2020. צילום: ויקיפדיה

הערות

[1] השימוש במילה פריווילגיה הוא מושאל. כוונתנו במאמר זה אינה לזכות יתר חברתית, אלא ליתרון אסטרטגי שלהבנתנו היה חריג וזמני, ממוקד בתקופה מסוימת (תור הזהב הביטחוני), אשר קל לראות בו מובן מאליו. כפי שמפרט המאמר, להבנתנו יתרונות אלה צפויים להצטמצם ואפילו להישחק באופן ניכר

- [2] נאום בערוץ הטלוויזיה האיראני IRINN TV, 25 בספטמבר 2021, תרגום מתוך: <https://www.memri.org/tv/irgc-general-gholamali-rashid-hizbullah-hamas-pmu-houthis-defend-iranian-regime>
- [3] ודאי שבאותה שעה לא ניתן היה עדיין לדעת זאת – צבא עיראק עוד החזיק באיומים משמעותיים על העורף הישראלי עד 2003, וצבא סוריה התאים את עצמו כדי לייצר איום אסימטרי על צה"ל ועל העורף הישראלי; אולם די להבנת סוגיה זו אם נגיד שאיומים אלה כבר הפסיקו להיות קיומיים ואף הפכו לפחות ממשיים
- [4] בשמה הרשמי: Operation Iraqi Freedom
- [5] הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2019, יולי). <https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2019/1758/t04.pdf> הוצאות לביטחון בישראל 1950–2017. [פרסום מס' 1758], לוח 4, עמ' 32
- [6] יומן מעריב (1971, 22 בדצמבר). הדגלים של משה דיין. מעריב, עמ' 8
- [7] https://www.cbs.gov.il/he/publications/DocLib/2022/def20_1857/h_print.pdf הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2020, ינואר). הוצאות לביטחון בישראל 1950–2020. [פרסום מס' 1857]
- בינואר 2022 פרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נתונים על היקף ההוצאה הביטחונית בישראל בשנים 1950–2020 וחילקה את ההוצאות לשני סוגים: (1) ההוצאה לצריכה ציבורית ביטחונית – בהגדרה זו כלולות ההוצאות הישירות לביטחון אשר כוללות בתוכן הוצאות שכר, קניות, מענק הסיוע ועוד במערכת הביטחון, וכן תקציב השב"כ, המוסד ועוד. (2) עלות כוללת לביטחון – הגדרה זו מביאה בחשבון את ההוצאה לצריכה ביטחונית ומוסיפה גם עלויות עקיפות כגון ערך העבודה של שירות חיילי החובה ועלות בניית מקלטים. חשוב להדגיש כי ההוצאה לצריכה ביטחונית ועלויות הביטחון בישראל הם נתונים השונים באופן מובהק מתקציב הביטחון ממקורות המשק. בהסתכלות על שני העשורים האחרונים, היקף ההוצאה לצריכה ביטחונית עלה בכ-40%, ולעומת זאת שיעור ההוצאה הביטחונית כאחוז מהתמ"ג ירד בכ-2.3% מ-7.3% לכ-5.0%. סך ההוצאה לצריכה ציבורית ביטחונית ירד בשנת 2020 ב-0.6%, ביחס לשנת 2019, ועמד על כ-68.4 מיליארד ש"ח. ההוצאה הביטחונית כאחוז מהתמ"ג בשנת 2020, שהסתכמה כאמור

בכ" 5.0%, דומה
בשיעורה לשנים
האחרונות. חשוב
להדגיש כי זהו השיעור
הנמוך ביותר מקום
המדינה

- [8] איזנקוט, ג' (2017, 21 במאי). "גדעון" – למה ואיך? התכנית הרב-שנתית. מערכות, 471
- [9] עמידור, י' (2022, מאי). איראן כאתגר צבאי ומדיני לישראל. בין הקטבים, 35
- [10] ידעי, ת' ואורטל ע' (2022, 22 באוקטובר). תנו למטכ"ל לנצח: המפתח להתמודדות עם איראן נמצא בפיתוח הכוח הטריטוריאלי. בין הקטבים, 39
- [11] התקיפה בכ" 14 בספטמבר 2019 של מתקני הנפט בערב הסעודית, שאחד מהם, אבקאיק, נחשב לגדול מסוגו בעולם, היא הפגיעה הקינטית החמורה ביותר במתקני נפט במפרץ מאז מלחמת המפרץ הראשונה, מבחינת היקף הנזק והמשמעות הכלכלית שלה
- [12] ראו מתקפות מאי ויוני 2019 כנגד נמל פוג'ירה וכנגד מכליות נפט במפרץ הערבי – בעוד איראן הכחישה את אחריותה לאירועים אלה, מרבית הגורמים הבין-לאומיים המשמעותיים הכירו בה בתור המדינה שככל הנראה הייתה אחראית לכך. להרחבה:
- <https://www.dw.com/en/germany-says-there-is-strong-evidence-iran-behind-tanker-attacks/a-49248524> <https://www.gov.uk/government/news/gulf-of-oman-attacks-uk-statement>
- <https://www.jpost.com/Middle-East/Saudis-UK-agree-with-US-assessment-that-Iran-behind-attacks-592506>
- [13] כץ, א' (2022, 7 במרס). "כל ניסיון לעבר ישראל נכשל": כך יירט צה"ל את המל"טים האיראניים בדרכם לישראל. מערכת את"צ
- [14] כדי להמחיש את אורך הנשימה של המשטר האיראני די להזכיר את היקף הנפגעים (מאות אלפי הרוגים) והמשך (שבע שנים) של מלחמת איראן-עיראק. הגם שבמערב וישראל נוטים לראות אירוע זה כמכונן שבהרתעת איראן מפני מלחמה ממושכת, הוא באותה מידה, כפי שההיסטוריה מלמדת, יכול להיות אתוס המוטיבציה המרכזי למלחמה אזורת ממושכת
- [15] יש לזכור כי לרשות הרובד האסטרטגי עומדים כלים נוספים שלא בהכרח יטו כף לטובת ישראל אם ארצות-הברית לא תעמוד לימינה. לדוגמה: עימות בין ישראל לחזבאללה יכול להפוך בין-לאומי ומדינות אחרות יצטרפו ללחימה גם לצד ישראל וגם לצד חזבאללה, בדומה לעימותים בלוב, בסוריה או בסעודיה מול תימן
- [16] התרחיש למלחמה ישירה בין ישראל לאיראן הוא תרחיש בהיגיון מחמיר ולא דווקא סביר, בדומה למצב בין איראן לסעודיה. התרחיש הסביר יותר הוא מלחמה מול השלוחים שנתמכים על-ידי איראן, כולל באמצעות תקיפות סב"ר, הנעת שלוחים נוספים ביתר המעגלים (כולל תגבור במיליציות) ועוד. גם תרחיש מעין זה מכניס את ישראל למרחב בעייתי, אך נקודת הייחוס הישראלית היא המחמירה יותר לא רק מאחר שהיא בעלת סבירות הולכת גוברת, אלא בגלל המשמעות האסטרטגית של אי-היערכות: צמצום חופש הפעולה והגמישות האסטרטגית והאופרטיבית, שחיקת כושר המיקוח והנכסיות הישראלית ובמצב חריג – חוסר מענה לאיום חמור (מחיר טעות גבוה מאוד)
- [17] בנובמבר 2022 ראש אמ"ן אלוף אהרון חליוה אף אמר בכנס של המכון למחקרי ביטחון לאומי כי: "איראן משתעשעת ברעיון של העשרת אורניום לרמה של 90%". ראו: בוחבוט, א' (2022, 21 בנובמבר). ראש אמ"ן: איראן משתעשעת בהעשרת אורניום לרמת 90%, אך לא נכון להגיע לעימות ישיר מולה. חמ"ל
- [18] ביטוי פנימי בצה"ל המבקש לתאר את המתח הגדול שבו צה"ל נמצא משגרת הביטחון השוטף ועד ליציאה למלחמה בטווחים ארוכים וכל זה בלוחות זמנים קצרים
- [19] בימים אלה איראן מצויה תחת לחץ רב-ממדי: מהומות פנימיות, סנקציות מתחזקות, דימוי בין-לאומי שלילי, אתגור בגבולות ועוד. לנוכח זאת יש שיגידו כי קרנה דווקא יורדת ואף ייתכן שימי המשטר ספורים. בראייתנו, ככל שמדובר בהכוונת בניין הכוח, מדובר בהנחת עבודה מקלה ואין להיסמך עליה
- [20] ביטוי החזק ביותר של הגיבוי המדיני היה במועצת הביטחון, בה ארצות-הברית הטילה וטו על החלטות אנטי-ישראליות ודאגה לבטא את האינטרסים של ישראל. זאת לצד שיתוף פעולה עם ישראל במערכות מדיניות מרכזיות
- [21] היקף הסיוע הביטחוני במסגרת מזכר Congressional Research Service (2019–2028) עומד על כ" 38 מיליארד דולר לעשור, גידול Service ביחס להיקפי העבר, אך כספי (2022, February 18). ההמרות במסגרתו יורדות בהדרגה, עד לביטול ההטבה. זאת, נוסף על

סיוע לוגיסטי (כגון במהלך מלחמת יום הכיפורים), סיוע הגנתי (כמו במלחמת המפרץ) וסיוע בבניין הכוח בסיוע הלחימה

- [22] ביטויים מרכזיים לכך היו במחויבות האמריקנית לשמירה על היתרון האיכותי של צה"ל (המכונה גם QME), ובתפיסה כי לישראל השפעה בווינגטון, אשר דרבנה מדינות שונות להתקרב לישראל ככלי לזכות בתמיכה אמריקנית
- [23] דוגמה לסיוע שהיום עומד בפרמטרים הללו, הוא הסיוע לאוקראינה המשרת יעד אמריקני מובהק של הבסת מעצמה מתחרה (או לכל הפחות שחיקתה), תוך ביסוס המנהיגות האמריקנית בעולם
- [24] The White House (2022, October). National Security Strategy <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
- [25] ראו: שביט, א' (2022, 19 בדצמבר). ארצות הברית-ישראל: משמעויותיה של המשלה החדשה. <https://jiss.org.il/he/gilboa-biden-administration-first-year>. גלבו, א' (2022, 12 בינואר). השנה הראשונה ביחסי ממשל ביידן וישראל: רוחות חדשות וגם זמירות ישנות. JISS <https://www.inss.org.il/he/publication/biden-new-israeli-government>
- [26] ראו: <https://www.pewresearch.org/global/2022/07/11/american-views-of-israel>
- [27] מלחי, א' (2021). בקיעים בקונצנוס: אתגרי "צבא העם" ומודל הגיוס לצה"ל. המכון הישראלי לדמוקרטיה
- [28] שינויים אלה קשורים לעובדה שהיום החלופות שיש בידי המפקד בבניית תמונת המצב ולהשפעה על חייליו מהירות ונגישות הרבה יותר מבעבר. בפרשיות שנגעו להוראות פתיחה באש כגון אלאור אזריה, חיילים שמעו על הפרשה ממשפיעני רשת ומנהיגים, לעיתים לפני שהמערכת סיימה לעבד את התחקיר המבצעי לכדי מערך הוראה ברור; בסוגיות הנוגעות לתנאי שירות, יכולת התייעוד וההפצה של ליקויים במענה לחייל (בין אם ביחס לרמת המזון או למענה הרפואי) הובילו להפצה מהירה של מידע עוד טרם נבדקה היכולת לתקן ליקויים עם גורמים מוסמכים; לטלפון החכם נודעה השפעה רבה גם על יחסי מפקדים-פקודים; ראו: דו"ח נציב קבילות החיילים התשע"ו (2015), עמ' 51-54; וכן חוזר שהופץ על-ידי נציב קבילות החיילים באותה שנה "פיקוד ומנהיגות של מפקדי צה"ל בעידן ה"טלפון החכם", מסמך פנימי
- [29] כבר למעלה "בשנות ה-90 החברה הישראלית [...] הבנויה מרוב ברור ומוצק [...] רוב ממלכתי-ציוני גדול שלצידו מעשור שלוש מיעוטים: מיעוט דתי-לאומי, מיעוט ערבי ומיעוט חרדי [...] המציאות בינתיים השתנתה שמגמה זו בתכלית", הנשיא ראובן ריבלין (2015, יוני); "ממצאי מחקר זה מלמדים כי ישנה תביעה הולכת ותוצאותיה ומתחזקת מקבוצות שוליים אזרחיות [...] וחברתיות [...] לקבל הכרעה שלפיה יבוטל בהדרגה מודל עולות באופן שירות החובה [...] תביעה זו מתקרבת [...] למרכז הפוליטי והחברתי ההגמוני", מלחי (2021), שם. גלוי בשיח במובן זה לא רק הישראלים שומעים וקוראים על כך, אלא גם הזירה הבין-לאומית לעיתים שואבת זו הפוליטי מתוך המוסדות השונים ובמחקר:
- [30] אין קונצנוס מלא על כך שמדובר במגמה. ד"ר שיפטן מציג בתחום זה מאזן שונה מעיקרו. הוא כופר בקביעות בדבר חברה משוסעת ומקוטבת ושחיקת הנכונות לשאת בעול הביטחון והפגיעה באושיות הסולידריות, כושר העמידה והחוסן הלאומי. שיפטן מתמקד בגרעין היהודי הלא חרדי שהקים את המדינה, מקיים אותה, מגן עליה ואחראי להישגיה. שיפטן מוצא בו, למרות התרופפות בשוליו, נכונות להירתם ליעדים לאומיים וביטחוניים, כאשר הוא מזהה איומים רחוקים (איראן ושלוחיה) או קרובים (פלסטיניים למיניהם). שיעורי הגיוס שמעבר לגרעין זה אינם מן העניין. לדבריו התפקוד הלכוי של המערכת הפוליטית דווקא הדגיש את סגולות החברה ומוסדותיה. אלה משתקפים במענה העדיף על זה שהופיע ברוב הדמוקרטיה האחרות למשברים חמורים (הבריאות, הכלכלי, הביטחוני והפוליטי) ובניצול הזדמנות אסטרטגית (הסכמי אברהם). הוא טוען שבתחומים שבהם אכן יש אתגר חשוב, כמו בעניין השירות הצבאי ("צבא העם"), צפויות החלטות שקולות של המערכת לזכות בהסכמה לאומית רחבה בקרב הגרעין הקובע, להתאמת המתכונת לנתונים המשתנים בהתמדה מאז החברה המגויסת של ראשית ימי המדינה. כבעבר, ניתן לעצב מענה המשלב את הצרכים והאילוצים המתחדשים ביעדים הלאומיים שעמדו במבחן הזמן. להרחבה: שיפטן, ד' (2020, ינואר). היעדים הלאומיים של ישראל: פרספקטיבה כוללת. עדכן אסטרטגי, 23(1), עמ' 68-73
- [31] דוד הנחלאווי, אלאור אזריה, ולאחרונה באירועים בחברון
- [32] מיכאל, ק' (2022, 7 בדצמבר). הפער המתרחב בין דרגי השטח לדרגי הפיקוד הבכיר בצה"ל – נורת אזהרה לטלטלה ביחסי צבא-חברה בישראל. INSS מבט על, 1667 <https://www.inss.org.il/he/publication/hebron-incident>
- [33] ענבר, א' (2021, 4 באפריל). חייבים להתעשת: המשבר הפוליטי פוגע בביטחון ישראל. JISS <https://jiss.org.il/he/inbar-the-political-crisis-is-hurting-israels-security>
- [34] כך למשל בנושא "צבא העם" ניכרות השפעות אלה באחוזי הגיוס לצה"ל: מתוך סך חייבי הגיוס, חלה ירידה משמעותית של כ-72%–75% בשנות השמונים והתשעים, עד לשיעור של 64% בשנת 2020; מקור הנתונים: מלחי (2021), עמ' 12
- [35] גיוס חרדים ומיעוטים, הרחבת השתתפות נשים, אזור מרכיבים מהפעילות הצבאית, מיצוי טוב יותר של אוכלוסיות מיוחדות וכדומה

- [36] כך למשל, במחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה, צוין כי "47% מהציבור היהודי סבורים שיש לבסס את צה"ל כצבא מקצועי". ראו: הרמן, ת' ואחרים (2021, 23 בנובמבר). סקר מיוחד: דימוי צה"ל בדעת הקהל הישראלית. המכון הישראלי לדמוקרטיה
- [37] בתרחיש החמור־סביר, המובא במאמר זה
- [38] מקור הביטוי הוא כמובן נאומו של חסן נצראללה ממאי 2000 לחגיגות נסיגת צה"ל מלבנון, וכן סורת "העכביש" בקוראן. עובדה שמוזכרת לעיתים רחוקות יותר היא שנצראללה השתמש בו כדי לקרוא לפלסטינים לפנות ל"דרך ההתנגדות", וכך למעשה הטרים את האנתפאדה השנייה
- [39] ביטוי לזיקות אלה ניתן למצוא בדברים הבאים: "האתגר האחרון, המורכב ביותר, הוא האתגר שבתוכנו – השסע העמוק המתפתח בתוך החברה הישראלית על דמותה וצביונה של המדינה. מהמודיעין [...] ניתן לומר היום ללא צל של ספק – חוסר היציבות הפוליטי, הפילוג הפנימי הגובר, ניתוח המכנים המשותפים ההיסטוריים, השיח המוקצן – כל אלה מהווים זריקת עידוד למדינות ציר הרשע [...] התחושה הרווחת בקרב יריבנו שהיתרון היחסי ההיסטורי שלנו, אותו אחד שעמד לזכותנו אלפי שנים והוא החוסן הלאומי שלנו – מתפוגג. תובנה זו אמורה להטריד אותנו יותר מהכול". ראש השב"כ רונן בר, ספטמבר 2022
- [40] למעשה, המגמה חורגת מאוד גם מהמזרח התיכון ומתבטאת גם במדינות אחרות הנכונות יותר להוציא את היחסים הקיימים לאור: שתי דוגמאות לכך הן סינגפור ואזרביג'אן, שהחליטו בשנה האחרונה על פתיחת מתקנים דיפלומטים בישראל
- [41] פרסום בולט למשל Egozi, A. (2022, October 19). First Israeli Barak air defense system deploys to UAE, "ברק" להגנה bigger deals expected: Sources. אווירית: BreakingDefense
- [42] ענבר (2021); נוריאל, נ' (2021, 18 בינואר). העברת ישראל לסנטקום: החלטה אמריקאית עם מימוש ארוך טווח. IsraelDefense
- [43] Reuters (2022, June 20). Gantz: Israel building regional air defense alliance under US. The Jerusalem Post
- [44] Gordon, M. R. & Cloud, D. S. (2022, June 26). U.S. Held Secret Meeting With Israeli, Arab Military Chiefs to Counter Iran Air Threat. The Wall Street Journal <https://www.wsj.com/articles/u-s-held-secret-meeting-with-israeli-arab-military-chiefs-to-counter-iran-air-threat-11656235802>
- [45] כמו ערעור תפיסת החיבור ההדדי והשיח, שאפיינו את יצירת התלות האנרגטית ברוסיה
- [46] אוני, א' (2022, 12 בספטמבר). דיווחים: גרמניה הכריעה בעד רכישת מערכת חץ 3 מישראל במיליארדים. גלובס <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001424177>
- [47] ברור כי לאיראן יכולות העשרה וידע גרעיני כבר כיום, אך כאן הכוונה שונה. מטבע הדברים המאמר לא עוסק בשאלות קווים אדומים או נקודת אל־חזור בעיניים ישראליות
- [48] לדוגמה: האם, כמו מעצמות אחרות, ישראל תרצה להקים בסיסים או שלוחים באזור?
- [49] מניעת פגיעה חמורה ומתן חופש פעולה לדרג המדיני, בפרט בלחימה רב־זירתית, ובין חיזוק הרתעה וכושר ההכרעה
- [50] להרחבת דרגות החופש האסטרטגיות לפעולה – חשש לחיי אדם, מעבר בשמי מדינות, מהלומה מיידי
- [51] ידעי ואורטל (2022)
- [52] שיפטן (2020)
- [53] הכוונה לאתגר בקומת האסטרטגיה רבתי הכולל את המרכיב הצבאי, החברתי, הכלכלי והמדיני
- [54] הכותבים

הפלישה הרוסית לאוקראינה – כישלון ההרתעה בראי התיאוריה הרציונלית

סא"ל מ' , מפקד צוללת לשעבר, כיום רע"ן תכנון ובקרה במחלקת צוללות של מטה זרוע הים

סא"ל אורן חזן, מפק"צ בפו"ם אפק ולשעבר נציג צה"ל בהודו 09.02.2023

ההרתעה רוסיה-אוקראינה תיאוריה צבאית

המלחמה באוקראינה היא הזדמנות לחקור בדיעבד מקרה בוחן עדכני של כישלון ההרתעה קונוונציונלית. מאמר זה מעלה תהיות על אופי ההרתעה שהפעיל המערב באירועים שקדמו לפלישה הרוסית לאוקראינה, ובעיקר מדוע לא אותת באופן יעיל וחזק את נכונות כוונותיו. עקב כך יש להשתמש במלחמה הנוכחית כדי לבחון את יעילות ההרתעה שמפעיל המערב בימים אלה כלפי איראן

ב־24 בפברואר 2022, לאחר תקופה ארוכה של מתיחות עם המערב וניסיונות דיפלומטיים למנוע הסלמה, פלשה רוסיה לאוקראינה. אחד הגורמים שהוביל מלכתחילה להידרדרות העימות היה ניסיון נאט"ו לחדש את תהליך הצטרפות אוקראינה לשורותיו, שהתפרש ברוסיה כאיום על ריבונותה והגנת גבולותיה ואינטרסיה בזירה. זהו אינו הניסיון הראשון לצרף את אוקראינה לברית מערבית, והפעם הקודמת, ב־2014, בו נעשה ניסיון לחתום הסכמי סחר ושיתוף פעולה בין האיחוד האירופי ואוקראינה ולהטות את תלותה ברוסיה כלפי המערב, הסתיים בפלישה רוסית לחצי האי קרים. ניסיון זה לא מנע מהמערב להמשיך לגייס את אוקראינה.

לפני הפלישה, מדינות המערב, נאט"ו וארצות־הברית בראשם, בחרו לנקוט גישה נוקשה כלפי הכוונות הרוסיות, תוך הצגת איומים ברורים של סנקציות, כלכליות בעיקרן, על מגזרי הטכנולוגיה, האנרגיה והסחר הרוסי, ואף על אישי ציבור ומגזר פרטי מרכזיים ברוסיה. המערב הבין כי רוסיה מודדת כעת את תגובתם, וכי

נחישותם בשלב זה תהיה שיקול מרכזי בהמשך. רוסיה הציגה מנגד מסמך דרישות כתנאי להרגעת הרוחות, שכלל בעיקרו התחייבות כי אוקראינה לא תצורף לנאט"ו. מדינות המערב סירבו, והמשיכו לאיים בסנקציות חמורות שעלולות למוטט את כלכלת רוסיה, בתקווה שהדבר ישכנע את רוסיה כי המהלך אינו כדאי. נשיא רוסיה ולדימיר פוטין ראה את מאזן הרווח וההפסד אחרת.

הפלישה סימנה אירוע מרכזי ומהותי בתמורות ביחסי הכוחות הבין-לאומיים במאה ה-21. מעבר לעובדה שהפלישה היוותה את תנועת הכוחות המהותית ביותר שבוצעה באדמת אירופה מאז מלחמת העולם השנייה, הרי שהיא הייתה אחד האירועים הבולטים בעת הנוכחית של כישלון ההרתעה מערבית כנגד יריב מאיים, ושלב קריטי בתהליך שחיקת ההרתעה המערבית הכוללת. תהליך זה החל למעשה שנים קודם לכן עם שינוי גישת הממשל האמריקני בנוגע למעורבותה הסלקטיבית לצד בעלות בריתה, ועמידה בהתחייבויות לסיוע ולהגנה על החופש ושימור הסדר העולמי הקיים. כישלון ההרתעה במקרה זה היה אירוע משברי, והחזיר לדיון מונחים הצמודים באופן הדוק לתיאוריות ההרתעה הקונוונציונלית – אמינות ההרתעה, מחויבות המרתיע למימוש אימויו, תפיסת הצד המתאגר את יכולתו לשלוט בהידרדרות העימות, שימוש בגישוש מקדים ועוד. עבורנו, אירועים אלו מהווים הזדמנות לחקור מקרה עדכני בן זמננו של כישלון ההרתעה, בראי תאוריות ההרתעה קיימות, ולבחון את תקפותן ואת יישומיותן בעולם האמיתי.

מאמר זה יבחן את מקרה הבוחן האוקראיני בראי תיאוריית ההרתעה הרציונלית, ידגים כיצד הפלישה הרוסית לאוקראינה היא אירוע כישלון ההרתעה וינתח את הסיבות המרכזיות שהובילו לכישלון זה בראי התאוריה.

הרתעה קונוונציונלית – רקע ועקרונות

ההגדרה הרווחת של הרתעה בהקשרי יחסים בין-לאומיים היא שימוש באיומים וכוח מוגבל כדי להניע יריב מלבצע מעשה, או לשנות סטטוס־קוו מסוים. העיקרון המנחה ליעילות ההרתעה הוא יחסי העלות-תועלת שמציב המרתיע בפני המורתע, ויכולתו לשכנע באופן אמין שמחיר שינוי הסטטוס־קוו יהיה כבד מהרווח הצפוי לו מכך. יש המוסיפים כי המניעים יכולים להיות לא רק מחיר הפעולה, אלא גם התגמול מהימנעות ממנה.¹ הנחת היסוד היא ששני הצדדים רציונליים, ומטרת כל צד להגדיל את רווחיו ולהימנע מהפסד. אם הרתעה כושלת והיריב מתאגר את הצד המרתיע המגן – הרי שהשימוש באיומים וכוח בשלב זה הופכים לכפיה, ומטרתם להוביל את היריב לחזור בו מפעולותיו בחזרה לסטטוס־קוו הקודם. מטרתה העיקרית של ההרתעה – הימנעות ממלחמה ושימוש בכוח בפועל.

הספרות מחלקת את ההרתעה לשני סוגים שונים: הרתעה כללית, המתייחסת לאיום כללי נגד פגיעה באינטרסים של מדינה בטווח הזמן הארוך; והרתעה מיידי, המתייחסת לאיום נגד כוונה מיידי לפגיעה באינטרס של מדינה בטווח זמן מיידי ונגד מטרה ממוקדת. במסגרת זו הספרות קובעת חלוקה נוספת להרתעה ישירה נגד שטחה הטריטוריאלי של מדינה, והרתעה מורחבת נגד מדינה שלישית שנמצאת בברית עם המדינה המגינה. חלוקות אלה מייצרות ארבע אפשרויות שונות של הרתעה: כללית – ישירה, כללית – מורחבת, מיידי – ישירה, מיידי – מורחבת. בכל אחת מהאפשרויות מרחב הפעולות, השיקולים וההחלטות של צדדים בעימותים יהיו שונים.²

עם התפתחות הנשק הגרעיני, התפתחה גם התופעה של חוסר הנכונות להשתמש בו אלא במקרי "יום הדין". במקום למנוע מלחמות לחלוטין, הדבר יצר באופן פרדוקסלי סוג חדש של מלחמות – מלחמות מוגבלות, שנעשתה בהן הפעלת כוח צבאי להשגת מטרת מדיניות באופן שאינו חוצה את רף העימות שדורש הפעלת נשק גרעיני, ולמעשה משאיר את הלחימה מוגבלת וקונוונציונלית. הופעת סוג זה של מלחמות הוביל לצורך חדש להגדיר כיצד מייצרים הרתעה קונוונציונלית. בשונה מהרתעה גרעינית, שלמעשה היא משחק של ערכים מוחלטים בהיבטי הצלחה וכישלון הרתעה, נדרש להגדיר כיצד מייצרים הרתעה קונוונציונלית כשלייריב מנעד אפשרויות פעולה ולמגן מנעד אפשרויות תגובה. תיאורטיקנים שונים החלו בפיתוח תיאוריות הרתעה קונוונציונלית,³ כאשר העיקרית שעסקה בתחום הייתה תיאוריית ההרתעה הרציונלית, הנשענת על עקרונות תיאוריית הבחירה הרציונלית ותפיסת הריאליזם המדיני. התיאוריה פישטה את עקרונות ההרתעה לגורמים משפיעים, שבעזרתם אפשר למדוד ולנבא את סיכויי הצלחת ההרתעה. ככלל, תיאוריה טובה נמדדת ביכולת אנשי הפרקטיקה, (במקרה זה מדינאים) להשתמש בה ולסמוך עליה. התיאוריה קסמה למדינאים רבים, בזכות פשטותה ומוחלטותה ביכולת להכיל את כל סוגי הקונפליקטים ולייצר מנגנון יעיל לניבוי.

התיאוריה מבוססת על כמה עקרונות: ראשית, הצדדים בעימות רציונליים ומונעים משיקולי רווח-הפסד. שנית, המדינה היא גורם בעל קול ודעה אחת בכל הנוגע לקבלת החלטות, ואין הכרה בה כיישות מורכבת בעלת ניגודי אינטרסים פנימיים, השפעות פוליטיות ושיקולים בירוקרטיים זרים. שלישית, התיאוריה מתייחסת להתמודדות בין שני צדדים, ולא יותר. רביעית, התיאוריה מתייחסת לחשיבה אסטרטגית, ולפיה כל צד מתייחס להחלטות הצד האחר ולאפשרויות השונות שהוא יכול לבחור בהן.

העיקרון המרכזי בתיאוריה שמשפיע על יכולת ההרתעה להצליח הוא עקרון האמינות, ולפיו רק הרתעה אמינה יכולה להוביל יריב להאמין ליכולת המגן לעמוד באיומיו ולקיימם. בהנחה שהאיום אכן מציב מחיר גבוה מהתועלת שצפוי היריב לקבל מפעולתו לתפיסתו – ההרתעה תצליח. ארבעה עקרונות מרכזיים בתיאוריה להערכת סיכויי ההרתעה להצליח או להיכשל: מאזן הכוחות; יכולת האיתות והמיקוח; תדמית ומחויבות; ואינטרסים בסיכון. מאזן הכוחות של המדינה המגינה חייב לאפשר לה לאיים ביעילות על היריב המאתגר את הרתעתה. היכולות הצבאיות שהמדינה המגנה מאיימת בהן חייבות להיות אמיתיות ובעדיפות על פני יכולות ההגנה של המדינה המאתגרת.

יכולת האיתות והמיקוח של המדינה המגנה הם עיקרון מרכזי ביכולתה לשרד איום אמין. על כן לא רק שהאיום חייב להיות ברור וממוקד, אלא שכוחו עולה ככל שניכר כי המאמץ שנדרש כדי לאותת הוא גבוה יותר (פריסה בפועל של מערכות וכוחות היא איתות חזק מדיבורים בלבד). תדמית ומחויבות הן גורמים מרכזיים, אם כי לעיתים שנויים במחלוקת בקרב חוקרים בתחום. הטענה היא שהיסטוריה של מדינה והתנהגות קודמת שלה במקרים דומים, מעידה על הנכונות והמחויבות שלה לפעול באופן דומה גם באירועים נוכחיים. יש הטוענים כי גורם זה יכול להטעות ולהוביל להערכת חסר או יתר של היריב את כוונות הצד המגן, ועל כן חוקרים רבים מפנים את תשומת ליבם לגורם הרביעי – אינטרסים בסיכון – ומדגישים כי ככל שהאינטרסים המודרים מהותיים יותר עבור מדינה, כך רצונה ונכונותה להגן עליהם מגבירים את אמינות ההרתעה ואת יעילותה.⁴

תיאוריית ההרתעה הרציונלית למעשה קובעת את המדדים הללו ככלי להערכת יכולת המדינה לייצר איום אמין, וכך להוביל להצלחת ההרתעה. מבקריה טוענים כי העקרונות פשטניים מדי, וידם קצרה מלהתייחס למורכבויות רבות נוספות הנוגעות להשפעות קוגניטיביות על תהליך קבלת ההחלטות של מדינה מאתגרת. כמו כן התיאוריה דיכוטומית ומציגה הצלחה וכישלון כערך מוחלט, בדומה לתיאוריית הרתעה גרעינית, בעוד במציאות אפשרויות הפעולה של שני הצדדים רחבות יותר על מנעד משתנה של תגובות, ועצם הקביעה אם הרתעה הצליחה או כשלה היא שאלה להערכה. מעבר לכול, שיטת המחקר היא דדוקטיבית, שלמעשה כופה את עקרונותיה על הכלל ומציגה את יישומן על מקרי בוחן, ולכן אינה מספקת מענה רחב מספיק לאירועים בפועל, ואינה יכולה להסביר באופן מספק חריגות ואי התאמות של מקרים במציאות בהם התיאוריה לא עבדה. ובכל זאת, תאוריה זו הוכיחה עצמה כשימושית במקרים רבים ובעלת יכולת ניבוי מספקת, ועל כן נותרה תיאוריה מובילה בקרב מדינאים וחוקרים יחד.

מפגינים בעצרת בפברואר 2022 נגד פלישת רוסיה לאוקראינה צועדים על פני פסלו של הצאר אלכסנדר השני בכיכר הסנאט בהלסינקי

מקרה הבוחן האוקראיני בראי התיאוריה הרציונלית

בתחילת המשבר קידמה רוסיה כוחות לגבול אוקראינה בחזיתות הרוסית והבלארוסית, ואימה בפלישה להבטחת ביטחונה. בתגובה איים המערב בסנקציות כלכליות ובהתערבות צבאית. מאזן הכוחות בין הצדדים ללא ספק אפשר למערב לממש את שני מרכיבי האיום שלו. לנאט"ו יכולת צבאית והרכב כוחות מאפשר ואף עדיף על הכוחות הרוסיים ברוב מרכיבי הכוח שלו. כמו כן, מול יכולת גרעינית יש מענה הולם מנאט"ו וארצות-הברית בפרט.

בממד הכלכלי, השוק הרוסי תלוי באופן ניכר בקשריו עם אירופה והמערב. איום בסנקציות כלכליות הוא מהותי, אך מנגד התלות האירופית באנרגיה מרוסיה, עם אפשרויות המסחר העומדות לצד רוסיה עם סין והמזרח, מטילות צל של ספק על מידת היעילות של איום כלכלי על רוסיה, בטח כאשר זו נחושה לממש את יעדיה הביטחוניים גם במחיר הוקעה עולמית מצד המערב ומחירים כלכליים שעליה לספוג. סנקציות כלכליות במקרה זה הן איום בעייתי. רוסיה יכולה לבחון את אמינות האיום ולהניח כי מאזן הכוחות בינה למערב, והתלות האירופית בגז רוסי, ימנע מהמערב לממש את איומיו באופן מלא. אמנם לאירופה עומדות אפשרויות נוספות, אך הן אינן מלאות ולא יחזיקו לאורך זמן. אירופה לא יכולה לנתק לחלוטין את תלותה בגז רוסי בבת אחת, וזהו תהליך ארוך טווח. אגב, גם זה שיקול עבור רוסיה, שעלולה לאבד את לקוחותיה האירופאים בעתיד הרחוק. האם המשק הרוסי מסוגל לעמוד במכה זמנית ולשרוד עד סיום המשבר? במקרה זה החלופות העומדות לפוטין, יחד עם אורך הנשימה הרוסי לתקופה הקצרה, אינם משמעותיים מספיק כדי למנוע מרוסיה לממש את יעדיה באוקראינה, ולאחר מכן לתקן את היחסים ולשוב למסחר תקין.

בהיבט יכולת האיתות והמיקוח, האם האיתות של המערב ונאט"ו היה ברור ואמין כמנוף לחץ מספק באיומיו על פוטין? שאלה מורכבת, ואולי בחובה טמונה המורכבות העיקרית של ניתוח ויכולת תחזית של כישלון הרתעה. היכולת להעריך את יעילות מנופי הלחץ שמפעיל הצד המגן על הצד המתגר היא מהות ההרתעה. אם מנופי הלחץ ומחירי הפעולה גוברים על תועלתה – הרי שלכאורה ההרתעה תצלח, ואם לאו – תיכשל. במקרה הנוכחי הוצבו בפני רוסיה מנופי לחץ כלכליים משמעותיים, כמו גם התערבות צבאית וסיוע צבאי לאוקראינה שיכול תאורטית להכריע את צבא רוסיה. מנגד, הייתה הימנעות ממשית של המערב לנקוט פעולות שעלולות להוביל לחימה ישירה של נאט"ו מול רוסיה, והעדפה של לחימה אוקראינית בסיוע מערבי כדי להכיל את המשבר והיקפו. מנוף הלחץ הכלכלי המערבי על רוסיה היה אף הוא משמעותי ואמין, אך התלות ההדדית של רוסיה ואירופה בנושאי אנרגיה, כמו גם יחסי מסחר של רוסיה עם מדינות רבות שמחוץ למעגל הסנקציות (לדוגמה סין) מטילים ספק מסוים ביעילות מנוף לחץ זה.

בנוגע ליכולת האיתות של המערב על רצינות כוונותיו – פרט לאיומים וקידום כוחות סמלי למדינות שכנות, לא ננקט צעד מהותי לפני הפלישה להוכיח את נחישותו לממש איומים. לא בוצעו סנקציות ראשוניות על עצם כוונות רוסיה המוצהרות והלא מוצהרות, לא קודמו כוחות או סיוע צבאי לאוקראינה עצמה ולא הוטלו מגבלות כלכליות או הוכן השטח ליישום של כאלה. משמעות הדבר – גם אם היו אמינים וברי ביצוע, לא בוצע שום מהלך שיחזק את הבנת רוסיה בנוגע לנחישות להוציא את האיומים המערביים לפועל במקרה הצורך.

הפרמטר השלישי הוא התדמית והמחויבות. כדי להבין את מערכת השיקולים הרוסית, עלינו לבחון כיצד תפסו את איומי המערב. האם רוסיה האמינה במחויבות המערב לממש את איומיו, והאם ראתה את תדמית המערב שנוצרה במהלך התקופה שקדמה למשבר כגורם מחזק או מחליש לנחישותה ומחויבותה לאיומיה? אפשר לומר שגורם משמעותי, לדעתנו, שאפשר לייחס לו את כישלון ההרתעה המערבית על רוסיה במשבר זה, הוא ההיסטוריה של איומי המערב בשנים שקדמו למשבר, שהחלישו משמעותית את תפיסת מחויבותו נגד פעולה רוסית באוקראינה.

אירועי גאורגיה (2008), הפלישה לחצי האי קרים (2014), הסכם הגרעין מול איראן (2015), היחסים עם קוריאה הצפונית וההבלגה על פיתוח נשק גרעיני (2017) והנסיגה מאפגניסטאן (2021), מעידים במידה רבה על עמדה מערבית חלשה ואיומים "ללא שיניים". רוסיה, שחזתה בתגובות שנויות במחלוקת מהמערב על אגרסיות שניסתה להרתיע ללא הצלחה לרוב, הניחה שגם כעת סיכויי ההתערבות ומימוש האיומים המערביים נגדה פחותים. פוטין למד היטב את פעולות המערב, וזיהה מראש את מנופי הלחץ שהם יכולים להפעיל עליו באירוע של עימות, הווה אומר סנקציות כלכליות. חיזוק האחיזה הרוסית בתחום האנרגיה לאירופה היה מנוף נגדי של פוטין, והגביל את יכולתו להפעיל את מלוא איומיו בלי לפגוע בכלכלה האירופית.

הפרמטר האחרון הוא האינטרסים שבסיכון. מבחינת רוסיה הניסיון המערבי לגייס את אוקראינה לנאט"ו הוא סיכון ביטחוני ממעלה ראשונה עבורה. רוסיה הביעה את התפיסה הזו פעמים אין־ספור בעבר, והבהירה את עמדתה באופן חד משמעי מול נאט"ו. עבורה, מהלך הפלישה הוא הישרדותי במידה רבה מול הצבת איומים על גבולותיה, שמטים משמעותית את מאזן הכוחות העולמי. מנגד, האינטרסים המערביים – שמירה על אוקראינה חופשית כחלק ממאמצי התעצמות אירופה, נאט"ו והגוש המערבי בזירה; הבטחת עליונות צבאית על רוסיה; קידום כלכלי וחברתי של אוקראינה – אינם הישרדותיים. ברור כי הדבר גוזר מחויבות נמוכה יותר, ועל כן אמינות איום נמוכה יותר.

האם המערב מוכן להסתכן במלחמה כוללת מול רוסיה במחיר התערבות במשבר באוקראינה? כנראה שלא. רוסיה מבינה זאת, כך גם המערב. האיום הכלכלי, והאינטרסים הכלכליים שבסיכון? שני הצדדים בעלי תלות הדדית, אך לשניהם אפשרויות נוספות. עובדות אלה למעשה מבטלות זו את זו, מכיוון ששני הצדדים יעדיפו לא לאבד את חלקם המשותף במסחר, באנרגיה ובצמיחה הכלכלית של השווקים, אך יכולים לעשות זאת במידה מסוימת עם מחירים מסוימים מול האינטרס שעומד מנגד. כאשר שמים את האינטרס הביטחוני שעומד מנגד במשוואה, ניכר כי המחויבות הרוסית למהלך והמחירים שהיא מוכנה לשלם, גבוהים מאלה שהמערב, ארצות־הברית ונאט"ו מוכנים לשלם.

בריתות נאט"ו באזור. מקור: טוויטר

סיכום

מאמר זה העלה תהיות רבות על אופי ההרתעה שהפעיל המערב באירועים שקדמו לפלישה הרוסית לאוקראינה, ובעיקר מדוע לא אותת באופן יעיל וחזק לפני הפלישה את נכונות כוונותיו, אם הבין כי תפיסת מחויבותו בעיני הרוסים חלשה. כישלון ההרתעה על רוסיה נבע בין השאר מהעדר תמריץ חיובי לווייתור או פשרה מרוסיה על דרישותיה. אי אפשר לחזות האם בהכרח תמריצים שכאלה היו בעלי השפעה מהותית על רוסיה לשנות את כוונותיה, אך ללא ספק העדר אפשרות שכזו הורידה מן השולחן אפשרויות פעולה רבות.

שנית, העדר איתות משמעותי בשלבים המקדימים לפלישה, שיכול להעיד על רצינות ומחויבות אמיתית מהמערב לפעול נגד פלישה לאוקראינה, החליש את אמינות האיום – תפיסת המחויבות המערבית לאיומים על־ידי רוסיה – ומכאן להחלשת ההרתעה. יתרה מכך, חוסר קידום פעולות של המערב בשלב שכבר היה ברור כי הפלישה תצא לדרך, חיזקה אף היא את רוסיה כי היא יכולה להתקדם וכי המענה המערבי יהיה רופס, מדורג ומאוחר.

שלישית, ניתן להבחין כי העדר תוקף אמיתי ומגבלת זמן לחזרה לאחור מצד המערב כלפי רוסיה, למעשה לא שם את האחרונה בשום שלב בנקודת "אל חזור". על־פי מדד זה, ייתכן שלתפיסת רוסיה היא יכולה לפעול ולפרוץ את הסטטוס־קוו ולסבול את מימוש האיומים נגדה והסנקציות, אך להפסיק בכל שלב ולחזור לשולחן הדיונים או לחילופין להסיר מעליה את המגבלות. למעשה, לתפיסת רוסיה העדר תוקף העיד שהיא שולטת בסיכונים ובהידרדרות המצב במשך כל הדרך, ולכן אין לה תמריץ או מניעה להגביל פעילותה שמא לא תוכל לחזור לאחור. לתפיסתה, שליטה בסיכונים משמעותה חיזוק חיובי להמשיך ולהתקדם עם פלישה. אם הייתה אמירה מערבית שבמידה שיבוצעו פעולות חוצות קו ינותקו השיחות ולא תהיה חזרה לדיפלומטיה עד מיצוי תהליכי סנקציות מסוימים – ייתכן שלרוסיה היה מניע רחב יותר לשקול לעצור את הפלישה כל עוד היוזמה בידיה.

נקודה אחרונה היא שהשימוש באיומים כלכליים וסנקציות הוא חרב פיפיות, שכן שימוש בו פוגע במערב ובמדינות המאיימות כשם שהוא פוגע ברוסיה. על כן, שימוש במרכיב הרתעתי שכזה שנוי במחלוקת, שכן מעיד על מגבלות האיום או זמניותו. פגיעה הדדית בשני הצדדים במקרה זה מחליש את אמינות האיום, וגורם לו להיות מכוון פחות לנקודות החולשה הרוסיים.

לאילו שלא מאמינים ביד המקרה, אנו מציעים פה נקודה למחשבה. ניתן לטעון כי כשלון ההרתעה במקרה זה היה אירוע מכוון מצד ארה"ב ושותפות נוספות, שקידמו את ניסיון צירוף אוקראינה לנאט"ו על מנת לייצר משבר שיוביל להגדלת השקעות הבטחון של מדינות אירופה, שמזה שנים רבות מצמצמות הוצאות ביטחוניות אל מול המשך השקעה אדירה של ארה"ב וחברות נוספות בנאט"ו. במקרה שכזה, עד כמה שעצוב לומר זאת, יתכן ואוקראינה מהווה "שעיר לעזאזל" במהלך כוחות רחב יותר שמטרתו חיזוק השקעות גוש המערב בביטחון והפחתת התלות ברוסיה באופן כללי, החלק ממהלך חיזוק המערב במאבקי הבין גושי מול רוסיה

וסין. על אף שאין אף עדות מוחלטת שכך המצב, משמעות הדבר במקרה זה היא שכשלון ההרתעה היה אירוע מכוון מראש, דבר אגב שאינו מחליש את התאוריות הרציונליות אלא דווקא מדגים כיצד נעשה שימוש בהן להשגת מטרה רצויה.

האירועים באוקראינה נתנו לנו הזדמנות לחקור בדיעבד מקרה בוחן נוסף, עדכני ומודרני, של כישלון הרתעה קונוונציונלית. כעת יש לבחון את יעילות ההרתעה שמפעיל המערב בימים אלה כלפי איראן, ולבדוק האם היא יעילה, אמינה ותשיג את מטרותיה. מומלץ לבצע ניתוח זה בעוד מועד, כדי להבין את העמידה בעקרונות התיאוריות השונות, ולא לחכות ולראות האם איראן תהפוך למקרה בוחן נוסף של כישלון הרתעה, ויפה שעה אחת קודם.

המאמר נכתב כחלק מעבודת גמר בקורס בגישות ואסכולות ביחסים בינלאומיים בהנחיית ד"ר כרמלה לוטמר. הקורס נלמד במסגרת מסלול לימודי ביטחון לאומי ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה תחת הנחייתו של פרופ' שאול חורב.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

- [1] Snyder, G.H. (1966). Deterrence and power. The theory and practice of international relations. Prentice-Hall. pp. 381-385
- [2] Huth. P.K. (1999). Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debates. Annual Review Political Science. (2) pp. 25-48
- [3] Russett, B. M. (1967). Pearl Harbor: Deterrence Theory and Decision Theory. Journal of Peace Research, 4(2), 89–105; Russett, B. M. (1963). The Calculus of Deterrence. The Journal of Conflict Resolution, 7(2), pp. 97–109
- [4] Huth (1999); Quester, G.H. (1966). Deterrence before Hiroshima: the airpower background of modern strategy. Wiley; George, A.L. (1974). Deterrence and Foreign Policy World Politics, 41(2), pp. 170–182

התפקוד השישי: הגנת הכוח – התפקוד החסר בלוחמת היבשה

סא"ל (מיל') אורן האס, חוקר ויועץ עצמאי בתחומי הצבא והביטחון, מדריך תו"ל באקדמיה למג"דים במילואים 15.02.2023

רוסיה-אוקראינה תמרון כטמ"מים צק"ח

נושא ההגנה על הכוח הוא תפקוד לכל דבר בשדה הקרב, ויש להוסיפו לחמשת התפקודים המוכרים ולראות בו מרכיב קבוע בשיקולי הלחימה ובניין הכוח. ההגנה על הכוח, נוסף על ההיבט של שרידות הכוחות, היא מרכיב מהותי ביכולת כוחותינו לשמור על חופש הפעולה ולאפשר את התמרון

כוח נ"ט אוקראיני עם משגר סאאב. מקור: טוויטר

כוחות לוחמים, ובמיוחד כוחות היבשה, פועלים מטבעם במגע קרוב עם האויב. חלק בסיסי בתפקידו של הכוח הלוחם הוא לפגוע בכוח הלוחם היריב, וכפועל יוצא להתגונן מפניו. מקדמת דנא עסקו הלוחמים במיגון אישי דוגמת שריון ומגנים, והצבאות הפעילו מאמצים לאיתור האויב ולאבטחה היקפית כדי להגן על יחידותיהם.

משימות התקפיות נחשבות לרוב למסוכנות ביותר, שהרי מטרתן ליזום פגיעה באויב והן מחייבות תנועה לכיוונו, ולכן – להיחשף. מקובל להניח כי במשימות ההתקפיות המפקד מוותר במודע על אבטחת כוחותיו, כדי להשיג מהירות בפעולה.¹ כמו כן, ידוע שהכוחות הלוגיסטיים הם מהפגיעים ביותר בשדה הקרב. למעט פתרונות טכנולוגיים ייחודיים עבור טנקים ונגמ"שים, ההתמודדות של כוחות היבשה עם האיומים מסתכמת בעיקר בהוראה ולפיה כל מפקד בשדה הקרב ידאג לאבטחת הכוח שלו, בכוחותיו.

במאמר זה אטען כי היקף האיומים על הכוח היבשתי התרחב באופן שמחייב לבחון את המשוואה מחדש, ולמצוא דרכים להפר אותה. הפתרון אינו טמון בפתרון טכנולוגי מקומי, טוב ככל שיהיה, אלא קודם כול בהתייחסות מקיפה להגנה על הכוח כתחום עיסוק העומד בפני עצמו, כתפקוד בלחימה וכמאמץ נפרד בבניין הכוח.

לכוחות היבשה של צה"ל מוגדרים חמישה תפקודים קרביים קבועים (לעיתים הם מכונים בטעות "חמשת המאמצים"): תמרון, אש, איסוף, מנהלה, פו"ש (לרבות תקשוב). תפקוד מוגדר כ"אחד התחומים הקבועים בלוחמת היבשה, והכולל כוחות, יכולות, משאבים, מערכות, ממלאי תפקידים ותהליכים מבצעיים שנועדו לקיים פעולות למימוש הישגים מבצעיים בלוחמת היבשה".² זהו כלי מתודולוגי, המסייע למפקד לחשוב, לתכנן, לנהל ולבקר את לחימתו.³ לעומת תורת הלחימה של צה"ל, התורה האמריקנית מונה שישה תפקודים. חמישה מהם מקבילים לצה"ליים, ואליהם נוסף תפקוד שישי – הגנת הכוח, או, הגנה על הכוח (Force Protection). ייתכן שכאשר נקלטו התפקודים והומשגו רווחה בתורת כוחות היבשה הגישה שלפיה הגנה על הכוח היא פועל יוצא של עצם פעולתו; היא אינה דורשת התייחסות מיוחדת, ובכל מקרה, הסביבה המבצעית, לפחות זו של צה"ל ב־30 השנה האחרונות, אינה מציבה אתגר מיוחד בתחום זה.

המלחמות והמערכות האחרונות, במיוחד מלחמת נגורנו קרבאך השנייה והמלחמה באוקראינה, בישרו את סופו של העידן שאפשר התעלמות מהצורך להגן על הכוח כמאמץ בפני עצמו, ומהכרה בו כתחום עיסוק. אט־אט חלחלה ההבנה כי ההתייחסות למאמץ זה צריכה להיות מקיפה, וכי יש לתת לו מעמד של תפקוד לחימה. בהגדרתו ובמהותו הוא מכלול הפעולות, המשימות, המערכות ושיטות הפעולה שתכליתן למנוע או לצמצם את גילוי הכוח ואת הפגיעה בו, ולסכל את מרב האיומים עליו. המטרה בקביעת מעמדו כתפקוד לחימה נוסף היא לאפשר לו שרידות, שימור יכולת לחימה וחופש פעולה בביצוע משימותיו.⁴ החשיבות בהמשגה כתפקוד מגדירה את השימוש הבסיסי בו במהלך הפעלת הכוח ובבניינו.

הקרוב בסלוקי במסגרת מלחמת לבנון השנייה אוגוסט, 2006

מה נשתנה?

העיסוק של צה"ל בהגנה על כוחות היבשה אינו חדש. כבר בשנות ה־80 של המאה ה־20 דיברו בצה"ל על "משבר התמרון"⁵ ובשנות האלפיים החלו לדבר על "מעכבי התמרון" הכוללים מכשולים (מוקשים ומטענים), אש מנגד, לרבות טילי נ"ט, ונשק תמ"ס.⁶ במלחמת לבנון השנייה בלט טיל הנ"ט כאיום המרכזי על התמרון, ובמיוחד על הטנקים. המלחמה הייתה זרז לפיתוח ההגנה האקטיבית על הטנקים וכלי הרק"ם, המוכרת כמערכת "מעיל רוח". ואולם גם קיומה של מערכת זאת לא פתר את בעיית האיום על התמרון, ובשנים האחרונות נוסף לאיום מרכיב מהותי – זה הנשקף מן השמיים, ובמיוחד מהרום הקרוב לקרקע. בממד האווירי התבטא השינוי העיקרי בהיקף כלי הטיס הבלתי מאוישים ויכולותיהם, בתפוצתם הרחבה, וכפועל יוצא מכך, במידת השפעתם על מרחב הלחימה. השימוש בממד האווירי מוכר ודומיננטי עוד ממלחמת העולם הראשונה, ותפקידם הראשון של מטוסים, ואף קודם לכן, של בלונים פורחים, היה לאסוף מודיעין (איתור סוללות אויב וסיריו) ולהכווין ארטילריה. הביטוי למהפכה האמיתית בעולם כלי הטיס הבלתי מאוישים

הוא, כאמור, תפוצתם הרחבה, במיוחד של הכטמ"מים הקטנים והזולים, ומעל כולם – הרחפנים.⁷ בשנים האחרונות, כל צד לוחם, לרבות לא מדינתי, יכול להקים לעצמו אווירייה רחבה וראויה לציון, נוכח מחירם הזול של רחפנים בשוק האזרחי המאפשר לכל יחידה לוחמת בשדה הקרב, עד הדרג הנמוך ביותר, לזכות בחוזי עילי ולאסוף מידע בקלות יחסית.

תהליכים של התרחבות האיומים על הכוח מבשילים זה שנים מספר. בקרבות במוצול (2016) כבר שיחקו הרחפנים תפקיד,⁸ ובאזורנו כטמ"מים מופעלים כבר שנים בידי צבאות הטרור בגבולות ישראל.⁹ ואולם מה שהחל כטפטוף הפך למבול. החל במלחמת גורנו קרבאך השנייה (2020) אנו עדים לשימוש נרחב ובעל השפעה של כטמ"מים על שדה הקרב, ונראה שבלחימה הנוכחית באוקראינה הגיע השימוש בממד האווירי החדש לבשלות שיא, כאשר רחפנים וכטמ"מים מופעלים בכל הדרגים בשדה הקרב. סרטונים ברשתות החברתיות מראים שימוש ברחפנים, החל בצוות מקל"ר המכווין את האש, עבור לטנק או כוח קטן ברחוב וכלה במפקדות שמסנכרנות מידע המגיע מכלי טיס רבים ומכוונות אש.¹⁰ יכולות התצפית (יום ולילה) השתפרו מאוד, וכך גם איכות המצלמות והתקשורת באמצעים בשוק האזרחי. אל תפוצתם הרחבה נוספה "הפרטה" של יכולות איסוף נוספות, למשל הנגישות של מדינות ושל ארגונים לצילומי לוויין מסחריים באיכות גבוהה ובזמן רלוונטי.¹¹

לא רק הכוחות המתמרנים רוויים באמצעי איסוף. במלחמה באוקראינה אפשר לזהות שבשני הצדדים מפעילות יחידות האש סוללות, וגדודי הארטילריה – כטמ"מים אורגניים, וכך מתאפשר להן לנהל מבצעי אש עצמאיים לצד הסיוע לכוחות המתמרנים. החוזי העילי משפר גם את מהירות התגובה ואת הדיוק.¹² עצמאות יחידות האש בהפעלה מאפשרת להן לנהל את מבצעי האש גם כשאינן מסייעות למאמץ מתמרן, ולמעשה בניהול נכון של הכוח להפעיל אש ברציפות. היכולת להפעיל רחפנים וכטמ"מים אחרים מאפשרת הן עצמאות לכוחות בשטח, והן ריכוז תמונה מתקללת, מקיפה ומהימנה, בעוד תוצרי האיסוף מרוכזים ומנותבים למפקדה ששולטת ביכולות אש.¹³ לתפוצה הרחבה של הרחפנים, כלי הטיס ואמצעי לחימה נוספים העושים שימוש בתווך האווירי¹⁴ הצטרפה העלייה ביכולות המחשוב והבינה המלאכותית, שמבשרת על איום של להקות ונחילי רחפנים, חמושים ושאנים חמושים, המהווים איום על הכוח.

פן אחר בעלייה ביכולת הגילוי של כוח צבאי הוא הרשתות החברתיות, שבהן אפשר לראות תופעה רחבה של דיווח בידי אזרחים על מיקום ותנועת כוחות, וניתוח בזמן אמת כמעט של צילומים הזורמים לרשת בידי חשבונות המתמחים במודיעין גלוי (אסינט) ומאתרים ומפרסמים מיקום מדויק (גאולוקציה) של כוחות.¹⁵ במהלך המלחמה באוקראינה נחשפו כוחות וצולמו באמצעות מצלמות תנועה, מצלמות אבטחה המשדרות לטלפונים, אזרחים שצילמו והעלו תמונות וסרטונים לרשתות ומידע שנחשף אגב אורחא בדיווחי עיתונאים, דיווחי חיילים ואחרים. כל פריט מידע שעולה מנותח כמעט בזמן אמת, ומצטרף לשטף המידע.

לכל השינויים בממד האווירי מתווספות יכולות הלוחמה האלקטרונית שהשתפרו ושתפוצתן בשטח התרחבה. הן איום, וגם הזדמנות, להגנה על הכוחות ואמצעי הלחימה המתקדמים.¹⁶ במלחמה באוקראינה השתמש הצד הרוסי בלוחמה אלקטרונית כדי לצמצם את האיומים האוויריים הנשקפים מהרחפנים והכטמ"מים האוקראיניים ולקצר את תוחלת חיי הרחפן הממוצע בחזית. ככל שלמד והפיק לקחים הצליח הצד הרוסי יותר, לעיתים במחיר של פגיעה באמצעיו.¹⁷ יכולות הלוחמה בסביבת הרשת (סב"ר) אמנם מאכזבות ביחס לציפיות מלפני המלחמה, אולם אין לגזור מכך בנוגע לעתיד הקרוב, ועצם קיומן מעיד על היכולת לשכלל ולקדם את השימוש בהן.

המשמעות המצטברת של כל ההתפתחויות הללו היא שכוח עשוי למצוא עצמו חשוף לתקיפה באש שטוחת או תלולת מסלול ברציפות לכל משך הלחימה ובכל מרחב הלחימה, לכל עומקו. המרחק מקו החזית לא מקנה ביטחון, ולמעשה עם הנגישות אליהם הופכים גם כוחות בעורף, כוחות בחניונים, מפקדות, ריכוזי הספקה וכדומה ליעד מועדף. במקרה הישראלי לפחות, העורף נהנה מהגנה מסוימת בדמות מערכת "כיפת ברזל", אך העורף הצבאי שמצוי בקרבה יחסית לקו המגע אך במרחק מספיק כדי להקנות תחושת ביטחון מזויפת, ושבזו ריכוזי כוחות סיוע קרבי ומנהלתי – מאיום במיוחד. במלחמת גורנו קרבאך השנייה, על"פי מחקרו של ד"ר עדו הכט, חצי מכלי הרכב והרק"ם נפגעו מכטמ"מים. 70% מהם היו משאיות וכלי ארטילריה, כלומר אמצעים המצויים במרחב העורף הצבאי.¹⁸

הכוחות הלוחמים חשופים גם בהגנה, אך בהתקדמות ובהתקפה הם חשופים יותר. המלחמה באוקראינה המחישת את הפגיעות של כוח תוקף בשטח אויב בכלל דרגיו, מהכוחות הקדומניים או המונחתים בעומק, ועד הבטן הרכה – השיירות הלוגיסטיות. בעצם הרעיון של תקיפת הכוחות ב"עורף הצבאי" של מרחב הלחימה אין כמובן חדש. תפיסת ה־FOFA (Follow on forces attack) שפיתחה נאט"ו בראשית שנות ה־80 של המאה ה־20 גרסה שבעת מתקפה של כוחות ברית ורשה, העדיפים כמותית, יושהה הדרג הראשון ובמקביל יותקפו בעומק כוחות הדרג השני וכוחות הסיוע. צה"ל ספג פגיעות בעורף הכוחות הלוחמים במהלך

מלחמותיו, במלחמת יום הכיפורים, במלחמת לבנון הראשונה ובמלחמת לבנון השנייה (ממנה זכור אירוע כפר גלעדי).¹⁹ במבצע "צוק איתן" אחוז ניכר מהנפגעים מקרב הכוחות היו בשטח ישראל.²⁰ החידוש הוא בהיקפים וביכולת לאתר ולהזיק לכוח לכל עומק מרחב הלחימה, ומעבר לו. האיום הוא לא רק אמצעי ספציפי, אלא מורכב משילוב של איומים. בכל חזית שצה"ל צפוי לפעול בה הוא ימצא עצמו כשכוחות הקרקע שלו נעים בסביבה רווית אזרחים וחשופים לאיסוף וניתוח – לא רק צבאיים, אלא גם אזרחיים המצטרפים למאמצי האיסוף הצבאי. שילוב הרחפנים והכטמ"מים עם הארטילריה והנ"ט, לצד כוחות מתמרנים ומכשולים, הם שעצרו ויעצרו את התמרון.²¹

שדרת משאיות רוסית שהותקפה מהאוויר באזור לוחנסק, אפריל 2022

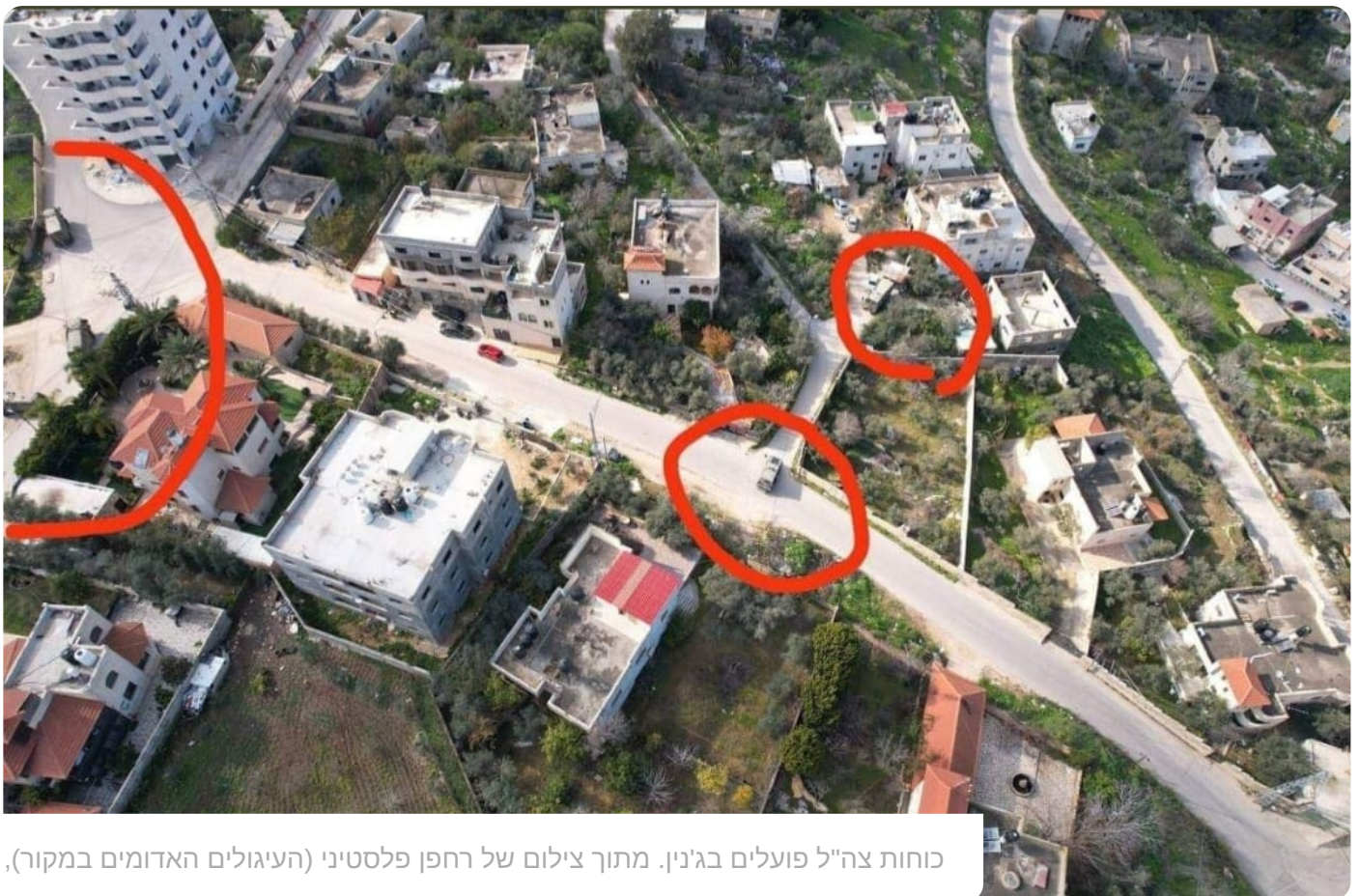
הגנה על הכוח – מעבר לשרידות

התקפות האויב על הכוחות מכוונות לא רק להשמיד את כוחותינו, אלא קודם כול לנטרל את יכולת הפעולה, למנוע יכולת ליטול את היוזמה ולשלול את חופש הפעולה. תכלית ההגנה על הכוח אם כן היא לאפשר לכוחות לפעול בחופשיות, להיות מסוגלים ליזום ולממש את משימתם. משמע, כאשר אנו מדברים על הגנה על הכוח – אנו עושים זאת מתוך התבוננות רחבה יותר מאשר התמקדות בשרידות הכוח ותו לא. יש להביא בחשבון גם הטרדות בלתי פוסקות של רחפנים המטילים חימוש קל, כגון פצצות מטול ורימונים, על כוחות, על חפירות, על כלי רכב, על חיילים הישנים בשוחות ועל חיילים העושים צרכיהם. תופעה המוכרת מהסרטונים הרבים מהמלחמה באוקראינה מציגה איום שלא ישמיד כנראה כוח, אך בהחלט עשוי להצטבר עד כדי הפחתת יעילותו ופגיעה במורל הלוחמים. מובן שהאיום החמור, שבהחלט אפשרי ביכולות הקיימות, הוא יכולתו של האויב לפגוע עד כדי השמדת הכוח. במובן זה ההגנה על הכוח היא תמונת הראי של תפיסת הקטלניות שמכוונת להשמדת האויב ויכולותיו ושל תפיסת הלחימה של צה"ל, או "תפיסת הניצחון" כפי שהמשיג הרמטכ"ל לשעבר, רב־אלוף (מיל') אביב כוכבי. ההגנה על הכוח היא המרכיב המשלים של התפיסה, המאפשר לכוח להיות קטלני, להשמיד את האויב ולשלול יכולותיו.

הגנה על הכוח כתפקוד

כאמור, תפקוד הוא אחד התחומים הקבועים בלוחמת היבשה והוא כולל כוחות, יכולות, משאבים, מערכות, ממלאי תפקידים ותהליכים מבצעיים שנועדו לקיים פעולות למימוש הישגים מבצעיים בלוחמת היבשה. בהפעלת הכוח משמש התפקוד כתבנית חשיבה עבור המפקד ומטהו בבואם לקיים תהליכי גיבוש של תמונת המצב והערכתו, קבלת החלטות בארגון הכוח ובהפעלתו בכל מבצע יבשתי, ואף בשלבי התכנון ובהפעלת הכוחות והיכולות.²² הגנת הכוח תקבל את המשקל הראוי לה בהקצאת הכוח וארגונו לקרב, בציוותי הכוחות, בתכנון המודיעין והאיסוף ובשלב האש, ותשולב כמרכיב חיוני בתכנון הלוגיסטיקה. השיקולים והבעיות שהיא מציבה בממשק בין כוחות וגזרות יובאו בחשבון בשיקולי הפיקוד והשליטה ובתכנון המאמצים בכלל הממדים.

בבניין הכוח, מעצם הגדרת ההגנה על הכוח כתפקוד, יהא זה מובן מאליו מאליו שאין מדובר רק בבעיה שמחפשת אמל"ח שיפתור אותה, אלא בתחום עיסוק המקיף את כל תחומי בניין הכוח ומצריך מענה שלם – באמל"ח, בתו"ל, בתפיסות ובפיתוח הטכניקות הקרביות, בארגון הכוח, בממלאי תפקיד נדרשים, בהכשרות ובאימונים. המשמעות – תחום הגנת הכוח מחייב מענה מתמשך, בהתאם להתפתחויות של יכולות עתידיות וייזומן, ואין המדובר בבעיה נקודתית וזמנית שתיפתר באמצעות פרויקט חד-פעמי, מוצלח ככל שיהיה. דוגמה מובהקת לפרויקט מוצלח כזה, שלא פתר את הבעיה הכוללת, היא מערכת "מעיל רוח", שפותחה כמענה לאיום טילי הנ"ט לאחר מלחמת לבנון השנייה.²³ המערכת הייתה פריצת דרך עולמית, אך עדיין לא פתרה את בעיות ההגנה על הכוח הצה"לי ואת החשש מפני המשמעות של תמרון.²⁴ הגנת הכוח היא תפקוד ותחום עיסוק שלם; היא מתחילה בהטמעת התנהלות מושכלת יותר, ושימוש בפרקטיקות בסיסיות דוגמת את חפירה ואמצעי הסוואה,²⁵ הפעלת מאמצי הטעיה והונאה שכולם חשובים, אך כבר אין בהם די. ההגנה עוברת דרך ארגון הכוח והטכניקות, מתבטאת כמובן גם בפיתוח אמל"ח שייתן מענה לאיומים השונים – במיוחד הרחפנים, הכטמ"מים והחימוש המשוטט – ותאפשר להתארגן למתן מענה נגד איום שלא חזינו ושיופיע בשדה הקרב. מדובר בגישה שמחפשת את האיומים ומסכלת אותם מראש. ההגנה על הכוח היא אמנם מתגוננת מטבעה, אך אינה פסיבית.

כוחות צה"ל פועלים בג'נין. מתוך צילום של רחפן פלסטיני (העיגולים האדומים במקור), 2

ביטויים אפשריים לתהליכי הגנה על הכוח

הגנה על הכוח דורשת לפתח ולהקצות יכולות ואמצעים חדשים, ומיצוי של קיימים. שילוב אמצעי לחימה ייעודיים להגנת הכוח עם אמצעי לחימה שמיועדים למשימות נוספות מצריך לנקוט גישה מרחבית נוסף על שימוש ביכולות אורגניות, ולשלב יכולות פסיביות ואקטיביות כאחת. ההגנה מאפשרת את קיום התמרון ומבצעים נוספים, אך מימושה מצריך ניהול מבצעים שהם תכליתה.

שילוב ישן וחדש, שילוב של מרחבי ושל מקומי-אורגני. הזרז לעיסוק בהגנה על הכוח היה עליית משקלם של הכטמ"מים והרחפנים על שלל ביטוייהם. לפיכך התמקד המענה מההתחלה בחיפוש אחר יכולת לנטרל איום זה. לפני כמה שנים החלה דארפא (DARPA), הסוכנות האמריקנית למחקרים מתקדמים, לחפש מענה להגנה על כוח בתנועה מפני נחילי רחפנים.²⁶ הרעיון שהציגה מייצג את הכיוון המבוקש – יצירת מעין "בועה" סביב כוח שנו, שתנטרל איומים המגיעים בתווך האווירי וככל הניתן ללא מעורבות של הכוח עצמו.

האמצעים והיכולות שיפותחו להגנה על הכוח יהיו מרחביים בחלקם, כדי להתאים ככל האפשר את אותה "בועה" או "מרחב סטרילי" בגודל מסוים לכוח מתמרן. מהו אותו גודל? לנוכח מצוקת המשאבים סביר להניח שמרחב גדודי יהיה קטן מדי ומרחב אוגדתי גדול מדי, וכך נותרנו עם צק"ח. ואולם גם פתרון זה אינו נותן מענה מספק לגודל השטח.

כנגזרת של צורת הקרב והשטח עשוי צק"ח להתפרס על שטחים בגדלים שונים, לפעול בכמה מאמצים וכיוצא בזה. הדרגים והיחידות השונות הם לרוב הפגיעים יותר. גם אם נצליח לספק "בועות סטריליות" לא יהיה בהן די, ונזדקק לאמצעים אורגניים. לא ניתן להסתמך על פתרון קסם, על חסינות רשתות לכל משך הלחימה ועל מתן מענה מושלם. נוסף על כך, לא סביר שאפשר יהיה להעניק בועה כזאת לכל כוח הפועל במרחב הלחימה בכל זמן נתון. נוכח המלחמה – כממלכת אי הוודאות – והאויב הפעיל, העשויים לחבל בפעולת המערכות, יש להיערך טוב יותר ולהצטייד ביכולות נוספות. במהלך המלחמה מתקיימים תהליכי למידה של שני הצדדים, ועל כן יש להגיב ולדעת לתת מענה חדש באמצעים קיימים. במלחמה באוקראינה למדו הרוסים די במהירות את איום הכטמ"מים הבינוניים דוגמת הביארקטר (Bayraktar TB2) הטורקי שהפעילו האוקראינים, והפכו את השפעתו לשולית.²⁷

חלק מהמענה, אם כן, נדרש להיות שקוף לכוחות הלוחמים, ולאפשר מעין "כיפת הגנה" מעליהם. ואולם, כאמור, לא די בו. יתרה מכך; אמצעים מרחביים המתמודדים עם איומים שונים מטווחים שונים, מגלים אותם בשלבי ירי שונים ומטפלים בהם, יוצרים בעיות חדשות כגון אתגרי פו"ש – הפעלה בין גבולות גזרה ובין כוחות במצבי כפיפות שונים. אי מתן מענה מתאים מביא להפחתה מהותית ביכולת המיצוי של אמצעים מהירי תגובה.

ליכולות הטכנולוגיות החדשות יצטרפו יכולות מסורתיות שעניינן אף הוא הגנת הכוח:

הארטילריה – עוסקת באופן מסורתי בדיכוי ארטילריית האויב, מה שמכונה נ"ס (נגד סוללות). לדברי בכיר אוקראיני, 75% מאבדות הרוסים במלחמה, במיוחד בשלבים שבהם התקיפו, היו בשל ארטילריה שעצרה אותם.²⁸ הרחפנים והתצפיות הפכו אותה למדויקת וקטלנית. בידי האויב זהו איום, אך בידי כוחותינו, בשילוב מכ"מים לאיכון ארטילריה, מדובר ביכולת רבת עוצמה לדיכוי האיום של ארטילריית האויב.

הגנה אווירית, מרחבית ואישית – היכולת של יחידה בקצה להתגונן מפני איומים אוויריים חשובה לא רק לכושר הפעולה, אלא גם למורל ולמניעת תחושה של חוסר אונים. בצה"ל ההגנה האווירית הטקטית התנוונה,²⁹ וכעת נדרש להשיבה לכוחות הלוחמים, גם כאמצעים ייעודיים דוגמת טילים זעירים נגד מטוסים וגם כאמצעים דו-תכליתיים דוגמת תותחים מהירי ירי, המתאימים כאמצעי נגד כוחות קרקע ואוויר כאחת, ושבאו לידי ביטוי מוצלח באוקראינה.³⁰ לצד ההגנה האווירית המקומית ה"קשה", יש לשלב את היכולות ה"רכות" שפותחו נגד רחפנים וקיבלו ביטוי במלחמה. אין ספק ששילוב של יכולות ההגנה עם כוחות הקרקע דורש מאמצי תיאום, ארגון, כתיבת תורה והכשרה, כך שיהיה אפקטיבי ולא יפגע במערך האווירי של כוחותינו.

שילובה של ההגנה הטקטית בא לידי ביטוי במלחמת אוקראינה, וככל שהתקדמה המלחמה נדרשו הכוחות הלוחמים יותר ויותר ליכולות לייטר איומים אוויריים. מערכת נ"מ מהירת ירי GPARD הגרמנית היא דוגמה לאמצעי שהכוחות האוקראיניים הצטיידו בו, אך הצורך הדחוף באמצעי נ"מ טקטיים החזיר לשימוש גם תותחי נ"מ בני עשרות שנים.³¹ דוגמה לחשיבות המיוחסת למערכות ההגנה האווירית ברמה הטקטית ניתן למצוא בחבילת הסיוע האמריקנית שעליה הוכרז ב־3 בפברואר 2023, ושכללה מרכיבים רבים של ההגנה אווירית, חלקם מיועדים במפורש נגד רחפנים ובכללם אמצעי לואו־טק דוגמת מק"כים.³² לצד היכולות המסורתיות שולבו יכולות חדשות, ולא רק קינטיות, כגון אמל"ח הנישא בידי אדם ליירוט אלקטרוני של רחפן.³³

ההנדסה הקרבית – באופן מסורתי עניינה לאפשר תמרון ולטפל באיומים הנשקפים עליו מהקרקע. במלחמת לבנון השנייה מצא צה"ל פתרון מודיעיני למטענים בדרום לבנון, אך לא לעולם חוסן.³⁴ מוקשים ומטענים, מפשוטים ועד משובללים, הוכנסו לשימוש במלחמה באוקראינה ככל שהתקדמה.

הכוחות ומאמצי הסיוע – מעצם טבעם משרתים את ההגנה על הכוח ואת הבטחת חופש הפעולה שלו. שילובם הכרחי בכל מאמץ תמרון כדי להבטיח את חופש הפעולה של הכוח. עליהם יש להוסיף יכולות כגון

שליטה בצירים, ביטחון מידע ואף רפואה ופינוי, כולם קשורים בתפקוד זה.

שילוב של המאמצים האקטיביים והפסיביים – ההגנה על הכוח מצריכה מצד אחד יכולות פסיביות, שמאפשרות לכוח להיות מוגן ולפעול ולממש את משימתו, תוך צמצום חד של הנשק שמופעל כלפיו, כאשר הוא אינו עוסק בכך. למשל, שמירה על ביטחון מידע, יכולות הסתוות, מיגון ויכולות יירוט אוטומטיות. ואולם מדובר גם במאמצים אקטיביים: חיפוש וגילוי מוקדם של איומים ותקיפתם, שילוב מאמצי הטעיה, מאמצי סיור וחיפיה של האויב ותקיפתו, הגנה אווירית ועוד.

שילוב של האמצעים המאוישים והרובוטיים – התפתחות יכולות הרובוטיקה, היכולות להפעלת אמצעים מרחוק ואף הפעלת אמצעים אוטונומיים, מאפשרת להרחיב את שטח הפנים של היחידות, לפצל את מאמצי האויב, להטעותו ולהתיש את אמצעיו. היא מאפשרת "הקרבה" מושכלת של חלק מהכוח (שאינו מאויש) כדי לאפשר את מימוש המשימה, לצד חשיפת איומי האויב.

שילוב וסנכרון כלל היכולות – הצורך לשלב את היכולות, להגדיר סדר עדיפויות בין המאמצים בהקצאת יכולות ההגנה על הכוח, לתאם בין הזרועות והכוחות הפועלים בכלל הממדים יצריך טכניקות מתאימות, ארגון הכוח וגם הגדרה והכשרה של בעלי תפקידים שזה עיסוקם, בדמות קציני הגנת הכוח ברמת החטיבה ומטה ועד תא הגנת הכוח באוגדה. מיקומם של קצינים אלה יהיה באג"ם, מכיוון שעניינו תיאום וסנכרון המאמצים בתוך התמרון ומסביב לו. התא יעסוק בהערכת האיומים ובמתן המענה. כלל הכוחות החדשים והקיימים יידרשו לשינוי מסוים בארגון באופן שיבטא את העיסוק בהגנה על הכוח ויאפשר אותו, והגישה של הגנה על הכוח תוטמע דרך אימונים והכשרות. שילוב ומיצוע כלל היכולות ומאמצי ההגנה על הכוח יציבו אתגרים חדשים בכלל התפקודים, לרבות בתחום הפו"ש, בהם תיאום הפעלת אמצעים מרחביים עם אורגניים, תיאום בממד האווירי ובממד הספקטרום, ובין ממדים אלה לכוחות על הקרקע. מענה לירי מהיר בין גבולות גזרה ומצבי סיוע וכפיפות שונים ומעבר ביניהם הם דוגמאות למציאות החדשה.

מובן מאליו שתפקוד זה שזור בחמשת התפקודים האחרים: עניינו בתמרון; באיסוף ובמודיעין; בהפעלת האש; בתקשוב; ובמנהלה. הגדרתו כ"תפקוד" תשלב אותו כמרכיב קבוע בהערכת המצב וכגורם שיש להתחשב בו, במתן עדיפות למאמץ עיקרי, כשיקול בהקצאת האש, האיסוף והכוחות המאבטחים, וכגורם קבוע בניהול מבצעים לוגיסטיים.

צוות אוקראיני מיירט כטב"ם רוסי מתוצרת אראנית באמצעות מק"כ ונק"ל, ינואר 2023. נ

העלייה בהיקף האיומים לצד הירידה בסובלנות לנפגעים אינה יכולה להותיר את ההגנה על הכוח כתוסף אפשרי, בבחינת "Nice To Have". ככל שצה"ל מניח שיידרש להפעלת כוחות יבשה, והוא אינו יכול להרשות לעצמו להניח אחרת, ההגנה על הכוח חייבת להיתפס כשריר הכרחי, כתפקוד מלא של הכוח היבשתי – בדיוק כמו מודיעין או לוגיסטיקה. הכוח בכל רמה חייב לחשוב כל הזמן בשישה תפקודים, שבהם נכלל תפקוד ההגנה על הכוח. מענה טכנולוגי הוא הכרחי, אך גם פיתוח חשוב כ"מעיל רוח" לא פתר את בעיות התמרון. הטמעת המודעות לאיום ושינוי הרגלים הם קשים ביותר. גם אחרי הפגזות בשטחי כינוס שגבו הרוגים, המשיכו חיילים לנוע בהם, לא ממוגנים, ולהתקבץ. סרטונים רבים מאוקראינה מראים חיילים משני הצדדים מותקפים בעוד הם אינם מתנהלים נכון מבחינה מבצעית, גם אחרי חודשים של לחימה. מכאן יש להניח שגם טכנולוגיה חדשה אינה פתרון קסם, ושגם מענה בדמות "התנהגות מבצעית נכונה" לא יחזיק מים במשך זמן, ובכל מקרה לא יהיה בהם די.

צה"ל חייב להבין שמתרחש שינוי בשדה הקרב, שהאיומים התעצמו בכלל הזירות ושההגנה על הכוח היא תפקוד בסיסי שחייב להיות מובא בחשבון אם ברצונו לשמר את חופש פעולת הכוחות, להבטיח את יכולתם להגשים את משימותיהם, ובאור זה יש להתייחס אליו: כמרכיב חשוב ביכולת לאפשר את התמרון ולממש את הישגיו המבצעיים.

אני מודה לסא"ל (מיל') צח משה ולד"ר אייל ברלוביץ' על הערותיהם המועילות למאמר.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

- [1] "מבצעי כוחות היבשה" כרך ב' – מבצעים התקפיים (2012) הוצאת זרוע היבשה. מסמך פנימי
- [2] מתוך הוראת זרוע היבשה "חמשת התפקודים הקבועים בלוחמת היבשה", אוקטובר 2021
- [3] המקור למונח זה בתורת הלחימה האמריקנית, שם הוא מוגדר כ"Warfighting Functions. הגדרתו לפי ספר המבצעים הבסיסי של צבא ארצות הברית ה־FM 03 היא "a group of tasks and systems united by a common purpose that commanders use to accomplish missions and training objective". ראו: ספר המבצעים של צבא ארצות הברית FM-03 OPERATIONS אוקטובר 2022. <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-0.pdf>
- [4] מבוסס על ההגדרה מתוך ספר המבצעים של צבא ארצות הברית FM-03 OPERATIONS אוקטובר 2022. <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-0.pdf>
- [5] תמרי, ד' (יוני 1980). הרהורים על הטקטיקה. מערכות 273–274; מם, ב' (אוגוסט 1980). בשולי הרהורים על הטקטיקה. מערכות 275
- [6] פלג, ד' (יוני 2020). מטירות, קשתות ובועות: שוחקי העליונות הצבאית של ישראל. בין הקטבים 28–30
- [7] אנסבקר, י' ואהרוני, א' (דצמבר 2022). "דע מה למעלה ממך": התגשמות חזון הרחפן הביתי כאמל"ח משנה משחק במלחמות החדשות. מערכות 495
- [8] Laessing, U. (2016, November 24). Islamic state using drones to attack Iraqi Army in Mosul. Reuters
- [9] דבורי, נ' (14 ביולי, 2014). חיל האוויר יירט מזל"ט שחדר לישראל מעזה. מאקו; דומבה רוחקס, ע' (6 במאי, 2019). לראשונה: חמאס השתמש ברחפן מטיל פצצות. ישראל דיפנס
- [10] <https://twitter.com/Osinttechnical/status/1597079336234143745?s=20&t=8I63pVRySLrEF4TKwQ> <https://lovich/status/1618931423213408258?s=20&t=Jm1IFSVpUiyZwl41xsfQuQ>
- [11] Townsend, B. (Fall 2021). The Remote Sensing Revolution Threat. STRATEGIC STUDIES QUARTERLY – PERSPECTIVE

- [12] Watling, J and Nick Reynolds, N. (2022, July 4). Ukraine at war: Paving the way from survival to victory . RUSI בין היתר, מתארים קצינים אוקראינים כיצד זמן התגובה של הארטילריה הרוסית עם רחפן הוא 3–5 דקות, לעומת כחצי שעה בלעדיו, וכן שבהפעלה בעזרת רחפן עולה הדיוק של האש הארטילרית המונחת.
- [13] https://twitter.com/Eyal_Berelovich/status/1618931423213408258?s=20&t=Jm1IFSVPuiyZwl41xsfQuQ
- [14] כחימוש "משוטט" שהוא למעשה כטמ"ם "מתאבד" בעל כושר שהייה מעל אזור המטרות
- [15] <https://twitter.com/Archer83Able/status/1623043885986418697?s=20&t=ENwAzFCH3kiZvnQHQYKYAQ>
- [16] Antoniuk, D. (2022, August 16). How electronic warfare is reshaping the war between Russia and Ukraine
- [17] Peck, M. (2022, November 22). Russian forces were suffering from 'electronic fratricide' within days of attacking Ukraine, a new report says. Insider; Stashevski, O., and Bajak, F. (2022, July 14). In Ukraine war, a race to acquire smarter, deadlier drones. AP News
- [18] הכט, ע' (2022, 27 בדצמבר). מקומם של בלתי מאוישים בשדה הקרב העתידי. מתוך כנס שדה הקרב העתידי. אוניברסיטת בר-אילן – <https://www.youtube.com/watch?v=Ay3cmYzZB98>
- [19] לוי, ש' (2021, 14 באפריל). אפשרתי לעצמי לבכות רק בלילות. ידעתי שאשבר כשהכל ייגמר. מאקו
- [20] מתוך 68 חיילים שנהרגו במהלך המבצע, תשעה נהרגו בשני אירועים של נפילת פצמ"ר בשטחי כינוס. מערכת וואלה חדשות (2014, 6 באוגוסט). מבצע "צוק איתן" במספרים. וואלה
- [21] ברלוביץ', א' (2022, 16 ביוני). מה עצר את התמרון הרוסי בחודשיים הראשונים למלחמה. אתר מערכות
- [22] הוראת זרוע היבשה מס' 05.01.37 (2021, 4 באוקטובר). חמשת התפקודים הקבועים בלוחמת היבשה. מסמך פנימי
- [23] כהן גרינברג, ע' (2021, 22 במרס). כך נראית המערכת המגנה על השריונרים מטילי הנ"ט. אתר צה"ל
- [24] מערכות והמכון למחקרי הביטחון הלאומי (אוקטובר 2019). התמרון היבשתי ככלי בביטחון הלאומי. מערכות. גיליון מיוחד. <https://www.maarachot.idf.il/3735>
- [25] כך למשל בהרצאותיהם של אע"צ ד"ר אייל ברלוביץ' ואל"ם גלעד אברלינג' בימי עיון בנושא לקחי המלחמה באוקראינה בפצ"ן, 5 ביולי 2022; וכן הרצאותיהם והרצאתו של כותב המאמר במכללה לפיקוד טקטי, 23 בנובמבר 2022
- [26] Waitt, T. (2017, September 3). DARPA Mobile Force Protection Aims to Thwart Adversaries' sUASs. American Security Today
- [27] Zabrodskyi, M., Watling, J., Danylyuk, V, O., and Reynolds, N. (2022 November 30) Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022. RUSI
- [28] Watling, J., and Reynolds, N. (2022 April 22). Operation Z – The Death Throes of an Imperial Delusion. RUSI
- [29] וינטר, ג' (2022, 11 באוקטובר). עוד ישוב הנ"מ הטקטי? הצורך החוזר בהגנה אווירית לכוחות היבשה. בין הקטבים גיליון 37
- [30] לעניין ה־GPARD למשל: <https://www.reuters.com/world/europe/germany-send-seven-additional-gopard-tanks-ukraine-spiegel-2022-12-02>
- [31] Peck, M. (2022, November 22). Ancient anti-aircraft guns are taking on a new mission amid Russia's war in Ukraine. Insider
- [32] Immediate Release. (2023 February 3). Biden Administration Announces Additional Security Assistance for Ukraine. U.S Department of Defense
- [33] <https://www.forces.net/ukraine/anti-drone-gun-giving-ukraine-advantage>
- [34] אורן, א' (מרס 2022). טל רוסו חלק ב': "אני מוטרד מצפון קוריאיה יותר מאיראן". אפרכסט

מי שלא מעז

סרן (מילי) גל פרל, חוקר במרכז דדו 21.02.2023

מבצע רודוס ברדס 54-55 תקיפה בעומק

לצד התמרון היבשתי בחזית, הפעולה בעומק במלחמה הבאה היא סיכון מחושב. חומרת האיום על העורף, והעובדה שאויביה במעגל הראשון בנו עצמם כדי שיוכלו לפעול גם בנוכחות מאמץ האש העוצמתי והמדויק של צה"ל, הופכות אותה לכדאית ולנחוצה

חיים נדל

הנועז
חוצת

**חבצעים מיוחדים ומשולבים של
כוחות צה"ל בהטסה ובהשטה בין
שתי המחנות (1973-1967)**

נדל, ח' (2015). המעז מנצח. מערכות ומודן

בתקופה האמורה בוצעו פשיטות התקפיות רבות, ואולם נדל בחר לנתח רק 27 מהן משום שהגביל עצמו לפשיטות שנשלטו בידי דרג המטכ"ל, ושבהן הכוחות הגיעו ליעד בדרך האוויר או בדרך הים. פעולות רכובות ורגליות שעליהן פיקדו הפיקודים המרחביים, ובהן מבצע "תופת" (פעולת כראמה) בירדן במרס 1968 ומבצעי "קלחת" בלבנון במאי 1970 ובספטמבר 1972, לא נכללו בספר. גם מבצעי סיירת שקד במצרים (ובכלל זה "מבצע ויקטוריה" ביוני 1970), סיירת חרוב בירדן, סיירת אגוז ב"פתחלנד" שבלבנון, לא נכללו מסיבה זו, וכלל זה חל גם על הפשיטות הרגליות והרכובות שביצעו גדודי גולני והצנחנים. המיקוד היה בתכנון ובביצוע רב-חילי ורב-זרועי.

נדל מנה כמה מאפיינים של כוחות צה"ל שביצעו את הפשיטות בתקופה הנדונה, ובהם אומץ לב, מיומנות, מקצועיות גבוהה, תעוזה, תושייה, יצירתיות וגמישות. ניכר כי אמון החיילים במפקדי הכוחות הפושטים (שהורכבו מנבחרות של מפקדים מצטיינים) היה גבוה, וכי הייתה להם היכולת לעסוק בכול, כלומר גם באימונים לקראת מלחמה, גם בתעסוקות הביטחון השוטף וגם במבצעים המיוחדים. "יכולתם להיות ורסטיליים, קרי לעסוק בכל המשימות, היא אחד המאפיינים הייחודיים שלהם ושל צה"ל בכללותו" (עמ' 44).

בנוסף, התאפיין אז צה"ל בגישת ה"פיקוד משימה", שבה למפקד בשטח ניתן חופש פעולה וסמכות לקבל החלטות בהתאם לשינויים ולמצבים בשדה הקרב בכדי לעמוד במשימה לאור המטרה.⁴ גישה זו קיבלה משנה תוקף במבצעים בעומק שטח האויב, שכן הפעולה בנתק הקשתה על מתן סיוע, תגבורת ואפילו קיום שיח ברשת הקשר לכוחות המבצעים. הכוחות היו חייבים להישלח בעוד לדרג המדיני והצבאי הבכיר אמון מלא ביכולתם המבצעית "וביכולת קבלת ההחלטות של המפקד במקום" (עמ' 46).

חוליית מאג מבצעת ירי רתק בזמן הסתערות הצנחנים לעבר המגדלור, מבצע שדואן. צילום: דו"ץ

פשיטה מוטסת על הקומנדו המצרי בשדואן

הבולטות בפעולות הללו היו הפשיטה על תחנת השנאים בנג'ע חמאדי (מבצע "הלם") באוקטובר 1968, סדרת מבצעי "בוסתן" בין אפריל לאוגוסט 1969, הפשיטה על האי גרין (מבצע "בולמוס 6") ביולי 1969, הפשיטה המשוריינת בגדה המערבית של תעלת סואץ (מבצע "רביב") בספטמבר 1969, הפשיטה על המכ"ם המצרי (מבצע "תרנגול 53") בדצמבר 1969, והפשיטה על ג'ירות (מבצע "אביב נעורים") באפריל 1973.

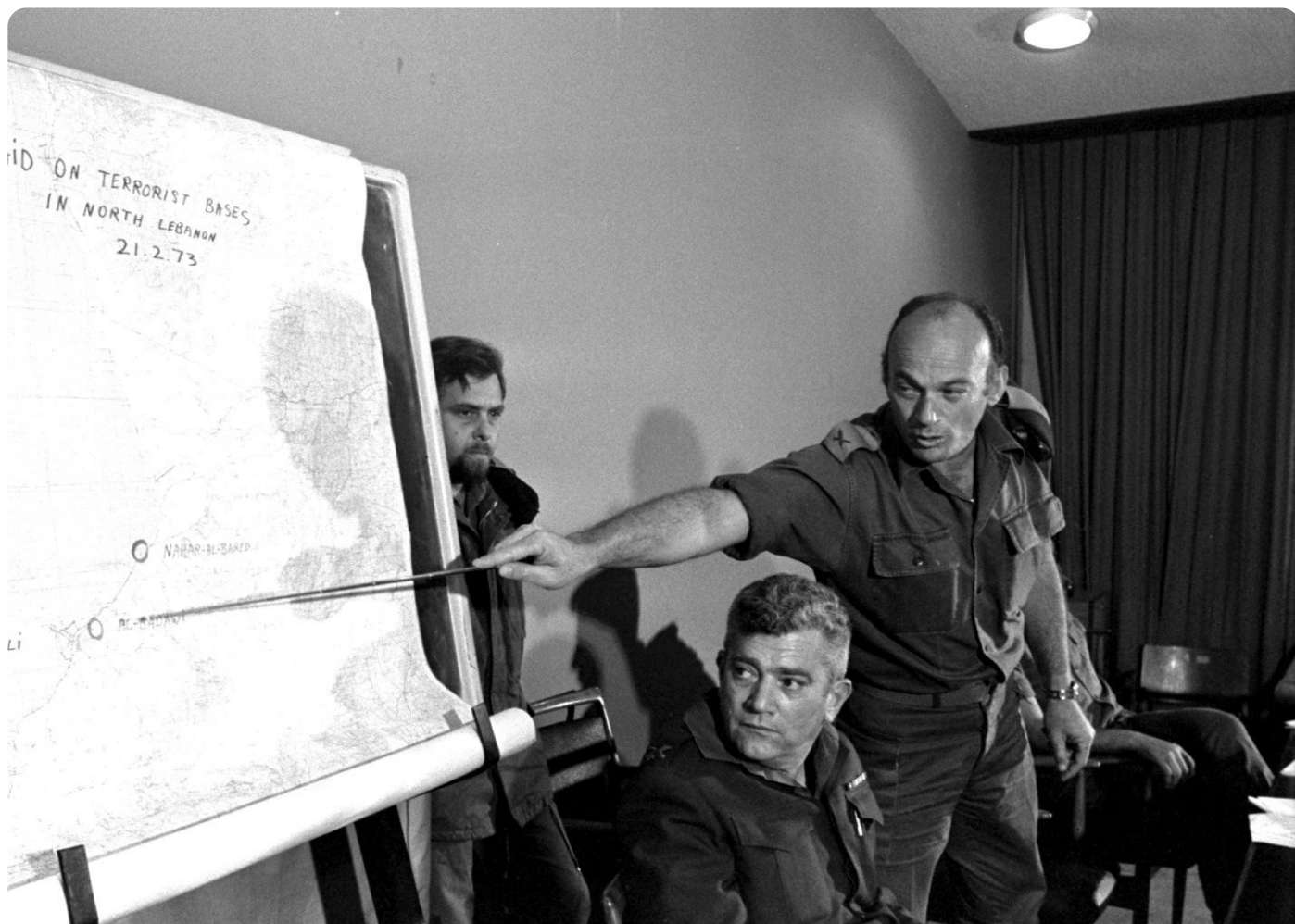
פשיטה מרשימה נוספת הייתה מבצע "רודוס", פשיטה מוסקת שנערכה ב־22 בינואר 1970 על האי שדואן, אי אלמוגים בים סוף, דרומית־מערבית לשארם א־שייח', שהוצבו בו חיילי קומנדו מצריים. כוח הקומנדו המצרי היה ערוך באי בכמה עמדות, בונקרים ומוצבים שזכו במהלך תכנון המבצע לשמות קוד כמו "דפנה", "חביבה", "גילה" ועוד. קצח"ר, תא"ל רפאל איתן (רפול), הטיל את המשימה על חטיבת הצנחנים שעליה פיקד אל"ם חיים נדל (המחבר). לאחר תקיפה של מטוסי חיל האוויר לצורך ריכוך היעדים שעל האי הנחיתו חמישה מסוקי "סופר פרלון" את הצנחנים באי ב־9:14 בבוקר.

הכוח מגדוד 202, בפיקוד סא"ל יעקב חסדאי, נע לעבר עמדות הקומנדו המצרי והחל בלחימה. במקביל, חיל האוויר תקף והטביע שתי טרפדות של חיל הים המצרי שנשלחו כתגבורת. לאחר כיבוש קו העמדות הראשון נע כוח סיירת צנחנים בפיקוד סרן מוטי פז ליעדיו. הכוח נקלע לשדה מוקשים וספג פצועים והרוג – סמל ישראל בר־לב. "הסתבכות הסיירת לא עצרה את לחימת שאר הכוחות. במקביל הורה המג"ד חסדאי לאחד מכוחותיו לכבוש את 'גילה' – מוצב ששלט על יעד 'בתייה' ובו היה המכ"ם הימי. הכוח הרג חיילים מצריים אך בחילופי האש נהרג לוחם מגדוד 202, רב"ט חיים איסרוביץ. בשלב זה החליט מפקד המבצע, המח"ט חיים נדל, להפעיל את העתודה ולכבוש את 'דפנה' מכיוון אחר, וכך להימנע מלעבור בשדה המוקשים" (עמ' 131).

כיבוש היעד "בתייה" (מתחם המגדלור שעל האי) היה אמור להיות גולת הכותרת של המבצע. ב־12:00 בצהריים החל הכוח לטהר את מתחם המגדלור. במהלך הלחימה נפגע מ"פ, סרן יצחק (איקי) קוטלר, ונהרג מצרור שנורה לעברו, וחייל נוסף נפצע. הנפגעים חולצו לאחור, ובמקביל "הורה חסדאי לטהר באש את החדרים המערביים מצפון לדרום" (עמ' 132). חוליית הטיהור נעה באש ורימונים מחדר לחדר, וכבשה את המתחם.

כוח העתודה בפיקוד סא"ל עמוס ירון, מפקד בסיס האימונים החטיבתי, הוטס במסוקים לאי ונע לעבר היעד "דפנה". בסיוע מטוסי קרב שתקפו מן האוויר הלוחמים בפיקוד ירון, "דילגו מסלע אחד למשנהו, תוך תנועה ואש וחיפוי הדדי. גם כאן קראו נושאי הרמקולים למצרים להיכנע, אך גם כאן ללא תוצאות" (עמ' 133). ב־15:00 כבשו הצנחנים את האי והחזיקו בו 36 שעות. בפעולה נהרגו כ־30 חיילים מצריים ונשבו כ־60, וכמו

כן נתפס מכ"ם ימי. מנגד, יש לציין שהצנחנים נתקלו באויב נחוש שלחם היטב.⁵ שלושה מחיילי הכוח נהרגו, ושבעה נפצעו.

תא"ל עמנואל שקד ודובר צה"ל, תא"ל פנחס להב, בתדרוך לעיתונאים על מבצע "ברדס 54-55. צילום: משה מילנר, לע"מ 1973

פשיטה מן הים על בסיסי המחבלים בטרפולי

המבצעים באותה עת, מציין נדל בספרו, היו לא רק נגד יעדי צבאות האויב הסדירים אלא גם נגד יעדי מחבלים. מבצע "ברדס 54-55", שבמהלכו פשטו כוחות הצנחנים והקומנדו הימי בלילה שבין 20-21 בפברואר 1973 על יעדי מחבלים בטרפולי, כ־180 קילומטרים בעומק לבנון, הוא דוגמה למבצע משולב שכזה. באופן שלא תאם מבצעים אחרים שבהם השתתף, תיאר נדל מבצע זה (כמו גם כמה נוספים בספר) בלקוניות. חבל, מכיוון שהתיאור התמציתי מונע מן הקורא ללמוד על המבצע, וכפי שמדגימים המקורות הנוספים שעליו מתבססת סקירה זאת, יש הרבה מה ללמוד ממנו גם לימינו. הרמטכ"ל דאז, רא"ל דוד (דדו) אלעזר, הנחה את קצח"ר, תא"ל עמנואל (מנו) שקד, כי "ההגעה ליעדים תהיה בהפתעה מוחלטת. ייעשה מאמץ מרבי להימנע מפגיעה בנשים ובילדים, וממגע עם כוחות צבא לבנון" (עמ' 215). בשל הצורך לתקוף שורה של יעדים נחלק הכוח הפושט, מחטיבת הצנחנים ושייטת 13, לשני כוחות. הכוח שתקף את יעדי "אהובה" היה בפיקוד מח"ט הצנחנים דאז, אל"ם עוזי יאירי. על הכוח שתקף את יעדי "גאולה" פיקד הסמח"ט, סא"ל עמוס ירון. סך הכול מנו הכוחות כ־200 לוחמים.

הרמטכ"ל הנחה את הכוחות לפעול במהירות, ואכן, מרגע הטלת המשימה נמשך הקרב ארבעה ימים בלבד. מנגד, כפי שתיאר לימים אלוף דורון רובין, היו אז לכוחות שעליהם הוטלו מבצעים כאלה "לבנות של יכולות מקצועיות בכל תחומי הלחימה: לא משנה איפה נחתת – יכולת להגיע ליעד במדויק ולבצע לחימה מקצועית. הנועזות הייתה בעצם ההחלטה לבצע פעולה במרחק כזה. נכון, שכאשר אמרו לי שצריך לפשוט על מחנה אל-בדווי, זה נראה לי מעבר לאופק, אבל בסופו של דבר, הפונקציה היחידה לגבי, הייתה – זמן שיט. כל שאר הנושאים כמו: ניווט פרדסים, מעבר קירות בטון, הליכה שקטה עם מטען, לחימה בשטח בנוי – היו לחם חוק. במבצע הזה לא היה שום תחום מקצועי שלא הכרנו קודם. לכן כשאמרו לנו: חברים, יש לכם ארבעה ימים להתכונן, נשאר רק לעשות מודלים".⁶

לפני ההפלגה אמר הרמטכ"ל ללוחמים: "זו פעולה ראשונה שאנחנו עושים אותה לגמרי יזום, מבלי שקודם יהרגו יהודים [...] אלא פשוט, כמו שצריך לנהל מלחמה. יש אויב, הוא אומר שיש מלחמה, שיאכל את זה".⁷ הכוחות נחתו מן הים בסירות גומי בחוף טריפולי. לאחר שנעו ליעדים ונערכו לתקיפה, כתב, "כל כוחות המשנה של כוח 'אהובה' פעלו בהתאם לתכנון: כוח 'אהובה 3' (סיירת חטיבה 35) שפעל מול יעד רגיש במחנה הפליטים היה ראשון, ושאר הכוחות פעלו בעקבותיו" (עמ' 223). כוח סיירת צנחנים נע בינות לבתי מחנה הפליטים אל־בדווי ותקף את מפקדת פת"ח האחראית לגזרת טריפולי. הכוח, בפיקוד סרן אבנר חרמוני, ניהל לחימה מטווחים קצרים עם המחבלים, הרג ארבעה מהם ופיצץ מחסן נשק סמוך. במהלך הלחימה נפצעו שלושה מלוחמי הסיירת ובהם חרמוני. כוח גדוד 50, בפיקוד סא"ל אמנון ליפקין, תקף את יעד "אהובה 1", בסיס אימונים ובתי מלאכה של הפת"ח, טיהר אותו ממחבלים ופוצץ את המבנים שבו.

כוח מגדוד 202, בפיקוד סא"ל שמואל שחם, תקף את יעד "אהובה 2", בסיס של ארגון החזית העממית לשחרור פלסטין. דורון אלמוג, שהיה אז מ"פ בגדוד, סיפר לימים כי "הייתה זו פשיטה מתוכננת ומדויקת בביצועה. הפלגנו בספינת טילים משך יום שלם ואת הדרך לחוף עשינו בסירות גומי. עם הנחיתה בחוף פתחנו בתנועה רגלית ליעדים שנמצאו במרחק כשישה קילומטרים מן החוף. היינו די כבדים בתנועה. כל אחד מאיתנו סחב ציוד מלחמתי כבד על הגב. אני אישית הייתי בכוח החוד בפעולה".⁸ הכוח, סיפר אלמוג, התגנב ליעד בחשאי. "במרחק מטרים ספורים מן המבנים בהם התגוררו המחבלים פתחנו באש. התחלנו לעבור חדר חדר ולטהר את השטח. בחדר השלישי הופיע מולי בריצה מחבל חמוש ברובה סער 'קלצ'ניקוב'. הייתה עשירית שנייה של מבוכה – ויריתי בו צרור. הוא נפל במקום. לקחתי לו את הנשק והמשכתי בהסתערות. מעבר לפינה היה בונקר תת־קרקעי. מולי הופיע מחבל נוסף. יריתי בו מטווח קצר והמשכתי. מסביב היו היתקלויות נוספות. אחרי מספר דקות של לחימה השתרר שקט. היעד היה בידינו".⁹

גם הכוחות שתקפו את יעדי "גאולה", בפיקוד הסמח"ט, סא"ל עמוס ירון, פעלו בהתאם לתוכנית. בנקודת התצפית אותר שומר נוסף מחוץ למתחם ומג"ד 890, סא"ל יצחק מרדכי, שינה את התוכנית – כוח החוד הרג את השומר הנוסף ופוצץ את השער בבונגלור. אז הסתערו הכוחות על המחנה, פוצצו את מחסני התחמושת והרגו מספר מחבלים.

כוח בפיקוד רס"ן דורון רובין, שכלל גם נבחרת מגדוד 450 (קורס המ"כים החטיבתי) וכוח משייטת 13, תקף מפקדת מחבלים. במהלך הלחימה נהרגו שבעה מחבלים, אך נפצעו ארבעה לוחמים ובהם רס"ן אילן אגוזי מהקומנדו הימי, שנפצע כשהרים רימון שנזרק לעבר המפקדה והתגלגל חזרה אל הכוח במטרה להרחיקו מלוחמיו (הוא עוטר בעיטור העוז על גבורתו). הכוח בפיקוד רובין פינה את הפצועים ופוצץ את המפקדה. במקביל תקף כוח משייטת 13 משרד של ארגון החזית העממית לשחרור פלסטין, הרג שני מחבלים ופוצץ את המבנה.

הכוחות הפושטים ספגו תשעה פצועים, אך הרגו כ־40 מחבלים ופצעו כ־60 נוספים. ייחודו של המבצע נבע, כאמור, מכך שהיה מבצע יזום, שבוצע בעומק רב בשטח לבנון ובסמוך לגבול הסורי, מהיקפו ומכך שהייתה זו הפשיטה הראשונה ארוכת הטווח מהים שביצע צה"ל.

לוחמים במהלך מבצע חד וחלק, אוגוסט 2006. צילום: אתר צה"ל

מה בין הפשיטות שבספר לאתגרי צה"ל?

המבצעים שתיאר נדל, כשם שנשענו על היסודות והערכים שגובשו בפעולות התגמול של הצנחנים בשנות ה-50, הניחו בתורם את "היסוד החזק והאיתן לתורת הפשיטות והפעולות הנועזות והמשולבות של צה"ל בעתיד" (עמ' 9). מנגד, בעוד צה"ל הצטיין בתקופה הנדונה בפשיטות בשגרה ובמלחמת ההתשה, הרי במלחמת יום הכיפורים התקשה צה"ל לבצע פעולות בעומק האויב שהייתה להן זיקה ברורה לפעולה בחזית. גם בשנים הבאות, ביצעו הכוחות המיוחדים של צה"ל שורה ארוכה של פשיטות מרשימות (ובהן מבצע אנטבה ביולי 1976), וכמוהם יחידות צבא היבשה, בלבנון (ודי להזכיר את מבצע "שומרי יער", פשיטה שביצעה סיירת צנחנים על מפקדת מחבלים בלבנון ב־1989),¹⁰ יהודה ושומרון ורצועת עזה.

מנגד, במלחמות התקשה צה"ל בפעולה יעילה בעומק, באופן שיש לו זיקה ברורה למערכה כולה ולמאמץ התמרון העיקרי בחזית. החריגה היחידה כמעט היא הנחתת "עוצבת האש" בפיקוד תא"ל עמוס ירון, בדגש על

חטיבת הצנחנים 35, בפיקוד אל"ם יורם יאיר, בעומק לבנון, בשפך נהר אל-אוואלי, במלחמת לבנון הראשונה.¹¹ היה זה אחד המקרים הבודדים במלחמות ישראל שבו בוצעה פעולה משולבת מוצלחת בחזית ובעומק שיש בכוחה להכריע.

במלחמת ההתשה ועד למלחמת יום הכיפורים, כפי שתואר בספר, ריכזה מקצת את התכנון והפיקוד על המבצעים המיוחדים המשולבים של צה"ל שכוננו "אג"מיים", כלומר שאינם למטרות איסוף מודיעין, בשגרה ובמלחמה. בהמשך עשתה זאת משמ"ם (מפקדת השליטה למבצעים מיוחדים). המשמ"ם הוציאה לפועל מספר מבצעים מודיעיניים במלחמת לבנון הראשונה, שימשה כמפקדה במבצע "כחול וחום" (פשיטה של כוחות גולני והשייטת על מפקדת ארגונו של אחמד ג'יבריל בנאעמה, סמוך לביירות, בדצמבר 1988) וריכזה את ההכנות למבצע הקרקעי שלא יצא לפועל במלחמת המפרץ הראשונה (1991).

ב-2011 הקים צה"ל את מפקדת העומק, בראשות אלוף, על-מנת ליזום ולהוביל מבצעים רב-זרועיים בעומק בעת מלחמה. בהמשך הוקמה ב-2015 חטיבת הקומנדו ב"עוצבת האש", ונוספה למערך הכוחות שמיועדים לפעול במלחמה בעומק שטח האויב. עוד כולל המערך את יחידות הכוחות המיוחדים ואת חטיבת הצנחנים, כמו גם כוחות מילואים. עם זאת, מצוין נדל בסיכום הספר, "הקמת מפקדת העומק לא פתרה אפוא את הבעיות שעיקבו עד היום ביצוע מבצעים מיוחדים ומשולבים במהלך מלחמות, כמו סדר העדיפות בביצוע משימות, נכונות לקחת סיכונים, שיקולי עלות-תועלת והימצאות חלופות אחרות לביצוע המשימות, כמו הפצצות מטוסי חיל האוויר" (עמ' 258).

יתרה מכך, המפקדה, כפי שצוין הח"כ לשעבר עפר שלח, נדרשת להתמודד עם "פערים משמעותיים בבניין הכוח לפעולה בעומק, שיש גם בהם כדי לשדר חוסר כוונה למימוש התוכניות".¹² לאלה מתווספת נטיית המטכ"ל לפו"ש ריכוזיים על חשבון הפיקודים המרחביים, באופן שמחליש ומעקר את עצמאותם, ובפועל, את תחושת המסוגלות והיכולת של כוחות היבשה, ובהם הכוחות הפועלים בעומק.¹³ מערכות השו"ב המתקדמות חיצונית מגמה זו, שכן הקנו שליטה רבה יותר לפיקוד הבכיר שבמפקדות, ופגעו בצורה קשה ביוזמה ובחופש הפעולה של דרג מפקדי השדה.

אולם בניגוד להצעת שלח, הפתרון הנכון לא יהיה סגירת המפקדה. כפי שהתברר במלחמת לבנון השנייה, לפיקוד הצפון לא היה קשב לפעולות בעומק, ובמידה מסוימת גם למטכ"ל. דוגמה מובהקת היא מבצע "חד וחלק". בעוד פיקוד הצפון התמקד במרחב החזית נותר העומק באחריות המטכ"ל, שבתורו הסתפק בעיקר בתקיפת עומק בלבנון באמצעות חיל האוויר. כשעלה הרעיון לפשוט על יעדי חזבאללה בעיירה בעלבכ, לא נמצא אלוף שראה בפיקוד על המבצע את אחריותו הברורה. לבסוף התנדב מפקד חיל האוויר, אלוף אלעזר שקדי, לפקד מהבור על המבצע, כשליצידו עוזר ראש אמ"ץ למבצעים מיוחדים, תא"ל טל רוסו (יוצא יחידת שלדג שעמד בראש מפקדת עומק מאולתרת).¹⁴ ב-2 באוגוסט 2006 פשטו כוחות סיירת מטכ"ל ושלדג על יעדים בעיירה בעלבכ והרגו כ-20 מחבלים. הייתה זו הפשיטה בסד"כ הגדול ביותר שביצע צה"ל במלחמה (כ-200 לוחמים).¹⁵ על מבצע "יער הנגב", במסגרתו פשט כוח שייטת 13 על מפקדת חזבאללה בעיר צור והרג פעילי חזבאללה,¹⁶ פיקד מפקד חיל הים, אלוף דוד בן בעש"ט (שוב, כשרוסו לצידו).

היעדר מפקדה ייעודית בראשות אלוף שזוהי אחריותו והתמחותו, יביא במלחמה הבאה שוב למצב שאירע במלחמת לבנון השנייה, שבו העומק (ואפילו העומק האופרטיבי בחזית) ייפול בין הכיסאות ללא "בעל בית" שיקבל עליו אחריות. לכן, יש לגשר על הפערים ולהקצות למפקדה משאבים מתאימים וכוחות מאומנים וייעודיים, כמו גם לעגן את פעולתה בתוכניות אופרטיביות רלוונטיות, בנות מימוש והשגה, ואין לערער על נחיצותה. במקביל, יש לשוב לגישת הפיקוד המבוזר מוכוון המשימה, הן בעבודת המפקדות והפיקודים מול המטכ"ל והן – וחשוב מכך – בדרג הטקטי, במיוחד זה שמיועד לפעול בעומק. הטעמים הם אותם הטעמים שמנה נדל בספרו, ושהיו נכונים בשעתו גם למפקדים שפעלו באותה תקופה.

דגש חשוב נוסף של המחבר נוגע לכך ש"כוחות מיוחדים ולוחמה זעירה אינם חזות הכול. צה"ל זקוק גם לכוחות שריון, חי"ר, הנדסה, ארטילריה, חיל אוויר וחיל ים כדי להכריע מערכות" (עמ' 258). בסופו של דבר, במלחמה, על המבצעים המיוחדים לתמוך את המאמץ המתמך העיקרי, שאם לא כן יהיו בבחינת הפעלת כוח חסרת כיוון ומטרה, כפי שהיו לא פעם במלחמת לבנון השנייה. החיבור של הפעולה בעומק למאמץ העיקרי – גם הוא מתפקידיה של מפקדת העומק.

המפקדים והלוחמים שהשתתפו בפשיטות שתיאר נדל לקחו מאוחר יותר חלק, בין שבסדיר ובין שבמילואים, במלחמת יום הכיפורים. הביטחון ביכולת, תחושת המסוגלות והנכונות להעז שנבנו בקרבם באותן פשיטות שירתו אותם גם במבחן עליון זה. מכאן, שלצד אימונים מדמי מציאות, המבצעים המיוחדים והפשיטות משמשים, נוסף על הרווח המבצעי שגלום בהם, גם לבניין הכוח, להכשרת המפקדים, להחדרת תחושת המסוגלות והתעוזה בלוחמים, ולחיזוק אמון הדרג הצבאי והמדיני הבכיר בכוחות הלוחמים, שנבנה אט-אט

על בסיס הצלחות קטנות. אלה אינם נוצרים יש מאין ביום פקודה, במערכה הבאה, ויש לבנות ולטפח אותם בזמן שקודם למלחמה.

כמה מהדברים כבר נעשים. בשנים האחרונות הובילו מפקד פיקוד הצפון דאז, אלוף אמיר ברעם, ומפקד אוגדת הבשן, תא"ל רומן גופמן, מערכה לסיכול ההתבססות האיראנית במרחב שמדרום לדמשק, והניסיון לפתוח חזית יבשתית נוספת מול ישראל בגבול רמת הגולן. מערכה זו כללה בין היתר "אין ספור תקיפות אוויריות, פשיטות קרקעיות וסיכולים".¹⁷ פשיטות אלה דמו יותר דווקא לפשיטות הקרקעיות שלא נכללו בספר, בשנות ה־70, ב"פתחלנד",¹⁸ אך העיקרון נותר זהה.

מאז התקופה שתוארה בספר השתנו האיומים שעימם מתמודדת ישראל. בעוד האיום מצד צבאות סדירים פחת, עלה האיום (במעגל השלישי) מצד איראן שחותרת להגמוניה אזורית ומבקשת לקנות לעצמה אחיזה במרחב, וגברה הסכנה מצד ארגוני פרוקסי (שלוחים) איראניים וצבאות טרור (חזבאללה וחמאס). עם זאת, קבע נדל, "צה"ל צריך להפעיל מבצעים מיוחדים ומשולבים בכל סוג של מלחמה – הן במלחמה כוללת נגד צבאות סדירים גדולים והן במלחמה א־סימטרית נגד ארגון לא מדינתי, כמו ארגוני הטרור בלבנון וברצועת עזה" (עמ' 258).

אין בכך לומר שהמבצעים בעומק הם עניין של מה בכך. האופן שבו סיכלו הכוחות האוקראיניים את הניסיון של הצנחנים והכוחות המיוחדים הרוסיים לכבוש את שדה התעופה בגוסטומל, לאחר שניתנה להם התרעה מודיעינית, סיפק המחשה ברורה לדרך שבה כוח מגן מגביה את חומותיו.¹⁹ פעולה בעומק מחייבת להביא כבר בגל הראשון את עיקר הכוח שיספיק כדי לבצע את המשימה, שכן האויב יבקש לסגור את הפרצה. יתרה מכך, מימוש עקרונות התחבולה וההפתעה חיוני להצלחת פעולה בעומק במידה שעולה על חשיבותם בתמרון בחזית, בשל העובדה שהכוחות יפעלו בנתק כשהם קלים וחסרי מיגון וכוח אש ביחס לכוחות המתמרנים בחזית.²⁰

בנאומו עם מינויו לרמטכ"ל, ציין רא"ל הרצי הלוי כי מפקד בצה"ל חונך על העיקרון לפיו "נטילת יוזמה וסיכון היא הכרח".²¹ האיום הגובר מצד איראן, וההבנה שסביר מאוד שהמלחמה הבאה תהיה רב־זירתית ותמתח את יכולות צה"ל בו־זמנית לפעילות במעגל הראשון והשלישי,²² מחייבים את ישראל להעז, ליזום וגם ליטול סיכונים מחושבים.

לצד התמרון היבשתי בחזית, הפעולה בעומק במלחמה הבאה היא סיכון מחושב. חומרת האיום על העורף, והעובדה שאויביה במעגל הראשון בנו עצמם כדי שיוכלו לפעול גם בנוכחות מאמץ האש העוצמתי והמדויק של צה"ל, הופכות אותה לכדאית ולנחוצה, שכן היא יכולה להוציא משיווי משקל את האויב, לחייב אותו להשקיע תשומות, כוח אדם ומשאבים במרחבים שהעריך כמוגנים, ליצור בקרבו תחושת נרדפות ולתרום תרומה מהותית להכרעתו.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

[1] פינקל, מ' והירש, א' (יולי 2018). הפשיטה (היבשתית) – תפקידיה האסטרטגיים ובבניין הכוח למלחמה. בין הקטבים. גיליון 17-16, עמ' 177-191

[2] נדל, ח' (2015). המעז מנצח. מערכות ומודן

[3] בנאי, י' (1977, על־פי אפרים קישון), המוסך, הגשש החיוור – עובדים עלינו עבודה עברית

- [4] שמיר, א' (2014). פיקוד משימה. מערכות ומודן, עמ' 19
- [5] גולן, ש' (2018). המלחמה להפסקת ההתשה, מודן ומחלקת היסטוריה, עמ' 150
- [6] ארגמן, י' (1998). זה היה סודי ביותר, משרד הביטחון, עמ' 354
- [7] שם. ארגמן (1998), עמ' 344
- [8] כפיר, א' (1981). צה"ל בחילו – כרך 4, צנחנים. רביבים וספרית מעריב, עמ' 140
- [9] שם
- [10] אלמוג, ד' (2003), דבר המפקד. אתר חטיבת הצנחנים
- [11] אלמוג, ד' (יוני 2012). מקום המפקד בקרב. מערכות. 443, עמ' 27-29
- [12] שלח, ע' (2022). פעולה בעומק חיונית, מפקדת העומק לא בהכרח, מבט על, גיליון 1670, המכון למחקרי ביטחון לאומי
- [13] שם
- [14] שלח, ע' ולימור, י' (2007). שבויים בלבנון. ידיעות ספרים, עמ' 253
- [15] שקדי, א' (2021). למה מי זה מייקל?! ידיעות ספרים, עמ' 199-201
- [16] גולן, ש' (2022). אש בלבנון 2006. מודן ומחלקת היסטוריה, עמ' 317-319
- [17] ברעם, א' (11 בספטמבר 2022). נאום בטקס חילופי מפקד פיקוד הצפון, מחנה דדו
- [18] אורטל, ע' (אוקטובר 2012). שובו של ה"פתחלנד". מערכות. גיליון 445, עמ' 32-37
- [19] ברלוביץ', א' (7 ביולי 2022). על גבורה וטרגדיה – הצנחנים הרוסים בקרב גוסטומל. בין המערכות
- [20] הכט, ע' (9 במאי 2022). אוקראינה – תמונת מצב ביניים. מסמך פרטי של המחבר
- [21] הלוי, ה' (16 בינואר 2023). אני מקבל עלי. אתר צה"ל
- [22] ידעי, ת' ואורטל, ע' (22 באוקטובר 2022). תנו למטכ"ל לנצח: המפתח להתמודדות עם איראן נמצא בפיתוח הכוח הטריטוריאלי. בין הקטבים, גיליון 39

השפעת התאוריה הצבאית הרוסית על בניין הכוח

ד"ר אייל ברלוביץ', רת"ח מחקר צבאות זרים במכון לחקר לוחמת היבשה, זרוע היבשה
24.02.2023

רוסיה-אוקראינה בניין כוח BTG כוח אדם

ערב המלחמה עסק הצבא הרוסי בבניין כוח למלחמה בעצימות גבוהה נגד נאט"ו ולמלחמות מקומיות שבהם יצטרך להתערב באופן צבאי. לשם כך השתנה מבנה כוח האדם של הצבא והוגדל מספר החיילים המקצועיים הנמצאים בכשירות יותר מבעבר. נוסף על כך נוצרו הצק"גים ואוישו בתקנים שחלקם לא מתאימים לפריסה במלחמה. את ההשלכות הצבאיות למדיניות זו אנו רואים באוקראינה

הרס באזור קייב לאחר תקיפה רוסית. מקור: טוויטר

עד תחילת המלחמה עם אוקראינה, היה ארגון כוח האדם בצבא הרוסי בנוי לשני תרחישים בינריים: גיוס מילואים עבור מלחמה עם נאט"ו או שימוש בכוח מקצועי עבור מבצע ייצוב ספציפי. עם זאת בתחילת המלחמה באוקראינה הוא נתקל בתרחיש אחר, מלחמה גדולה, שמצריכה גיוס מלא, אבל לא נגד נאט"ו, אלא נגד יריב בעל יכולות דומות (ותמיכה מעצמתית). הפער נוצר בשל שלושה גורמים: ראשית, תהליך בניין כוח שכוון למבצע צבאי מוגבל נגד מדינות פחותות או מלחמה כוללת נגד נאט"ו. תרחיש זה הוביל לשינויים בארגון כוח האדם ובמבנה היחידות הלוחמות.

המאמר יבחן את התאוריה הצבאית שהתפתחה ברוסיה בסוף המאה ה־20, יסקור את הרפורמות השונות בכוח האדם בצבא רוסיה ויציג את הרפורמה בארגון הכוח לקרב של צבא רוסיה.

מלחמה בעצימות גבוהה ומלחמות מקומיות

בשנת 2005 ציטט הגנרל הרוסי (דימ') מחמוט גארב גנרל אמריקני שטען, בהרצאה באקדמיה הצבאית הגרמנית בהמבורג, ש"בית הספר של קלאוזביץ, מולטקה, ז'וקוב ופוש מת עכשיו. יש רק בית ספר אחד, בית הספר האמריקני, שאותו כולם צריכים ללמוד, וכך תנצחו".¹ הרצאתו של גארב עסקה בניתוח המערכות הצבאיות של הצבא האדום ורוסיה במאה ה־20, והמשפט שאותו הוא ציטט קבע את הטון המרכזי בהגות הצבאית הרוסית באותה תקופה: ניסיון להסביר כיצד השתנתה המלחמה בעשור האחרון של המאה ה־20 ובתחילת המאה ה־21.²

קולונל (דימ') ולדימיר סליפצ'נקו טען בהרצאה ב־2004 שמלחמת המפרץ הראשונה (1990–1991) הייתה המודל למלחמה המודרנית והיא המלחמה הראשונה שנוהלה מרחוק וללא מגע.³ סליפצ'נקו טען שמלחמת המפרץ והמלחמות השונות ביוגוסלביה לשעבר הוכיחו שעתידי המלחמה הוא השליטה בממד המידע ובניהול אש מדויקת מנגד משום ש"אף אחד לא יבוא אלינו דרך היבשה. בימים אלה זה בלתי אפשרי לדמיין ראשי חץ משוריינים שנוסעים בגבול המערבי, הדרומי והמזרחי שלנו. אם המלחמה תגיע אלינו היא תגיע דרך האוויר והתקיפה תגיע מנשק מדויק".⁴ לפי סליפצ'נקו למלחמה מודרנית יש שלושה נדבכים: השמדת האויב בשטחו, השמדת הפוטנציאל הכלכלי שלו והפיכה שלטונית. כאשר שלושת הנדבכים האלה מושגים, הניצחון הרוסי יקבע. נוסף על מלחמת המפרץ, סליפצ'נקו הציג את המערכה מנגד של נאט"ו, שבוצעה על־ידי הציים וחילות האוויר, נגד סרביה כמודל לאופן שבו מלחמה מודרנית אמורה להתנהל: השמדת מערך ההגנה האווירית הסרבית וכפיית הרצון הפוליטי של מדינות המערב על סרביה. השמדת מערך ההגנה האווירית, בעיקר המכ"מים ויכולות הגילוי של צבא סרביה, יחד עם מערכת מידע והטעיות אסטרטגיות ומערכתיות, בממד המידע ומהאוויר, הובילו את סליפצ'נקו לקרוא לאופן ניהול המלחמה "מלחמת העתיד".⁵ לדידו בניין הכוח הרוסי התמקד במערכות הגנה אווירית משוכללות יותר שיקטינו את השפעת התקיפה מנגד האמריקנית בתחילת המלחמה, בפיתוח מטוסים חדישים שיוכלו להתחרות עם היכולות שהוצגו על־ידי ארצות־הברית, במערכת תקשורת שונה לחלוטין שתוכל להשתוות ליכולות האמריקניות, בארגון מחדש של שדות התעופה הרוסיים כדי שיוכלו לשרוד טוב יותר את התקיפה, בשינוי שיטת ההכשרה המדעית של אנשי הצבא הרוסי ולבסוף בארגון מחדש של הצבא וחלוקתו לשני צבאות שונים: תקיפה אסטרטגית והגנה אסטרטגית. צבאות אלה יכללו כוחות ניידים ומערכת פו"ש אחידה ומילואים, אבל לא למלחמות שהיו בעבר.⁶

קולונל (דימ') סרגיי צ'קינב והגנרל סרגיי בוגדנוב טוענים שהחוקרים והתאורטיקנים הצבאיים הרוסיים החלו לבחון אם החידושים הטכנולוגיים השונים, כפי שהוצגו על־ידי צבא ארצות־הברית במלחמת המפרץ הראשונה, משנים את פני המלחמה. לדידם של צ'קינב ובוגדנוב, בברית המועצות הבינו שלאופציות הלא צבאיות יהיה במלחמות העתידיות, במתארים מסוימים, תפקיד מכריע יותר בעימותים בין מדינות. בהיבט הצבאי הם טענו שתקיפה מנגד הפכה לטקטיקה העיקרית להשגת היעדים הצבאיים במהלך קרב או מבצע. תקיפת המטרות הצבאיות ייעשו בשטחו של האויב על־ידי חימושים מדויקים.⁷ הם טענו שהשימוש באש אינטנסיבית נגד יעדים אסטרטגיים מדיניים וצבאיים ונגד התעשיות הביטחוניות על־ידי כל הזרועות והשירותים שמתפעלים מערכות מבוססות חלל, כוחות לוחמה אלקטרונית ואמל"ח אלקטרומגנטי, מידע, אינפורה סאונד, תוצאים פסיכולוגיים ונוסחאות ביולוגיות במלחמת הדור החדש ישחקו, בצורה המיטבית, את היכולת של האויב להתנגד.⁸ בשל כך "ההבדלים בין [רמות המלחמה] האסטרטגית, המערכתית והטקטית ובין ההתקפה להגנה נמוגים".⁹

החשיבות של השגת העליונות בממד המידע להשגת הניצחון במלחמות הדור החדש שזורה בכל הטיעונים של השניים. לדידם, "קרבות ההכרעה יתרחשו בסביבת המידע".¹⁰ בבואם לתאר כיצד תראה המלחמה הבאה מציגים צ'קינב ובוגדנוב מערכה שמתחילה בסיוור, שהיום היו מכנים אותו רב־ממדי, שמטרתו היא למצוא את היעדים שתקיפתם תשתק את מוסדות המדינה. לאחר שלב הסיוור יבוא שלב תקיפת המטרות על־ידי כוחות האוויר, ארטילריה ארוכת טווח, אש תמ"ס, אמל"ח אחר המבוסס על פיתוחים טכנולוגיים ועל־ידי מערכות בלתי מאוישות. התקיפות המסיביות אמורות להשיג את המטרות האסטרטגיות של התוקף ללא פריסה והפעלה של כוחות מתמרנים. הפעלת הכוחות המתמרנים תיעשה רק לאחר שהתוקף וידא כי מרבית כוחות המגן הושמדו וכך גם מרכזי השלטון, התעשייה והכלכלה של האויב.¹¹ אך עם זאת הם מדגישים שלא ניתן להשיג את מטרות המלחמה ללא כוחות מתמרנים ושצריך לשדרג את יכולותיהם, בייחוד בתחום הלוחמה האלקטרונית, ולתת להם אמל"ח מדויק. התפקיד של הכוחות המתמרנים הוא לשהות בשטח, לבסס את ההישג, למצוא את כיסי ההתנגדות שיישארו לאחר התקיפות ולטהרם.¹²

בשנת 2013 טען רמטכ"ל צבא רוסיה גנרל ולרי גרסימוב, בנאום שזוהה בטעות כ"דוקטרינת גרסימוב",¹³ שאכן "כל מלחמה היא מקרה מיוחד שדורש הבנה של ההיגיון המיוחד שלה, הייחודיות שלה, ולכן קשה מאוד לחזות את אופי המלחמה אליה רוסיה, או בעלות בריתנו, עלולות להיגרר כיום."¹⁴ גרסימוב, כמו קודמיו, טען שהשיפורים במידע, דיוק ותקשורת, בשילוב פעולות לא צבאיות כמו הפגנות, יוצרים סוג חדש של כלים שאותם המדינה יכולה לנצל כדי לעמוד במטרותיה.¹⁵ לדידו "טכנולוגיות מידע חדשות מאפשרות לצמצם משמעותית את הפער בהיבטי מרחב, זמן ושליטה במידע באמצעות מערכות פיקוד ושליטה; עימותים חזיתיים של קבוצות צבאיות גדולות וסדורות הופכים בהדרגה לנחלת העבר; השפעה מרחוק, ללא חיכוך עם האויב, הופכת להיות הצורה העיקרית למימוש היעדים; הפגיעה ביעדי [האויב] אינה ממוקדת [ב]תא שטח ספציפי, אלא היא רלוונטית לכל רוחב ועומק גזרת הפעולה; ההבדלים בין הרמות האסטרטגיות, המבצעיות והטקטיות, הפעולות ההתקפיות וההגנתיות – מטשטשים".¹⁶ גרסימוב הציג את רעיונותיו בהתבסס על ניתוח מערכות מוגבלות כגון מלחמת המפרץ הראשונה (1990–1991), יוגוסלביה במהלך שנות ה-90 של המאה ה-20 וגאורגיה (2008) שבהן הכוח שהופעל היה מוגבל וההישג האסטרטגי שהושג היה מלא.¹⁷

היישום המעשי של התאוריות שצינו בא לידי ביטוי במסמכים האסטרטגיים הצבאיים הרוסיים. לפי מסמך של החטיבה למחקר רוסיה במכון לחקר להערכה ימית של הצי האמריקני,¹⁸ התפיסה האסטרטגית הרוסית למלחמה כוללת מול נאט"ו היא "הגנה פעילה". משמעותה היא שצבא רוסיה נערך להגנה על שטח המדינה בעודו משתק את יכולות התקיפה של האויב על ידי תקיפה מנגד בקו המגע ובעומק המערך שלו. תפקיד כוחות היבשה אינו לכבוש שטח אלא להגן על השטחים של המדינה ולבצע התקפות נגד כדי להכריע את האויב. כוחות האוויר וההגנה האווירית אחראים להקטנת הנזק שנוצר בעקבות התקיפות מנגד של האויב, וגם לשיבוש יכולות ההתקפה שלו, כדי לאפשר לגייס מילואים ומשאבים אחרים. כותבי המסמך מדגישים שהמטרה של כוחות צבא רוסיה אינה להעביר את המלחמה לשטח האויב אלא לשבש ולהקטין את יכולות הצד התוקף להשיג את מטרותיו. זאת משום שצבא רוסיה צריך לשמור על הכוחות והמשאבים של הצבא המקצועי מפני שחיקה עד הגעת המילואים והעתודות השונות.¹⁹ רוג'ר מקדרמוט ממכון המחקר האמריקני ג'יימס טאון טען שלמרות המיקוד במלחמות מקומיות ובממד המידע, הצבא הרוסי מעולם לא זנח את המוכנות למלחמה בעצימות גבוהה. לדידו אפשר לפרש את המחשבה הצבאית הרוסית כמתאימה הן למלחמות מקומיות והן למלחמה בעצימות גבוהה.²⁰

ערב המלחמה היו בצבא רוסיה שתי אסכולות תאורטיות מתחרות: אלה הגורסים שהמלחמה העתידית תהיה נגד מדינות נאט"ו ואלה הגורסים שהמלחמה הבאה תהיה מלחמה מקומית שבה צבא רוסיה יפעיל כוחות שלוחים ואחרים.²¹ שתי האסכולות ראו במידע ובחימוש מדויק הכלים להשגת היעדים האסטרטגיים והמערכתיים. כמו כן הכוונה להפוך את צבא רוסיה לכוח שאינו אמור לתמרן לתוך שטח האויב, חייבה שינוי בכוח האדם שהצבא מפעיל, במבנה ובארגון של הכוחות הלוחמים שלו. זהו שינוי בעייתי, כפי שהראה ד"ר דימה אדמסקי, שכן "המחשבה הצבאית הסובייטית הייתה, לעיתים קרובות, פרי רעיונות מופשטים, שהתרוצצו בהם דוקטרינות מתוחכמות, אשר לא עלו בקנה אחד עם כושרה הביצועי של המדינה ויכולתה להגשים אותם".²²

רמטכ"ל צבא רוסיה, גנרל ולרי גרסימוב

הרפורמות השונות בכוח האדם של צבא רוסיה²³

ב־2008 הותנעה בצבא רוסיה רפורמה מקיפה שנועדה להקנות לצבא הרוסי "פנים חדשות". המחדלים שהתגלו בתפקודו של הצבא הרוסי במלחמה עם גאורגיה (2008) היו לאחד הזרזים של תהליך הרפורמה. תחום כוח האדם היה לאחד המוקדים המרכזיים בה, לצד:

1. קיצוץ הסד"כ הכולל של צבא רוסיה – ובמיוחד של כוחות היבשה;
2. מעבר מצבא המושתת על גיוס חובה לצבא "היברידי" שרובו מתבסס על משרתי קבע (תוך שימור מרכיב מצומצם של גיוס חובה);
3. ניסיון לעיצוב מחדש של דמות המש"ק המקצועי (מבחינת מאפייני התפקיד, הסמכויות ותוכנית ההכשרה);
4. שיפור מעמדם החברתי של אנשי הצבא באמצעות שיפור תנאי השכר והזכויות הסוציאליות שלהם;
5. הקמת מאגר מילואים כשיר.

במסגרת הרפורמה של שר ההגנה סרדיוקוב תוכנן לקצץ את הסד"כ הכולל של צבא רוסיה מ־1.35 מיליון איש (ב־2007) למיליון איש (עד 2012), עיקר הקיצוץ הוא בתקני הקצונה: מ־335,000 ל־150,000 תקנים. לטענת פרשנים, גוף הקצונה דמה במבנהו יותר ל"ביצה" מאשר ל"פירדמיה", לדוגמה מספר הסא"לים היה כמספר הסרנים ומספר הרס"נים היה גדול מהסרנים.

הרפורמה בכוח האדם של צבא רוסיה יצרה שלושה סוגים של משרתיים: משרתי חובה, חיילים בשירות קבע וכוחות מילואים.

שירות חובה

לפי חוק הפדרציה הרוסית "על החובה הצבאית והשירות הצבאי" (25 במרס 1998) מתקיימים מדי שנה שני מחזורי גיוס לשירות החובה בצבא רוסיה: גיוס אביב וגיוס סתיו. חובת השירות הצבאי חלה על גברים בני 18–27 מקרב אזרחי רוסיה. שיטת הגיוס היא אזורית, המכסה של כל מחוז או יחידה מנהלתית נקבעת על־ידי משרד ההגנה ופקידים מקומיים אחראים לעמוד בה. משך שירות החובה עומד על 12 חודשים (בחודש הראשון עובר המגויס טירונות ובשלושת החודשים שלאחר מכן את ההכשרה המקצועית).

במרס 2020 הודיע שר ההגנה הרוסי סרגיי שויגו כי מספר מגויסי החובה ירד מ־250,000 ל־225,000 (בגיוס סתיו 2020 גויסו לצבא כ־128,000 איש). במרס 2021 טען יו"ר הוועדה לענייני ביטחון של הפרלמנט הרוסי ולדימיר שמאנוב שמספר מגויסי החובה עמד, נכון לאותה שנה, על כשליש מסך המשרתיים בצבא רוסיה. מגויסי החובה לרוב מאבטחים מתקנים צבאיים או עוסקים במשימות שגרה אחרות והם אינם מורשים להשתתף במלחמה בהיעדר הכרזה רשמית.

כוחות המילואים

על אנשי המילואים בצבא רוסיה להגיע מדי חודש להדרכות ייעודיות בנות יומיים או שלושה ולהתייצב מדי שנה לשירות מילואים ממושך של 20–30 יום. איש המילואים יכול להיקרא לשירות פעיל בכל רגע נתון – על רקע מצב חירום (מלחמה, איום צבאי, אסון טבע), תרגיל צבאי גדול או פערי איש חמורים ביחידות.²⁴ המשך הכולל של שירות המילואים הפעיל בתקופת החוזה אינו יכול לעלות על 24 חודשים (או על 54 יום בשנה).

אנשי המילואים משובצים ליחידות צבאיות מסוימות, או לחילופין ל"מרכזי פריסת הכוח המגויס",²⁵ מרכזי לוגיסטיקה וימ"חים אשר קמים על יסוד בסיסי אחסנת אמל"ח וציווד צבאי שלא נסגרו. בבסיסים אלה יכולים אנשי המילואים לעבור הדרכות ואימונים על האמל"ח ולדאוג לתחזוקתו השוטפת. במקרה הצורך בסיס כזה יכול להפוך ליחידה צבאית פעילה. נראה כי שיטת גיוס והכשרה על יסוד מרכזי פריסת הכוח המגויס תורמת גם לגיבוש בין אנשי המילואים. במילים אחרות, הרפורמה מנסה לייצר סד"כ מילואים כשיר מתוך סד"כ מילואים כללי לטנטי שלא תוחזק כראוי ונועד לגיוס בשעת חירום של ממש בלבד (כמו המלחמה הפטריוטית הגדולה).

אל כוחות המילואים, המשמשים כעתודה מבצעית, יכולים להגיע אנשי צבא בדימוס ואזרחים שהוכשרו להיות קציני מילואים בקתדרות צבאיות של מוסדות להשכלה גבוהה. ככלל, על האזרח המועמד לשירות מילואים בעתודה לעמוד בדרישות הזהות לדרישות לאזרח המבקש להתגייס לשירות קבע בצבא רוסיה (למעט העובדה שעל איש המילואים להחזיק באזרחות רוסית בלבד, ללא אזרחות זרה).

האימונים והכשרות של אנשי המילואים מקובעת בחוק. באוקטובר 2013 הוציאה ממשלת רוסיה מסמך לפיו אנשי מילואים המשרתיים לפי חוזה ייקראו לאימונים פעם בחודש לטובת אימון פרטני או מקצועי שנועד

לשמר את כשירותם. עם זאת, אי אפשר היה מבחינה משפטית לזמן את אנשי המילואים לשירות פעיל לפי תוכניות אימונים של היחידות שהם מוצבים בהן לטובת הכשרתם לפעילות מעשית במסגרת התפקיד שהם מיועדים לו. לאחר כמה שנים הוסרה מגבלת זימון זו בהחלטת ממשלה, הנושא הוסדר מבחינה חוקתית ומשפטית והרצותיו הניסיוניות הוכרו כמוצלחות.

לפי המתכונת המעודכנת, עם הצטרפות האזרח לעתודת כוח האדם במילואים (לאחר תהליך מיון קפדני) הוא מקבל דרגה צבאית, עובר הערכת תפקוד ומבחן הסמכה ומחויב להשתתף בפעילות מבצעית ובפעילות הקשורה בגיוס והכשרה קרבית בתקופת שירות המילואים הפעיל בהתאם לתוכניות האימונים וההכשרות של היחידה שבה הוא מוצב. זאת, כאמור, מכוח החוזה שעליו חתם איש המילואים.

החוזה הראשוני לשירות מילואים נחתם לתקופה של שלוש שנים בכפוף למגבלת גיל המועמד.²⁶ חידוש חוזה יכול להיחתם לעוד שלוש או חמש שנים או לתקופה אחרת, גם כן כתלות בהגעת איש המילואים לגיל המרבי המותר לשירות מילואים. נכון ל-2022 בחתימה על החוזה הראשוני מקבל איש המילואים מענק חד-פעמי של עד 39 אלף רובל (טוראי-סמל) או עד 66 אלף רובל (קצין). בחתימה על חידוש החוזה מקבל איש המילואים מענק חד-פעמי בגובה משכורתו (בחתימה על שלוש שנים) או בגובה משכורת וחצי (בחתימה על חמש שנים ויותר).

צבא הקבע

שני שלישים מצבא היבשה הרוסי הם חיילים בשירות קבע שחתמו על חוזה. המטרה של משרד ההגנה היא למשוך כוח אדם איכותי לשירות קבע במגוון רחב של תפקידים ולא דווקא בתפקידי לחימה. כוח אדם משכיל יכול לממש את עצמו בתחום המקצועי, הוא זוכה לתנאים סוציאליים משופרים, למשכנתא בתנאים נוחים ולשכר מכובד במסגרת שבוע של 40 שעות עבודה. כך למשל משרד ההגנה מציע לסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה לחתום על חוזה לשירות קבע בן שנתיים ולקבל תנאים משופרים והטבות, במקום להתגייס לשנת שירות חובה אחת.

שירות צבאי בחוזה קבע מיועד לגילי 18–40 מאוכלוסיות אלה:

1. משרתים בשירות חובה שלפני הגיוס למדו בהשכלה גבוהה או השכלה תיכונית מקצועית כלשהי;
2. משרתים בשירות חובה ששירתו לא פחות משלושה חודשי שירות;
3. אזרחים הנמנים עם מאגר המילואים;
4. גברים אזרחי רוסיה שאינם נמנים עם מאגר המילואים, אך בעלי השכלה גבוהה או השכלה תיכונית מקצועית;
5. נשים אזרחיות רוסיה שאינן נמנות עם מאגר המילואים;
6. אזרחים זרים בני 18–30 השוהים באופן חוקי בשטח הפדרציה הרוסית.

חוזה הקבע הראשוני נחתם לרוב לתקופה של שנתיים עד שלוש או חמש שנים, כתלות בתקן התפקיד, בסוג התפקיד וברקע האישי שממנו המועמד גויס לשירות הקבע.²⁷ בתום הקבע הראשוני המשרת יכול להאריך, בכפוף לתנאים המוגדרים בחוק, לתקופה הקצרה משנה ועד תקופה בלתי מוגבלת (עד הפרישה).²⁸ עיקר הכוח הלוחם של צבא רוסיה מורכב מחיילים הנמצאים תחת חוזה. אותם הצבא מאמן בתרגילים השונים, ואותם הוא פרס במבצעי הייצוב במזרח אוקראינה ובסוריה.

כאשר בוחנים את השפעת ארגון כוח האדם הרוסי על המלחמה באוקראינה אפשר לראות שמבנה הרפורמות בכוח האדם ואי-הכרזת המלחמה באופן רשמי הובילו לפריסה בגבול עם אוקראינה של חיילים תחת חוזה בלבד (צבא מקצועי). החוקרים מייקל קופמן ורוב לי²⁹ בחנו את סוגיית איוש היחידות הרוסיות לפני המלחמה ומצאו כי "הרפורמה נועדה להפוך את צבא רוסיה מצבא גדול, מיושן ובעל ניידות מוגבלת לצבא מודרני, קטן יותר ובעל ניידות משופרת. זאת כדי להופכו לכשיר ומוכן יותר להתמודדות עם איומי הייחוס העיקריים על רוסיה כשזו נתונה, בין היתר, במשבר דמוגרפי. בשנת 2008 לאיומים אלה נחשבו עימותים צבאיים מוגבלים סמוך לגבולות רוסיה ולא עוד מלחמה גלובלית (כבתקופת ברית המועצות).

נראה, כי על רקע המשבר בין רוסיה למערב בעקבות סיפוח חצי האי קרים (2014) והמלחמה באוקראינה תפיסה זו השתנתה במידת מה והוכנסו תיקונים מסוימים גם בתוכנית הרפורמה. גישת האיוש לחטיבות ואוגדות הייתה זהה. רוסיה נסוגה לכוח גיוס חלקי, בתקווה לקבל את הטוב משני העולמות: יותר כוחות וצידוד, צמצום כוח האדם ועלותו, נוסף על היכולת לייצר כוח לחימה משמעותי בהתראה קצרה. הצבא ביקש לקבל

כוח במוכנות גבוה במסגרת הגישה הסובייטית לשעבר של מערכים גדולים הדורשים מידה של גיוס [במידת הצורך לארגון כוח משמעותי במסגרות גדולות]. כמו כן, הצבא נאבק להסדיר השארת גיוסם של 250,000 מתגייסים לצבא, עם ביצוע התאמות נדרשות לכוח זה כגון: כשירות נמוכה יותר של הכוח לביצוע פעולות לחימה צבאיות, הגבלות פוליטיות על אופן העסקתם בעת סכסוכים ועוד".³⁰

במחקרם הם מצאו שהצבא הרוסי קבע לעצמו יעד להגיע ל-425,000 מפקדים וחיילים תחת חוזים מקצועיים עד 2017 ול-499,200 עד תום 2019. במקום זאת, על פי גורמים רשמיים ברוסיה, הצבא הגיע ל-384,000 מפקדים וחיילים ב-2016, 394,000 ב-2019 ו-405,000 ב-2020, שהיה הנתון הפומבי האחרון מאז.³¹

כוח רוסי במריפול. מקור: טוויטר

הרפורמה בארגון הכוח

לנוכח הלקחים של הצבא הרוסי מהמערכה מול גיאורגיה (2008) ואוקראינה (2014) צוות הקרב הגדודי (BTG – Battalion Tactical Group)³² המשולב נתפס כמסגרת הפעלת הכוח הטקטית היעילה ביותר. מבחינת ארגון, הצק"ג המשולב מתבסס על גדוד חי"ר ממונע או גדוד טנקים שנוסף לו סיוע ארטילרי. זאת משום שהמבנה של הצק"ג נקבע לפי משימתו.³³ על פי רוב, ובעקבות הלקחים מהלחימה במזרח אוקראינה, הבריגדה מיועדת לפעול כמספר צק"גים שבבסיסם גדוד חי"ר ממונע שאליו מסופחות יחידות שונות של הבריגדה. כיום כל בריגדה בצבא הרוסי יכולה להפוך לצק"ג אחד או שניים, כאשר המטרה היא שבכל בריגדה יהיו שלושה צוותי קרב.³⁴ חוסר האחידות במבנה הצק"ג, בכמותו ובאיכותו משתנה בין מחוז צבאי למשנהו ובין בריגדות. זאת משום שלמחוזות הצבאיים יש אוטונומיה גדולה בבניין הכוח של הכוחות תחת פיקודם.³⁵ הצק"ג מאויש על-ידי חיילים מקצועיים המשרתים בחוזה קבע, ואין הוא מסגרת קבועה בבניין הכוח, אלא מוקם אד הוק לצורכי משימה מוגדרת. כדי לפצות על חוסר האורגניות של הכוח, תצורת הצק"ג מתורגלת באופן קבוע באימונים.³⁶

כל בריגדה מורכבת מאמצעי האש האלה: 36 תותחים מתניעים מסוגים שונים בקוטר 152 מ"מ; 18 מערכות רקטות רבות-קנים מסוגים שונים; תשעה תותחי נ"ט בקוטר 100 מ"מ; שמונה מערכות טילי נ"ט מדגם קורנט המיועדות לפגוע בכלי ארטילריה יריבים;³⁷ 32 מרגמות (82 או 120 מ"מ).³⁸ הארגון של הבריגדה מאפשר הפעלתה ככוח עצמאי במבצע מוגבל או כחלק מארמייה רב-חיילית במבצע בעצימות גבוהה. הכוח המתמך העיקרי של הבריגדה הוא גדוד החי"ר הממונע.

לפי התו"ל, הגדוד צריך מבחינה לוגיסטית אספקה (תחמושת, מזון ודלק) לעשרה ימי לחימה וציוד שיאפשר לו לתפקד באופן עצמאי, במנותק מהכוח העיקרי, לשישה ימי לחימה.³⁹ אולם חישובים אלה, לפי לסטר גארו וצ'רלס ברטלאס, חוקרי המשרד לחקר צבאות זרים (FMSO) בצבא היבשה של ארצות-הברית, הם תאורטיים ולא כוללים לחימה בעצימות גבוהה. לדעתם לגדוד יש ציוד המספיק רק ליום-שלושה ימים של לחימה.⁴⁰

הצק"ג משמש כמתכונת של הפעלת כוח שנוצרה, בין היתר, מתוך הבנה כי אופי האויב הסביר השתנה. זהו לא עוד אויב מדינתי בעל עוצמה צבאית הדומה לעוצמתו של צבא רוסיה, אלא מדובר בכוחות בלתי סדורים (מיליציות, ארגוני טרור) או בצבא נחות ביכולותיו (ובעיקר בכוח שריון ובכוח אש) כמו צבאות מדינות ברית המועצות לשעבר, ובהם צבא אוקראינה (כפי שהיה ב־2014).

בשונה מצבאות מערביים, הכוחות המתמרנים הרוסיים ייטו להפעיל כוח בקבוצות קטנות או בצורה מבוזרת. המבנה הקטן, הנייד ועתיר האש של צוות הקרב הגדודי יכול לספק מענה מהיר ואיכותי נגד אויב מעין זה במשימות הגנה ובמשימות התקפה כאחד. מלבד יתרונות אלה, להפעלת כוח במתכונת צוות הקרב הגדודי יש עוד שיקולים מבצעיים: ראשית, זהו מבנה אופטימלי (המסוגל להגן על עצמו ולשחוק את האויב בהיותו רווי באש ובאמצעי סיוע) כאשר אין משאבים להרכבת מסגרות כוח גדולות יותר ולהפעלתן. שנית, הצק"ג מאפשר להפעיל כוח בסביבה שאינה מחייבת או מאפשרת הפעלה אפקטיבית של מסגרת כוח גדולה יותר, למשל לנוכח אופי תנאי השטח (מפוצל, הררי, שטח בנוי).

שלישית, המבנה מאפשר לצוות הקרב לנהל לחימה עצמאית במנותק מהכוח העיקרי למשך זמן קצר. רביעית, ניידותו וחתימתו הנמוכה של הצק"ג (בהשוואה לזו של בריגדה) מאפשרות להפעילו בהפתעה ובמהירות למשימה מוגבלת תוך שמירה על חשאיות ועל יכולת הכחשה של מעורבות (כפי שפעלה רוסיה באוקראינה). חמישית, הפעלה מהירה ומפתיעה של הצק"ג עולה בקנה אחד עם התפיסה הרוסית לפיה הניצחון בעימות מזוין מודרני תלוי במידה רבה במהירות הפעולה שמאפשרת נטילת יוזמה מהיריב וקביעת עובדות בשטח. שישי, שליש מהבריגדה מורכב מחיילי חובה שאי אפשר להפעילם ללא הכרזת מלחמה, ואילו הצק"ג מאפשר לבריגדה להפעיל את כל העוצמה הזמינה שלה בלי להפעיל את המסגרת החטיבתית כולה, ולכן היא טובה מאוד להתמודדות עם מלחמות מקומיות.⁴¹

אם כן הצק"ג הרוסי הוא צורת ארגון המגשרת בין שתי האסכולות התאורטיות השונות: הוא אידיאלי לשימוש במלחמות מקומית ומאפשר עליונות באש וביכולות שונות כגון לוחמה אלקטרונית. במקביל הוא אופטימלי למלחמה בעצימות גבוהה בשל היכולת לשחוק את האויב ולמנוע ממנו שטח. בשני המקרים הוא מאפשר פריסה מהירה של הכוח משום שהוא מתבסס על חיילים מקצועיים שאמורים להימצא במוכנות גבוהה.

צנחנים רוסיים במהלך תרגיל, 2021

סיכום

ערב המלחמה עסק הצבא הרוסי בבניין כוח לשני תרחישים אפשריים: מלחמה בעצימות גבוהה נגד נאט"ו ומלחמות מקומיות שבהם הצבא יצטרך להתערב באופן צבאי. בשני התרחישים הללו הדרך להכריע את

האויב ולהשיג את ההישגים האסטרטגיים והמערכתיים היא עליונות במידע ותקיפות מדויקות של מרכזי קבלת ההחלטות ויעדים אסטרטגיים שונים. צבא היבשה יועד, בעיקר, לבסס את ההישג שאותו השיגה האש. לשם כך השתנה מבנה כוח האדם של הצבא והוגדל מספר החיילים המקצועיים הנמצאים בכשירות יותר מבעבר. נוסף על כך נוצרו הצק"גים, שאמורים היו להתאים לשני התרחישים בשל הארגון שלהם, ואוישו בתקנים שחלקם לא מתאימים לפריסה במלחמה.⁴² תהליך זה יצר כוח שיודע להתמודד עם שני תרחישים בלבד, ואינו גמיש דיו. את ההשלכות הצבאיות למדיניות זו אנו רואים באוקראינה.

הכותב רוצה להודות לפרופ' דימה אדמסקי, סא"ל ענבל הלינגר שושן, רס"ן (מיל) א', רס"ן פבל פרדקין, רס"ן שחר הלר ומר שמואל שמואל על הערותיהם ותובנותיהם.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

- [1] מצוטט אצל: Gareev M. A. & Slipchenko V. (2007). Future war. Foreign Military Studies Office, p.67
- [2] לבחינת הדיון התאורטי על השתנות המלחמה במהלך העשור האחרון של ברית המועצות ראו: אדמסקי, ד' (2012). תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית: השפעת התרבות האסטרטגית על המהפכה בעניינים צבאיים ברוסיה, ארצות־הברית וישראל. מערכות, מודן, עמ' 47–84
- [3] Gareev M. A. & Slipchenko V. (2007), p.12
- [4] Ibid, p.13
- [5] Ibid, pp.16-23
- [6] Ibid, pp. 23-27
- [7] Chekinov, & Bogdanov, S. (2013). The Nature and Content of a New-Generation War. Military Thought, 22(4), pp. 11-12
- [8] Ibid, p.14
- [9] Ibid, p.14
- [10] Ibid, p.18
- [11] Ibid, pp. 20-21. צה"ל צריך לתמרן בחכמה, בין הקטבים 31–32, עמ' 159–175
- [12] Chekinov, & Bogdanov, S. (2013), p.21
- [13] Galeotti, M. (2018, March 15). I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'. Foreign Policy: ראו
- [14] תרגום הנאום לעברית: י' (2022, 25 באפריל). "חשיבות המחקר בראיית הנולד" או "דוקטרינת גרסימוב" – תרגום מאמרו של ראש המטה הכללי הרוסי - הגנרל גרסימוב". בין הקטבים 37
- [15] שם
- [16] שם
- [17] שם
- [18] CNA - Center of Naval Analysis

- Kofman, M. et al. (2021, August). Russian Military Strategy: Core Tenets and Operational Concepts. CNA, pp. 13-17 [19]
- McDermott, R. (2021, October 29). Russian Military Thought on the Changing Character of War: Harnessing Technology in the Information Age. Jamestown [20]
- שיחה עם דימה אדמסקי, 29 בינואר 2023 [21]
- אדמסקי (2012), עמוד 78 [22]
- מבוסס על מחקרה של רס"ן (מיל") א' בנושאי הרפורמה וכוח האדם בצבא רוסיה. המסמכים פורסמו בתוך הצבא [23]
- <https://iz.ru/706732/bogdan-stepovoi-aleksei-ramm-evgenii-andreev/v-rezerv-po-kontraktu> [24]
- Tsentry Obespecheniya Mobilizatsionnogo Razvertyvaniya [25]
- למשל אנשי מילואים שהם חיילים/מלחים ונגדים יכולים לחתום על החוזה עד גיל 42, קצינים זוטרים בדרגות סגן-סרן – עד גיל 47, קצינים בדרגות רס"ן וסא"ל – עד גיל 52 וקצינים בכירים, מאל"ם ומעלה – עד גיל 57 [26]
- החוזה לשירות קבע יכול להיחתם גם לתקופה קצרה יותר בכפוף להתניות מסוימות (כמו משך השירות הכולל של משרת החובה המבקש לחתום על חוזה קבע קצר) ולנסיבות מיוחדות (כמו גיוס לשירות קבע במצב חירום, לטובת טיפול בהשלכות אסון טבע) [27]
- ניתן להאריך חוזה בשירות קבע גם במקרה של אנשי צבא שהגיעו לגיל פרישה, ולרוב מדובר בקצינים בדרגות בכירות. ההחלטה על הארכת שירותם של קצינים אלה מתקבלת בהתאם למצבו הרפואי של הקצין, תכונותיו ומיומנויות המקצועיות [28]
- מייקל קופמן הוא ראש תוכנית לימודי רוסיה במכון לניתוח של הצי. רוב לי הוא דוקטורנט וחוקר צבא רוסיה [29]
- Kofman, M. & Lee, R. (2022, June 2). Not built for Purpose: The Russian military ill-fated force design. War on the Rocks [30]
- שם [31]
- Batall'onno-takticheskaya gruppa [32]
- Garu, L. W. & Bartels, C. K. (2016). The Russian Way of War. Foreign Military Studies Office, pp. 36-37 [33]
- <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/getting-know-russian-battalion-tactical-group> [34]
- מבנה זה קיים ביחידות המחוז הצבאי הדרומי. ראו: Garu, L. W. & Bartels, C. K. (2014, April 14). Getting to Know the Russian Battalion Tactical Group, RUSI [34]
- Sylvester W., Matthews M. & Moilanen, J. H. (2019, October-December). Maneuver Defense: Battalion Tactical Group (BTG) – Tailrod Combat Power and Tactics. Red Diamond, 10(4), pp.19-28 [34]
- שיחה עם דימה אדמסקי, 29 בינואר 2023 [35]
- Sylvester W., Matthews M. & Moilanen, J. H. (2019, October-December) [36]
- כל רכב לחימה של חי"ר, זחלי ממשפחת BMP, מצויד במערכת נ"ט מסוג פאגוט או קורנט. להרחבה ראו: Garu, L. W. & Bartels, C. K. (2016), pp. 210-220 [37]
- Ibid, p. 31 [38]
- Юрий Гаврилов (2010, February 10). Должность под звездочкой. Российская газета [39]
- Garu, L. W. & Bartels, C. K. (2014, April 14) [40]
- Garu, L. W. & Bartels, C. K. (2022, Fall). The Russian Breakthrough Tactical Group. Infantry, pp. 14-17 [41]
- דוגמה להפעלת של צוות הקרב הגדודי בהבקעה: [41]
- לפי קופמן ולי הרכב כוח האדם במקרים אלה יוצר יחידות שאינן מאוישות במלואן, אלא בתקינה של 70%–90% ולא כל התקנים האלה ניתנים לפריסה במלחמה [42]